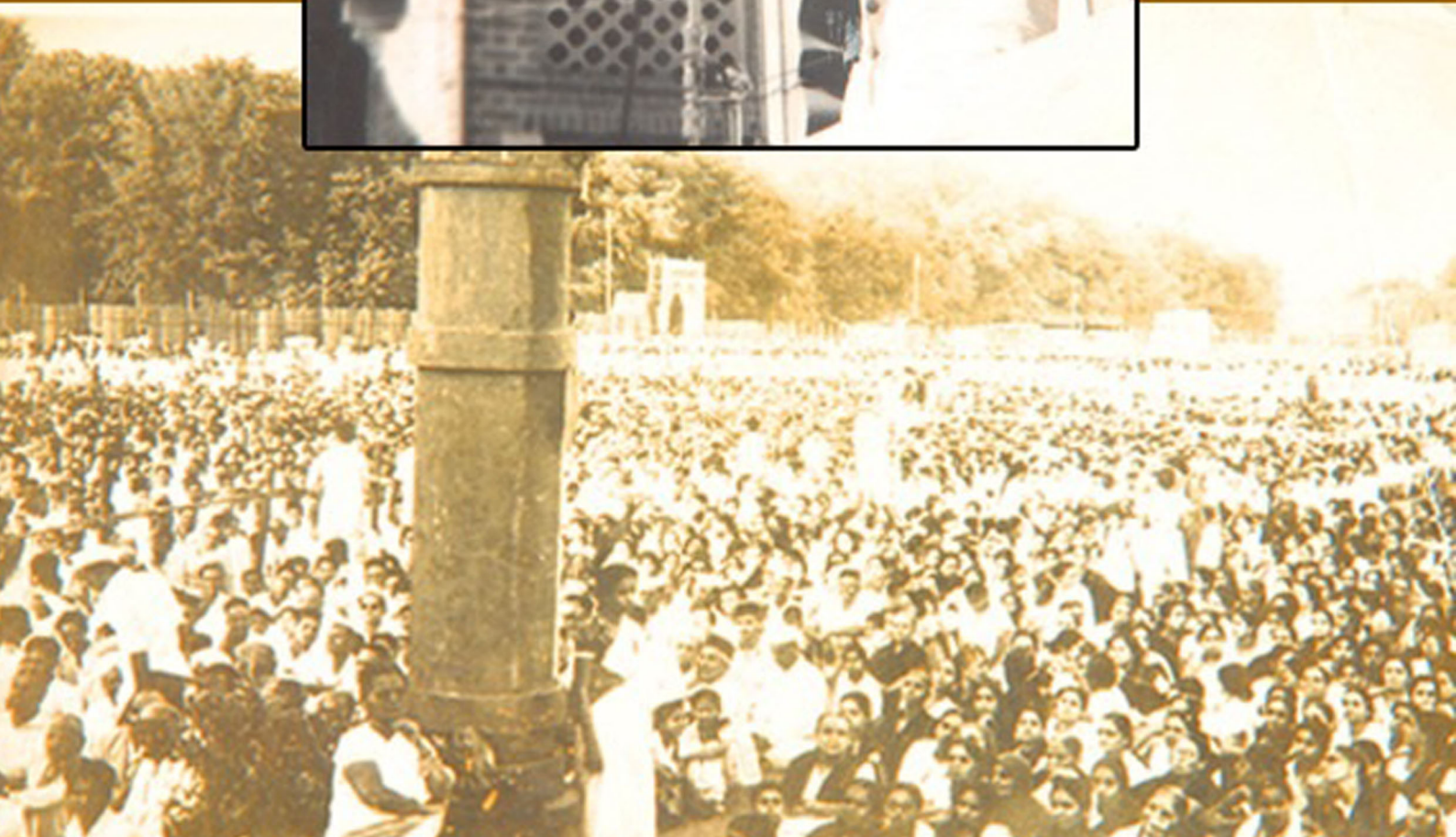

सामाजिक भाषणे

लेखक -

स्वातंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकर

सामाजिक भाषणे

लेखक: स्वातंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकर

इंटरनेट अधिकार

स्वातंत्र्यवीर सावरकर राष्ट्रीय स्मारक
स्वातंत्र्यवीर सावरकर मार्ग, दादर पश्चिम, मुंबई ४०००२८

प्रकल्प संचालक : रणजित विक्रम सावरकर

www.savarkarsmarak.com

हिंदुहृदयसम्राट स्वातंत्र्यवीर सावरकर

यांची सामाजिक भाषणे

(जन्मठेपेच्या बंदिवासातून ६ जानेवारी १९२४ ला वीर सावरकरांची मुक्तता झाली आणि त्यांना रत्नागिरी येथे स्थानबद्ध करण्यांत आले. पण रत्नागिरीत गाठीच्या तापाची साथ चालू झाल्यामुळे शासनाने सावरकरांना नाशिकला जाऊन काही दिवस रहाण्यास अनुज्ञा दिली. त्याप्रमाणे ते जुलै १९२४ मध्ये नाशिक येथे गेले असता त्यांचे ठिकठिकाणी स्वागत झाले. त्यावेळी, त्या भागांत त्यांनी केलेल्या भाषणांतील महत्वाचे भाग देत आहोत-)

१. जिभेवर बंदी योग्य आहे.

नाशिक येथे भाषण करतांना वीर सावरकर म्हणाले, आपणाला माहित आहे की माझ्या जिभेला सध्या बंदीचा रोग जडला असून माझ्या हृदयावर अत्यंत कठोर अशा जखमा झाल्या आहेत. लढाईत घायाळ झालेला सैनिक आपल्यापुढे उभा आहे. पूर्वी मी येथे असतांना आपण माझी भाषणे ऐकली आहेत. तेव्हा मी जे योग्य वा अयोग्य देशकार्य केले ते आपण जाणताच त्यावेळी माझ्याबरोबर जे कार्य करित होते त्यापैकी शेकडो लोक येथे हजर असतील, शंभरएक लोक तर आहेतच. त्यातील निदान दहा बारा चेहरे तरी मला आजही ओळखीचे दिसत आहेत. तुम्ही मला कायमचे अंतरलात असे मला तुरुंगाचे कोठडीत जागेपणी वाटत असे. परंतु परमेश्वर कृपेने म्हणा वा काळाच्या सत्तेने म्हणा; सत्तेच्या काळाने म्हणा आज मला तुमचे दर्शन होत आहे. मी त्यावेळचा आपल्याबरोबर काम करणारा सैनिक आहे. मी घायाळ झालेलो आहे. माझी जीभ नि पाय जखडलेले आहेत. तथापि हिंदुसंघटन, शास्त्रीय नि साहित्य क्षेत्र आदी विभागांत अनेक कामे करता येण्यासारखी आहेत. त्यामध्ये मला पुष्कळ देशसेवा करता येईल. परंतु त्याही क्षेत्रांत मला काही करता आलेच नाही तर तुमच्यापैकी जे तरुण मातृभूमीची सेवा करून दमून भागून येतील त्यांचे पाय चुरण्याचे कामतरी मी करित राहीन! चौदा वर्षांनी सुटून आलेल्या माझा आपण हा जो भव्य सत्कार केलात त्याबद्दल मी आपला फार आभारी आहे.

२. सगळीच घरे माझी भासतात.

१३ ऑगस्टला भगूर येथील भाषणांत सावरकर म्हणाले, “मी जेव्हा नाशिकहून तुमच्या या गावांस माझ्या जन्मभूमीस येण्यास निघालो तेव्हा माझ्या एका जिव्हाळ्याच्या संबंधिताने मला साग्रह म्हटले की हे पहा, तुमचे पूर्वीचे रहाते घर पाहून ये हो! विसरू नकोस. परंतु तुम्ही केलेला हा माझा सन्मान पाहून मी अशा गोंधळात पडलो आहे की आता ते माझे घर मला ओळखता तरी कसे येईल? कारण मी मार्गातील जे जे घर पहातो ते घर माझेच झालेले दिसते. माझ्या घराच्या दाराशी जे प्रेम, जी भक्ति मला माझ्या स्वागतार्थ उभी असलेली न दिसती, ती भक्ती, ते प्रेम मला दारादाराशी आलिंगन देऊन धन्य करित आहे. तेव्हा मला आता पूर्वीचे घर सापडणार नाही, सापडणे नकोही. आपले एक घर गमावून ही अनेक घरे जर मला मिळत आहेत तर हा काही गमावू व्यापार नाही! हे आपल्यात बसलेले पटाईत व्यापारीही मान्य करतील! मला माझे काही हितचितक नेहमी टोचतात की अरे, मधल्या, तू दाखविलेल्या अनास्थेने तू तुझे वडिलोपार्जित घर, जहागिरी गमावून बसलास. पण मला आता ते मी ठीकच केले असे वाटते. कारण माझे आजोबा, वडील जेव्हा ह्या गावांत फिरत असतील तेव्हा लोक त्यांना गांवचे जहागिरदार म्हणून म्हणत असतील. पण माझ्या अनास्थेने गावची ती जहागिरी गेली असली तरी तुमच्या प्रेमाची, भक्तीची जहागिरी मी मिळविली आहे! ती पाहून माझ्या पूर्वजांनाही आनंद वाटत असेल हे निश्चित. शेतकऱ्यांनो, माझ्या वडिलांचे तुम्ही देणे लागत होता, तेव्हा तुम्ही संत्रस्त दृष्टीने त्यांस ‘सावकार’ म्हणून म्हणत असाल. आज ते सर्व देणे बुडाले आहे. पण आज तुम्ही होऊन माझ्या प्रेमाचे ऋण आपणावर ओढवून घेऊन माझे देणेकरी होत आहात!”

३. माझ्या प्रेतास सर्वांचा खांदा लागावा.

दुसऱ्या दिवशी भगूर येथील अस्पृश्यवस्ती-जवळच्या वाचनालयाच्या आवारांत भाषण करतांना वीर सावरकर म्हणाले, “आपण आपापसांत कितीही भांडलो तरी आपणा सर्वांचा धर्म नि देव एकच आहे. आज राखी पौर्णिमेचा सण आहे. हा सण सर्वांना एक होण्याचा संदेश देत आहे. शिवाशिवीचा अपराध हा अनेक जातींचा अपराध आहे. महार मांगास शिवत नाही. मांग डोंबास शिवत नाही. हे सर्व विसरून आपण सर्व हिंदू एक आहोत. ही भावना वाढली पाहिजे.” असे सांगून त्यांनी स्वतः अस्पृश्य बंधू श्री. काशिनाथ भिकाजी जाधव ओझरकर यांचे हातांत राखी बांधली. ते दृश्य पाहून लोकांनी टाळ्यांचा प्रचंड गजर केला. अनेकांच्या नेत्रांत तर आनंदाश्रू उभे राहिले.

सावरकर पुढे म्हणाले की आपण आपला समाज इतका शक्तिशाली बनविला पाहिजे की जगांतील कोणाचीही त्याच्याकडे वाकड्या दृष्टीने पहाण्याची छाती होऊ नये. भाषणाच्या शेवटी ते म्हणाले, “मी मेल्यावर माझ्या प्रेतास अठरापगड हिंदूंचा खांदा लागावा.”

४. देशाचा खटला चालविण्यास घेतला

२८ ऑगस्ट १९२४ रोजी नाशिक येथे स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांचा भव्य सत्कार करून त्यांना ११,१६० रुपयांची थैली अर्पण करण्यांत आली. या सत्काराला उत्तर देतांना सावरकर म्हणाले, “ह्या प्रसंगी काय सांगावे हीच पंचाईत पडते! मला चौदा वर्षांपूर्वीचा एक प्रसंग आठवतो. त्यावेळी मला शिक्षा झाली होती नि पुढे मागे घोडेस्वार असलेल्या एका बंद गाडीतून हातकड्या घातलेल्या मला नेण्यांत येत होते. बाहेरून आवाज येत होता पण तो कोणाचा ते समजत नव्हते. बाहेरचे काही दिसत नव्हते. अशा परिस्थितीत माझ्या शेजारी बसलेला पोलीस अधिकारी त्या मार्गाच्या बाजूच्या बंगल्याकडे बोट दाखवीत मला सांगायचा हा अमक्या बॅरिस्टरचा बंगला, हा तमक्या बॅरिस्टरचा बंगला, तुमची बुद्धी जर त्यांच्याप्रमाणे वापरली असती तर असेच बंगले बांधले असतेत नि आरामांत राहिले असतात! पण काय ही अवदसा आठवली नि संकटात पडलांत. पुन्हा एकदा त्याने मला तेच सांगितले. तेव्हा मी म्हटले खानसाहेब मी जो खटला चालवायला घेतला आहे तो एखाद्या व्यक्तीचा नसून तुमच्यासारख्या अनेक देशबांधवांचा आहे. पण तो खटला कोणता हे तुम्हाला माहित नसल्याने आज तुम्ही माझ्या हातात हातकड्या घातल्या आहेत. त्यानंतर आज चौदा वर्षांनी का होईना माझी ती बॅरिस्टरी, तो खटला लोकांना समजला. १४ वर्षे मी बॅरिस्टरी केली असती तर खात्रीने इतकी प्राप्ती मला झाली असती. आज आपण माझा सन्मान केला आहे. पण त्याने मला आनंद न वाटता एक दुःखाचा भारच वाटत आहे. बंदीवासांत असतांना हा दिवस मला कधी दिसेल, हातकड्यांचे हार होतील, असे स्वप्नांतही वाटत नव्हते! ख्रिस्ताप्रमाणे क्रूस आपल्या वाट्याला येईल असे मनांत धरून, देणग्यांची, सन्मानांची आशा न धरता आयुष्याचे जे ठरले असेल ते ध्येय गांठता-गांठता कर्तव्य करीत करीत मरण पत्करण्यास सिद्ध रहा. Sparta has worthiest sons than he, स्पार्टामध्ये ह्याच्यापेक्षाही अधिक योग्यतेचे सुपुत्र आहेत असे आपल्या थडग्यावर लिहून ठेवण्यास सांगण्याच्या स्पार्टातील एका वीराप्रमाणे मीही म्हणतो की आजच्या तरुणांनी केवळ माझे गुण गात न बसता माझ्यापेक्षा अधिक मोठे व्हावे. तुमच्या अतुल पराक्रमामुळे माझे नांव मागे पडावे. आपण मला आज दिलेली देणगी ही आपणाला न विचारता पूर्वी केलेल्या कामाचे फळ नसून मी यापुढे अधिक देशसेवा करावी यासाठी उत्तेजनार्थ दिलेली आगाऊ देणगी आहे, असे समजून मी तिचा स्वीकार करतो.

सध्या मी धार्मिक, सामाजिक चळवळी करतोच आहे पण राजकारणाची बंदी तुटली तर मी त्याही क्षेत्रांत उतरण्यास सिद्ध आहे. रामचंद्राचे रामराज्य नि श्रीकृष्णाचे राज्य होईपर्यंत नि पुढेही ह्यासाठी मी सतत कार्यरत रहावे, यासाठीच ही थैली आपण मला दिली आहे असे समजून मी स्वीकार करतो.“

५. अस्पृश्यांतील अस्पृश्यता

अस्पृश्यांच्या राममंदिरात बोलतांना सावरकर म्हणाले, “मी आपणाला अस्पृश्य न म्हणता महार, मांग, ढोर अशी जातिवाचक नावे घेतो. कारण आपण सर्वच स्पृश्य आहो. आता एका महाराने ‘मी भंगी नाही’ असे जे सांगितले त्यांत त्याचा हेतू ‘मी भंग्यापेक्षा श्रेष्ठ आहे’ असे दाखविण्याचा होता. भंगूरला मी महार समाजांत गेलो असता एका महाराने दिलेले दूध मी प्यालो पण माझ्या समवेत असलेल्या भंग्यासही आपण दूध द्या असे मी त्या महार बांधवास सांगताच तो मागे सरला. असा हा उच्च-नीच भाव सर्वांमध्ये आहे. तो आपण सर्वांनी टाकला पाहिजे.”

६. कुराणाचे द्वेषपोषक आदेश

समाजसेवासंघात ‘हिंदूधर्मावर आघात’ ह्या विषयावर बोलताना ते म्हणाले, “मी कुराणाचा चांगला अभ्यास केला असून काही आयतांचा विशेष अभ्यासही केला आहे. काफरांना बाटवा किवा ठार मारा असे ठायी ठायी कुराणांत सांगितले आहे. अमुसलमानी राज्य मुसलमानी करणे ही त्यांची धर्माज्ञा आहे. बंदिवासांत ज्या सामान्य मुसलमानांशी नि मौलवींशी माझा संबंध आला, त्यांच्या बोलण्यावरून नि वागण्यावरून मी आपणाला सांगतो की हिंदुस्थानचे कोणत्याही इस्लामी राज्याशी कधी युद्ध झाले तर येथले मुसलमान त्या इस्लामी सत्तेच्या बाजूने लढतील! अलाहाबाद येथे भाषण करताना इस्लामच्या गौरवाकरिता आम्ही अफगाणिस्तानच्या हल्ल्याचा प्रतिकार करणार नाही असे मौ. महंमदअली म्हणाले होते याची आठवण ऐक्याच्या कल्पनेवर तरंगणारांना उरली नाही. मलबारला मुसलमानांनी केवढे अत्याचार केले त्यांचे डॉ. मुंजे यांनी लिहिलेले प्रतित्वृत वाचा. सिंध, पंजाब, बंगाल येथे सारखे हिंदूंना बाटविण्याचे प्रसंग घडत आहेत. बंगालमधील शेकडा ७३ खटल्यांत मुसलमानांनी हिंदु मुले नि मुली पळवून नेल्याचे सिद्ध झाले. ह्या खटल्यांतील आरोपींनी हे कृत्य करणे हा आपला धर्म आहे असे सांगितले. नागपूर, गुलबर्गा येथील अलिकडेच झालेले हे मुसलमानी दंगे पहा आणि ही अनर्थ परंपरा

थांबविण्यासाठी, शत्रूपेक्षाही सबल होण्यासाठी हिंदुसंघटन करा. केवळ पुस्तकी आधार विचारु नका!”

७. वनितांनो विदुला व्हा.

स्त्रियांच्या सभेत बोलताना सावरकर म्हणाले, “आजच्या स्त्रियांत मुख्य उणीव धैर्याची आहे. देशकार्यार्थ घराबाहेर पडणाऱ्या पुरुषाने दाराआड मुसमुसून रडणारी पत्नी पाहिली की त्याचे धैर्य खचते म्हणून स्त्रियांनी माता विदुलेप्रमाणे आपल्या मुलांना पळून न येता लढण्यास प्रोत्साहन दिले पाहिजे. रामाने सीतेला वनातील अनेक धोके दाखविले तरीही सीता त्याच्या समवेत वनवासांत गेली. हे धैर्य हवे. झांशीच्या राणीचा पराक्रम हा आपला आदर्श असला पाहिजे. आपल्यांत सामान्य समजूत अशी आहे की, मुलगा हवा, मुलगी नको. मुलींकडे माता फार थोडे लक्ष देतात. पण ही चूक आहे. मुलींची चांगली जोपासना केली पाहिजे. कारण ती मुलगीच पुढच्या पिढीची जननी आहे. भावी पिढी तेजस्वी नि सामर्थ्यवान निपजावी आणि तिने देशाचे पारतंत्र्य घालवावे अशी तुमची इच्छा असेल तर मुलींच्या जोपासनेकडेही तुम्ही योग्य लक्ष दिले पाहिजे. योग्य वय होईपर्यंत त्यांचा विवाह करू नये. मुलींची अशी समजूत असते की अशक्तपणा म्हणजे नाजुकपणा नि तो एक कौतुकास्पद गुण आहे. पण ती त्यांची समजूत चूक आहे. सशक्तपणा हेच खरे सौंदर्य. अश्वर निर्मित सौंदर्य आपल्या हातचे नाही. पण हे सौंदर्य आपल्या हातचे आहे. परदेशांतील स्त्रिया पुरुषांप्रमाणेच सशक्त असतात. आपल्याकडे त्या अशक्त होत आहेत याचा वाईट परिणाम पुढील पिढ्यांवर होईल. तो होऊ नये इकडे तुम्ही लक्ष दिले पाहिजे. पूर्वी जशी त्यांस देवांची गाणी शिकवीत तशी आता देशाची गाणी शिकविली पाहिजेत. तुम्ही आजची वृत्तपत्रे वाचून देशाची आजची स्थिती सुद्धा समजून घेतली पाहिजे.” या सभेला वीर सावरकरांच्या पत्नी सौ. यमुनाबाई याही उपस्थित होत्या.

८. माझ्यापेक्षाही पराक्रमी व्हा.

१५ नोव्हेंबर १९२४ रोजी मुंबई येथील सत्काराला उत्तर देतांना सावरकर म्हणाले, “आज या ठिकाणी बॅ. जयकर नि गुरुस्थानी शोभणारे श्री. खाडीलकर यांच्या भेटीचा सुयोग आला आहे. खाडीलकरांच्या केसरीतील लेखांक वाचनाने माझ्या मनावर काहीतरी परिणाम झाला असला पाहिजे. तानाजीसारख्या शूरवीरांना जेथे लोक विसरले होते, तेथे माझा पराक्रम तो काय असा विचार मनांत येऊन हे सत्कार स्वीकारतांना संकोच वाटतो. माझी अशी मनापासून इच्छा आहे की माझ्यापेक्षा सुद्धा अधिक पराक्रमी माणसे ह्या महाराष्ट्रांत निर्माण व्हावीत. मी इंग्लंडमध्ये असता १८५७ च्या सेनापतीच्या थडग्यांवर कोरलेले, त्याने आपल्या सर्व शिपायांना उद्देशून केलेले भाषण वाचले होते. त्यांत सांगितले होते, ‘थोडे असला तरी या प्रसंगी कर्तव्य केले पाहिजे. ते करतांना तुम्ही कदाचित मरून जाल, कदाचित तुमचे नावही विलायतेत पोचणार नाही. पण इंग्लंड तुम्हाला विसरणार नाही. इंग्लंड कृतज्ञ आहे. ते राज्य केवळ शेवटचा जय मिळणाऱ्या सेनापतीला तेवढेच खरे यश न देता, ज्यांनी प्रारंभी आपले देह अर्पण केले नि आपल्या देहावरून अंतिम विजयाला वाट करून दिली त्यांनाच खरे यश देते. माझ्या संबंधाने अनुकूल ग्रह असणारीच मंडळी येथे जमली आहेत. पण प्रतिकूल ग्रह असणारे लोक कोणी जमविले तर मला आनंदच होईल. कारण आपल्याबद्दल उलट सुलट सर्व विचार कळणे आवश्यक आहे.

९. काँग्रेसी हिंदुनीही हिंदुसंघटन करावे.

त्याचदिवशी रात्रौ दादर येथील गोरेगांवकर चाळीत एक सार्वजनिक सत्कार समारंभ झाला. त्यांप्रसंगी सावरकर म्हणाले, ‘राजकारण माझ्या कक्षेबाहेर असले तरी हिंदुधर्म संघटना आणि अस्पृश्योन्नति हे निव्वळ सामाजिक विषय असून ह्या क्षेत्रात काँग्रेसही कार्य करित असल्यामुळे मी हे निमंत्रण स्वीकारले आहे. काँग्रेसमध्ये राहून जर मुसलमानांना खिलाफत, उलेमापरिषद यामध्ये भाग घेता येतो आणि यासंबंधी हिंदुलोक त्यांना यत्किचितही दोष देत नाहीत त्याप्रमाणे काँग्रेसशी संबंध ठेवण्याच्या हिंदूनाही हिंदुसंघटन करण्याचा पूर्ण अधिकार आहे. मुसलमान अस्पृश्यांना बाटवून इस्लामची संख्या वाढविण्याचा प्रयत्न करित आहेत. आपण अस्पृश्यता निवारण नि शुद्धीकार्य या मार्गाने हिंदूंचे संख्याबळही वाढवावयास हवे. राष्ट्रोन्नतिसाठी राजकारणाइतकेच हिंदुधर्मसंघटन अत्यावश्यक आहे.”

१०. तरुण डॉक्टरांनो युद्धशिक्षणही घ्या.

दि. १७ ला सावरकरांचे नॅशनल मेडिकल कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांपुढे एक भाषण झाले. तेव्हा ते म्हणाले, “तुमचे आजचे वय हे ज्याला धाडसी म्हणतात तशी कृत्ये करण्याचे आहे. या वयांत तुम्ही काहीतरी विशेष करून दाखविण्याचा निश्चय केला पाहिजे. विश्वाची प्रगति, असाधारण बुद्धी नि कर्तृत्व असलेल्या पुरुषांनीच नवीन शोध लावून, महाकार्ये पार पाडून केली आहे. राजकीय, सामाजिक, शास्त्रीय आदी सर्व क्षेत्रांत असेच घडले आहे. असे श्रेष्ठ पुरुष जन्माला आल्यावाचून आजच्या दुर्गतीतून देश बाहेर येणार नाही. त्या दृष्टीने आपण कार्य करावे. त्यासाठी शरीर सुदृढ करावे. तुमच्यावर युद्धात सैनिक म्हणून लढण्याची केव्हा पाळी येईल ते कुणीच सांगू शकणार नाही. यादृष्टीने कॉलेजच्या चालकांना माझी सूचना आहे की त्यांनी विद्यार्थ्यांना निदान लाठीचे शिक्षण नि संचलन शिकविण्यास तरी प्रारंभ करावा.” वीर सावरकरांचे हे भाषण इंग्रजीत झाले. हे भाषण अतिशय ओजस्वी होते असे मत त्यावेळच्या वृत्तपत्रांनी व्यक्त केले आहे.

११. अहिदुंचे हिंदूकरण (शुद्धी)

(नाशिक येथे रहाण्याचा अवधी संपल्याने सावरकरांना रत्नागिरीला परत जावे लागले! पण रत्नागिरीत रहाणे त्यावेळीही धोक्याचे असल्यामुळे सावरकर तेथून दोन मैलांवर असलेल्या शिरगांव या गांवी श्री. दामले यांच्या घरी रहावयास गेले. तेथे महाशिवरात्रीचे दिवशी ‘हिंदुसंघटना आणि शुद्धी’ या विषयावर त्यांचे पहिले भाषण झाले. त्या छोट्याशा गावांतही या भाषणाला ५०० लोक उपस्थित होते.)

त्या भाषणांत सावरकर म्हणाले, “विलायतेत असे उत्सव होतात, पण ते करमणुकीसाठी आपल्या येथे परमेश्वराचे नांव घेता घेता मनोरंजन करण्याची पद्धत आहे. आपल्या राष्ट्राचा गेल्या दोन सहस्त्र वर्षांचा इतिहास पाहिला तर आपल्या देशाला कीड लागल्याचे दिसून येते. पूर्वी सर्व आशियात मिळून हिंदूंची संख्या साठ कोटी होती ती आज पंचवीस कोटी झाली आहे. आणि गेल्या शिरगणतीच्या आकड्यांवरून तर हिंदूंची संख्या आणखी २०/२५ लक्षांनी घटलेली दिसते! त्याचे कारण आपल्यामधील अनास्था आणि परधर्मियांनी बाटविलेल्या आपल्या बांधवांना परत स्वधर्मात न घेण्याची प्रवृत्ती! खिलाफत चळवळीत हिंदूंनी आपली मान मुसलमानांच्या खांद्यावर ठेवली आणि मुसलमानांनी मलबारमधील मोपल्यांच्या बंडात ती मान सपशेल कापून काढली! सिंध,

सीमाप्रांतांत त्यांनी शेकडो हिंदूंना बळाने बाटविले आणि हे सारे केव्हा घडले तर महात्मार्जींच्या नांवावर हिंदु-मुस्लिम ऐक्याच्या दुंदुभी वाजत असतांना! हिंदूंचे हे जे भयंकर प्रसंग ओढवले ते आपल्यावरच ओढवले आहेत असे समजून आपण त्यांना विसरू नका. हे सारेच लक्षांत घेऊन अस्पृश्यता नष्ट करा आणि शुद्धीकडे वळा. हे सर्वांचे कर्तव्य आहे. अर्थात अस्पृश्यांनीही लक्षांत ठेवावे की त्यांनी हिंदुधर्म सोडण्याच्या धमक्या देत बसू नये! ते गेले तरी काही हा पांच सहस्र वर्षे टिकलेला हिंदुधर्म नष्ट होणार नाही! म्हणून त्यांनीही धर्मातराच्या धमक्या न देता कर्तव्य म्हणून हिंदू रहावे नि ह्या धर्मातील दुष्ट रुढी नष्ट करण्याचा तरी प्रयत्न करावा.”

१२. तुम्ही कोल्हे नाही सिंह व्हा

शिरगांवातील होलिकोत्सवांत भाषण करतांना सावरकर म्हणाले, “श्रीमंतांत शौर्य नाही. गरीबांत त्राण नाही. श्रीमंतांना सदबुद्धी नाही आणि बुद्धीमंतांना काम मिळत नाही अशी आपली स्थिती आहे. ही पालटली पाहिजे.

जेथे शकावलीप्रमाणे सिद्ध झालेल्या शिवाजी महाराजांच्या फाल्गुन वद्य तृतीया ह्या जन्म तिथीचे दिवशी भाषण करतांना सावरकर म्हणाले, “दीडशे वर्षांपूर्वीच्या तेजस्वी नि शूर हिंदुसमाजाचे आजचे वंशज कोल्ह्यांच्या कळपात वाढलेल्या सिंहाच्या छाव्याप्रमाणे मूढ नि भ्याड बनले आहेत. शिवाजी महाराजांचा उत्सव करून ह्या समाजाला त्यांच्या खऱ्या रक्ताची नि पराक्रमी पूर्वजांची जाणीव करून दिली पाहिजे. शिवाजी महाराजांचा ज्यांना थोडा तरी अभिमान असेल त्यांनी ह्या एका वर्षात (१) लाठी, दांडपट्टा नि तत्सम विषयांचे शिक्षण देण्यासाठी एक आखाडा उघडावा. (२) सार्वजनिक व्यवहारांत अस्पृश्यता न मानण्याचा निश्चय करावा. (३) शक्यतो स्वदेशीच वस्तू वापरण्याचा निर्धार करावा.”

१३. अस्पृश्यांसह मंदिर प्रवेश.

या भाषणाने प्रभावित झालेले श्री. गुरव यांनी, त्यांच्या हनुमान मंदिराचे उद्घाटन करण्यासाठी सावरकरांना बोलाविले. तेव्हा सावरकरांनी त्यांना अट घातली की जर तुम्ही या समारंभाला पूर्वास्पृश्यांनाही बोलावून सरमिसळपणे भजनांत, भोवऱ्यांत घेणार असाल तर मी ह्या मंदिराच्या उद्घाटनाला येईन! श्री. गुरव यांनी सांगितले, मला तुमचे म्हणणे मान्य आहे! पण जात, गाव काय म्हणेल, तुम्ही त्यांची मान्यता घ्यावी म्हणजे त्रास होणार नाही! सावरकरांनी ते मान्य केले. त्यांनी गावांतील सभेत ते विचार मांडले.

गावानेही ते मान्य केले! त्याप्रमाणे हनुमान जयंती दि. ९-४-१९२५ यादिवशी त्या मंदिराचे उद्घाटन झाले. त्यावेळी बोलतांना सावरकर म्हणाले, “अस्पृश्य समजल्या जाणाऱ्या हिंदूस देवाची पूजा करण्याचा इतर हिंदूप्रमाणेच निसर्गसिद्ध अधिकार आहे. तो त्यास उपभोग देणे हा खरा धर्म त्र्यंबकेश्वर अथवा काशीविश्वेश्वर यांची देवळे नि संस्थाने फार भव्य नि श्रीमंत आहेत. तेथील प्रदक्षिणेच्या वाटेवर कुत्री, मांजरे, गाढवे फिरत असतात; सर्व व्यवहार करीत असतात. पण माणसासारखे माणूस आणि आपलेच धर्मबंधू नि आपल्याच देवाचे पूजक महार, मांग, भंगी आदी आहेत त्यांना मात्र त्या वाटेवर जाण्यास मज्जाव आहे! त्यामुळे त्या मोठ्या आणि श्रीमंत मंदिरांपेक्षाही सर्व हिंदूंना जेथे प्रदक्षिणा घालता येते ते हे छोटेसे मंदिर मला अधिक महान वाटते. याहीपुढे एक पाऊल टाकून प्रदक्षिणेचाच नव्हे तर देवाच्या पायावर वाटेल त्या हिंदूस जेव्हा आपले डोके टेकण्याचा अधिकार मिळेल तेव्हांच त्याला आपल्या धर्माविषयी, समाजाविषयी खरे ममत्व वाटू लागेल. देवाच्या मूर्ती स्थापणे हे जसे कर्तव्य तसेच त्यांचे संरक्षण करणे हेही अधिक महत्वाचे कर्तव्य आहे. त्यासाठी आपण आखाडे काढून समर्थ झाले पाहिजे. ब्राह्मण क्षत्रियांप्रमाणेच महारांनी मांगास नि मांगांनी डोंबास अस्पृश्य समजण्याचे सोडून दिले पाहिजे; सर्वांनीच चुकीची नि जन्मजात उच्चनीच समजण्याची रीत सोडली पाहिजे.

(रत्नागिरीत सावरकरांनी ह्या मंदिरात प्रथम अस्पृश्यांसह प्रवेश केला. याच मंदिरात आता ‘वीर सावरकर बालवाडी’ भरत असते!)

१४. आमची लिपी सर्वश्रेष्ठ.

शुद्धी व लिपीशुद्धी

१२ ऑगस्ट १९२७ ला कद्रेकर नावाच्या एका भंडारी गृहस्थांना हिंदू करून घेतले. हा गृहस्थ वेडाच्या भरांत मुसलमान झाला होता. ह्या शुद्धी कार्याचे समयी मांडवी येथील भंडारी वाडीत भाषण करतांना सावरकर म्हणाले, “वास्तविक अहिंदूंच्या हातचे अन्न खाल्ले असता हिंदू बाटतो ही तर कल्पनाच चुकीची आहे. कारण अन्न हे केवळ पोटांत जाते आणि धर्माचे स्थान पोट नसून हृदय आहे. तेव्हा जोवर कोणी मनापासून परधर्म स्वीकारीत नाही तोवर त्याला बाटला, अहिंदू झाला असे समजू नये. पण आजचा हिंदूसमाज तसे समजतो म्हणून अशा बाटलेल्यांना काही तरी संस्कार करून शुद्ध करून घेणे आवश्यक आहे. दुसरे असे की आजवर आपल्या देशांतील अहिंदू झालेले असे समजत आलेले आहेत की जो एकदा अहिंदू झाला तो पुन्हा कधीच हिंदू होऊ शकत नाही. त्यांची

ही समजूत दूर व्हावी आणि त्यांनाही कळावे की, अहिदुंना पुन्हा हिंदू होता येते एवढ्यासाठी असे शुद्धीसमारंभ प्रकटपणे करणे आवश्यक आहे. असे शुद्धीसमारंभ होऊ लागले, बाटून अहिंदू झालेले हिंदू पुन्हा हिंदू होऊ लागले की मिशनरी नि मौलवी यांचीही हिंदुस्थानचे ख्रिस्तीस्थान किवा इस्लामीस्थान करण्याची स्वप्ने धुळीस मिळतील.”

यानंतर लिपीसुधारणेची आपली योजना स्पष्ट करतांना सावरकर म्हणाले, “देवनागरी लिपी ही आजच्या जगांतील सर्व लिप्यांत अधिक शास्त्र शुद्ध आहे. तिची मूळाक्षर रचना कण्ठ्य, मूर्धन्य, तालव्य, दंत्य, औष्ठ्य अशा पद्धतीने आहे. एका अक्षराचा एकच उच्चार होतो. रोमनलिपीत ‘ए’ चे उच्चार अ, आ, अँ, ऑ असे होतात तर ‘बी’ चा उच्चार ब होतो तसेच अरबी अलिफ, बे पे ह्या अक्षरांचे पण देवनागरीत ‘क’ चा उच्चार ‘क’ असाच होतो. आपली लिपी अशी शास्त्रशुद्ध आहे. पण अलिकडे लिहितांना विशेषतः जोड अक्षरे करतांना त्यांत काही दोष निर्माण झाले आहेत. त्यामुळे ही लिपी आता यंत्रारूढ होण्यास, मुद्रणास कठीण होत आहे, हे तिच्यातील दोष नाहीसे करण्यासाठी हे लिपी-सुधारणा आंदोलन चालविले. लिपी-सुधारणेचे मुख्य उद्देश तीनः (१) शिक्षण सुलभता (२) शास्त्र शुद्धता (३) मुद्रण सुलभता. ह्यासाठी त्यांनी चार सुधारणा सुचविल्या. (१) ‘अ’ची बाराखडीः म्हणजे अ, आ, इ, ई, उ, ऊ असे न लिहिता क, ख च्या बाराखडीप्रमाणे अ, आ, अ, ई उ, ऊ आदी लिहिणे. ह्या सुधारणेमुळे इ, ई, ऐ, ऐ, उ, ऊ हे सहा खिळे कमी होतात. मुलांना ही सहा वेगळी अक्षरे शिकावी लागत नाहीत. हे उच्चार बाराखडीप्रमाणे असल्यामुळे शास्त्रशुद्धताही साधते. (२) क, फ, र, ल ही अक्षरे कानायुक्त करणे म्हणजे क्, फ्, र्, ल् ही लिहिणे. ह्यामुळे क्, फ्, र्, ल् हे अर्धे खिळे ठेवले की काम भागले. ग, ध, त, थ व प ही अक्षरे जशी कानायुक्त आहेत; तशीच क्, फ्, र्, ल ही करावीत. (३) शेंडीवाल्या द, ढ, ड आदी अक्षरांना श प्रमाणे काना देणे किवा अन्य तोड काढणे. मुळांत ही काना द्यावा अशी सूचना होती तिचा आग्रह पुढे सावरकरांनी धरला नाही तर त्यांनी अन्य तोड काढावी ह्या सूचनेप्रमाणे ही अक्षरे अर्धी करतांना त्यांचा पाय मोडावा अशी सूचना केली. (४) अनियमित जोडाक्षरे काढून टाकून ती उच्चारप्रमाणेच लिहिणे. जसे ‘त्क’ हे जुने रूप टाकून ‘क्त’ आणि ‘क्क’ हे जुने रूप टाकून ‘क्व’, असा लिहावा. ह्यामुळे अनियमित जोडाक्षरांचे पन्नास एक टंक आता पाडावे लागत नाहीत.

(आता संगणकावर युनिकोड मध्ये जुनी पद्धत सोपी असल्याने, स्वा. सावरकरांच्या उपयुक्तेच्या मार्गदर्शक तत्वानुसारच या सुधारणा वापरित नाही. कारण संगणकावर ‘उ’ लिहिणे सोपे आहे, ‘अु’ कठीण.)

१५. अप्रियही बोलले पाहिजे.

देवरुख येथील भाषणांत सावरकर म्हणाले, “मी अस्पृश्यता निवारण, हिंदुसंघटन आदी अप्रिय विषयांवर बोलून आपली लोकप्रियता कमी करून घेऊ नये असे काही हितचिंतक मला सांगतात. पण लोकांना प्रिय नसणाऱ्या चळवळीचा पुरस्कारही त्या लोकांना प्रिय असणाऱ्या चळवळीप्रमाणे करणे हे माझे कर्तव्य आहे असे मला वाटते. कारण खरी राष्ट्रसेवा ज्यास करावयाची आहे त्यांनी लोकांस प्रिय असो वा अप्रिय असो, परंतु लोकांस जे हितकारक असेल तेच पुरस्कारिले पाहिजे. लोक मिरवणूक काढतील का धिंड काढतील इकडे डोळा ठेवून जो राष्ट्रहितांस अत्यंत अवश्य, अपरिहार्य असलेले तत्व नि धोरण धरतो वा सोडून देतो तो लोकांचा एकनिष्ठ सेवकच नव्हे.”

१६. तोच खरा पतित पावन

पतित पावन मंदिर पायाभरणी

पतितपावन मंदिराची कोनशिला बसविण्याच्या समारंभाचे समयी भाषण करतांना समाजसुधारक सावरकर म्हणाले, “माझ्या मनांत ही कल्पना बरेच दिवस होती. वास्तविक काशी विश्वेवर, जगन्नाथपुरी, द्वारका, रामेश्वर आदी सर्व मंदिरे सर्व हिंदूंना ठराविक नियमांनी दर्शनासाठी मुक्त असली पाहिजेत. जन्मजात जातिभेदामुळे कोणाही हिंदूला मंदिरात प्रवेश करण्यास प्रतिबंध असू नये. पण हे तत्व जोवर समाजाला मान्य होत नाही तोवर तरी निदान सर्व हिंदूंना मुक्तद्वार असलेले एक मंदिर बांधावे अशी कल्पना माझ्या मनांत होती. गेल्यावर्षी श्रीमान भागोजीशेट कीर यांची त्यांनी बांधलेल्या नव्या भागेश्वर मंदिरांत भेट झाली तेव्हा शेटजी मला म्हणाले, “मी भागेश्वराचे हे नवे मंदिर बांधले कारण मी जातीचा भंडारी असल्याने मला त्या जुन्या मंदिरांत जाऊन देवाची स्वहस्ते पूजा करता येत नव्हती. त्याची मला फार खंत वाटे. तेव्हापासून मी ठरविले की जेथे जाऊन आपल्याला स्वतःला पूजा करता येईल असे मंदिर बांधायचे त्याप्रमाणे मी हे मंदिर बांधले; आता मला तेथे स्वहस्ते पूजा करतांना समाधान मिळते!” शेटजी जी तुमची स्थिती पूर्वी होती त्यापेक्षाही अतिशय वाईट स्थिती आपल्या अस्पृश्य बंधूंची आहे. त्यांना तर दुरून सुद्धा देवाचे प्रत्यक्ष दर्शन घेता येत नाही! आपण श्रीमंत होता, समर्थ होता म्हणून मंदिर बांधले. पण त्या बिचाऱ्यांनी काय करावे? तेव्हा आपण त्यांच्यासाठीही एक मंदिर बांधणे आवश्यक नाही का? माझा हा प्रश्न भागोजींच्या मनास भिडला आणि त्यांनी

असे मंदिर बांधण्यासाठी शक्य ते सहाय्य देण्याचे मान्य केले. त्यामुळे आमचे काम हलके झाले.

आता या मंदिरांत साधूंचा संरक्षक आणि दुष्टांचा निर्दालक शंख, चक्र, गदाधारी भगवान विष्णूची मूर्ती लक्ष्मीसह स्थापन करण्यांत येईल. स्नान करून, स्वच्छ वस्त्र परिधान करून येणाऱ्या कोणाही हिंदूला ह्या मूर्तीची पूजा करण्याचा अधिकार राहिल. गाभाऱ्याच्या द्वाराशी एक शिवलिंग आणि पादुका ठेवण्यांत येतील. त्यांची पूजा कोणाही हिंदूला स्नान न करतासुद्धा करता येईल. ह्या मंदिरांत जो पुजारी ठेवला जाईल तो जन्माने ब्राह्मणच असला पाहिजे, असा आग्रह असणार नाही. परंतु त्याला पुजाऱ्याच्या सर्व कामाचे ज्ञान असले पाहिजे. देवालयाचा निक्षेत्र (Trust) करण्यांत येईल. तेव्हा त्याच्या विश्वस्तांमध्ये एक ब्राह्मण, एक क्षत्रिय, एक वैश्य, एक अस्पृश्य समाजातील आणि एक भागोजी शेट कीर यांचा प्रतिनिधी असेल. अशाप्रकारे सर्व हिंदुमात्रांस पूजा प्रार्थनेचा समान अधिकार ह्या मंदिरांत मिळेल. हेच ह्या देवालयाचे वैशिष्ट्य आहे. असे काही वैशिष्ट्य नसते तर नविन मंदिर बांधण्याची आवश्यकताच नव्हती. असलेल्या मंदिरांचे संरक्षण करण्याची शक्ति ज्या जातींत नाही तिला नवीन देवळे बांधण्याचा अधिकारच उरत नाही. ही शक्ति निर्माण करणे हा ह्या मंदिराचा उद्देश आहे. आज केवळ महार, चांभार किवा अस्पृश्य समाज तेवढा पतित नसून, परतंत्र असलेला, परक्यांचे दास झालेला सारा हिंदु समाजच पतित आहे. ह्या साऱ्या पतित हिंदु राष्ट्राचा जो उद्धार करील त्यालाच मी खरा पतित-पावन म्हणेन. आम्हा हिंदूंचे जे जे गेलेले आहे. ते ते सर्व जो परत मिळवून देईल त्यालाच मी पतित पावन म्हणेन.”

१७. श्री सत्यनारायण पोथीस नवा अध्याय जोडला.

(रत्नागिरीस गाडीतळावर व्यापारी मंडळींचा एक सार्वजनिक सत्यनारायण झाला, त्याप्रसंगी झालेले बॅ. सावरकरांचे व्याख्यानही पुढे घडलेल्या गोमांतक शुद्धीच्या महान घटनेने विशेषच स्मरणीय झाले. डिसेंबर १९२६ च्या सत्यनारायणाचे प्रसंगी वीर सावरकरांनी छोट्या पण महत्वाचे भाषण केले ते असे.)

सत्यनारायणाचे पोथीत वर्णिलेले सर्व नवस वैयक्तिक आहेत. त्यांसही देव पावलाच. कोणास मुलगा नव्हता. कोणाचे जलयान समुद्रांत बुडू लागले इत्यादी संकटी नारायण पावला. पण आता आपण त्या पोथीस एक राष्ट्रीय नवस करून, राष्ट्रीय कार्यांत देवांना आपल्या प्रयत्नाने पावावयास लावून, नवा अध्याय जोडला पाहिजे. एक व्यक्ति नव्हे, तर ही हिंदूंची जातची जात निःसंतान होऊ पहात आहे. एक तारु नव्हे, तर ह्या

राष्ट्राचे नौसाधनाचे नौसाधन, आरमारचे आरमार बुडले आहे. एक राजाच नव्हे तर उभे राष्ट्रचे राष्ट्र, त्याची सत्ता आणि संपत्ति धुळीस मिळाली आहे. तिला तारण्याचे नवस आपण आता सत्यनारायणास करण्यास शिकले पाहिजे. आणि आपल्या यत्नाने देवास ते यशस्वी करावेच लागले की, तो आश्चर्यकारक अध्याय ह्या सत्यनारायण महात्म्याच्या त्या पोथीस जोडला पाहिजे. आपल्या ह्या रत्नागिरी हिंदुसभेच्या वतीने तिच्या शक्तिप्रमाणे या दिशेचा एक लहानसा उपक्रम म्हणून मी स्वतःच्या भक्तीबळावर नसलो तरी तुम्हा हजारो हिंदूंच्या भक्तीबळावर आजच येथे एक अगदी लहानसा राष्ट्रीय नवस करतो की, 'रत्नागिरी नगरांत पूर्वास्पृश्यांस अहिंदू येतो तेथपर्यंत तरी येऊ देणारे ५० घरधनी निघतील, आणि गोमांतक वसईकडे तीन हजार लोक तरी तीन चार वर्षांत शुद्ध होतील तर हे सत्यनारायणा, तुझा एक सत्यनारायण आम्ही रत्नागिरीकर करूं! एक अगदी लहानसा पण कठीण स्थानिक आणि एक अगदी लहानसा पण दुर्घट राष्ट्रीय नवस मी देवापाशी सध्या याचित आहे. सत्यनारायण तेवढा तरी लवकर पुरवो!'

१८. धर्माचे स्थान हृदय-पोट नव्हे!

(ऑगस्ट १९२७ मध्ये रत्नागिरी हिंदुसभेने एका भंडारी गृहस्थास जो इंग्रजी सातव्या इयत्तेपर्यंत शिकलेला होता आणि ज्याच्या हातून काही अंशी वेडगळपणाने आणि काही अंशी उपासमारीने मुसलमानांच्या घरी दोन-तीन महिने अन्नोदकादी व्यवहार केल्याचा दोष घडला होता, त्यास शुद्ध करून घेतले. संस्काराचे वेळी बॅ. सावरकर यांनी केलेल्या भाषणांत काही भाग अत्यंत महत्वाचा नि नेहमी ध्यानांत ठेवण्यासारखा असल्यामुळे तो आम्ही खाली देत आहोत.)

वास्तविक पहाता कोण्याही हिंदूने मुसलमानांचे किवा ख्रिस्त्यांचे अन्न खाल्ले किवा पाणी प्याले म्हणजे तो बाटतो ही कल्पनाच खुळी आहे. कारण धर्माचे स्थान पोट नसून हृदय आहे. ह्या गृहस्थासारख्या ज्या मनुष्याच्या हृदयात हिंदुधर्माची भक्ति कधीच मावळलेली नसेल तो मुसलमानाचे घरी एकदा सोडून हजार वेळा जरी जेवला, तरी तो बाटला, असे होत नाही. मुसलमानादी लोक हिंदूंचे अन्न चुकूनच नव्हे तर लुबाडून घेऊनदेखील खातात आणि पुन्हा मुसलमानाचे मुसलमानच रहातात. किंबहुना हिंदूंच्या अन्नावर परस्पर उपजीविका करून पुन्हा वेळ पडताच त्याच हिंदुस 'काफर' म्हणून म्हणणे हा त्यांच्यात एक कुलाचारच पडत चाललेला आहे. मग मुसलमानांच्या अन्नाने हिंदूंचा धर्मच नष्ट व्हावा इतकी हिंदुसमाजाची पचनशक्ति क्षीण का असावी? आता ती पचनशक्ति आपण अग्निसारखी सर्व जगत् पचविण्याइतकी तेजस्वी आणि प्रदीप्त केली पाहिजे. ह्या दृष्टीने पाहता केवळ अन्नोदकासाठीच बाटलेले म्हणून समजल्या गेलेल्या

मनुष्यास शुद्ध करण्याचे काही एक कारण नाही. पण आज तरी आपणास ही गोष्ट क्षुल्लक वाटते-आणि तशीच ती वाटावी हेच आपल्या वाढत्या बळाचे निदर्शक आहे-तरी जोवर समाजातील हजारो हजारो लोकांच्या मनांतून ह्या खुळ्या कल्पनेचे बीज उखडले गेलेले नाही तोवर कांही दिवस हे शुद्धीसमारंभही केले पाहिजेत. या कारणापेक्षाही एका अधिक महत्वाच्या कारणासाठीही समारंभ केले पाहिजेत; इतकेच नव्हे तर त्यांची चांगली प्रसिद्धीही करित राहिले पाहिजे. कारण हिंदूंच्या मनांत आजपर्यंत कोणाचा पाण्याचा थेंब तोंडात पडला की मनुष्य जन्मभरच नव्हे तर पिढ्यान्पिढ्या बाटतो ही खुळी समजूत जशी बद्धमूल झालेली आहे, तशीच मुसलमानादी अहिंदू समाजातही उलट्या स्वरूपाची एक घातक समजूत दृढतर झालेली असते की, कोण्याही हिंदूस वेडसरपणांत किवा उपासमारीत गांठून त्यास दोन घास अन्न मुसलमानी हाताने खावविले की तो मनुष्य, हिंदू लोक आपण होऊनच मुसलमान झाला; असे समजून त्यास आपल्या मुसलमानी वा ख्रिश्चन समाजाच्या हाती सोपवून देतात. एक पांच वर्षांपूर्वी हाच गृहस्थ जर असा दोन तीन महिने मुसलमानाकडे जेवला असता तर त्यास आपल्या हिंदू समाजाने खरोखरच आजन्म नि पिढ्यान्पिढ्या मुसलमानांचे घरांत बळेबळे नेऊन दडपला असता. आता आपल्याला अन्नोदक व्यवहाराचे काही महत्व वाटत नाही, हेच आपली ह्या विषयांत झालेल्या समाजहितकारक विचारक्रांतीचे निदर्शक आहे; म्हणूनच आम्ही अन्नव्यवहाराने धर्म बाटतो ही समजूत खुळी आहे; म्हणून समजणारी ही विचारक्रांती मुसलमानादी सर्व अहिंदूस घोषित करण्यासाठी तरी काही दिवस शुद्धीकरणेचे संस्कार चालू ठेवले पाहिजेत. या शुद्धीकरणाने मुसलमानादिकांस लवकरच कळून येईल की, ते हिंदूस बाटविण्यासाठी म्हणून जे अन्न वाटीत बसतात ते आता व्यर्थ जाणार आहे! त्यांचे अन्न खाऊन नि ते पचवून टाकण्याइतका हिंदूंचा जठराग्नी प्रदीप्त झालेला आहे. असा अनुभव दोन तीन वर्षे त्या अहिंदू समाजास येत गेला की, ते पुन्हा हिंदूस दुष्काळ, उपासमार, वेड अशा आपत्तीत गाठून त्यांस बाटविण्याचे दुष्ट हेतूने पोशीत बसण्याचे विफल श्रम आपोआपकरीतनासे होतील. आता ते दिवस गेले की एक दिवस हिंदूस दोन तुकडे चारले की तो आणि त्याची संतती मुसलमान होई. आता हिंदूस इतक्या स्वस्त मूल्यावर विकत घेता येणे शक्य नाही. हे एकदा मुसलमानादिकांच्या पूर्ण प्रत्ययास आले म्हणजे मिशनरींच्या धंद्यासदेखील पार उतरती कळा लागलीच म्हणून समजा. अमेरिकनादी लोक मग अशा विफल साधनावर कोट्यावधी रुपये खर्चणार नाहीत. आज हिंदू पोसला-दहा वर्षे पोसला तरी संधी सापडतांच तो आपला एक तुळशीपत्र खाल्ले की, पुन्हा हिंदूचा हिंदू होतो असे पक्केपणी कळले की, ते पाद्री आणि पीर आपली भ्रष्टाकाराची दुकाने भराभर आटपू लागतील. आम्ही तर प्रत्येक हिंदूस उघडपणे सांगतो की, निरुपाय होईल तर चापून मुसलमानांचे घरी खा, पाणी प्या; इंग्रजांचे घरी खा, पाणी प्या; सर्व जगाच्या घरी खा, पाणी प्या आणि जेवण

झाल्यावर लगेच मुखशुद्धीसाठी एक तुळशीचे पान तोंडात टाका की, तुमची मुखशुद्धीच नव्हे तर आत्मशुद्धीही होऊन आणि पार पचवून टाकून तुम्ही पुन्हा हिंदूंचे हिंदूच रहाल. कारण हिंदुधर्माचे वसतिस्थान तुमच्या पोटात नसून तुमच्या रक्तांत आहे; बीजांत आहे, हृदयांत आहे; आत्म्यांत आहे आणि ते हिंदू हृदय, रक्त, बीज आणि आत्मा मुसलमानादिकांच्या पाण्याच्या एका पेल्यांत तर काय पण उभ्या समुद्रांतही बुडून जाणे अशक्य आहे. ज्या रामनामाच्या आधाराने भवसमुद्रावर शिळा तरल्या त्या रामनामाचे उच्चारसरशी जर तो उच्चार पश्चात्तप्त अंतःकरणाचा असेल तर- महत्पापेदेखील भस्म होतील. तिथे मुसलमानी भाताच्या एका घासाची कथा काय!

१९. अहिंदू धर्मसत्ताही संपवा.

शुद्धी पचविणे कठीण आहे, हे सांगण्यापूर्वी मागच्या प्रसंगाची आठवण करून देणे अगत्याचे आहे. विहीरीत पाव टाकून लोकांना बाटविले तर खरेच, पण पोर्तुगीज राजसत्तेने तरवारीच्या जोरावर पवित्र पलटणी उभारून गावेच्या गावे बाटविली हे विसरता येत नाही. पवित्र पलटणीचे सैनिक गावांत घुसत, लोकांना विचार करण्यास अवधि न देता, जे बाटण्यास तयार होणार नाहीत त्यांच्या गावांतील चौकांत वधस्तंभावर शिरच्छेद केला जाई. सुंदर सुंदर मुली त्यांनी आफ्रिका, स्पेन, फ्रान्समध्ये नेऊन विकल्या अशा बिकट प्रसंगात सांपडल्यामुळे या लोकांनी (शुद्धीकृतांच्या पूर्वजांनी) बाटल्याचे नुसते ढोंग केले. चिमाजी अप्पांनी बलात्काराने धर्मांतर बंद करण्याचा ताम्रपट मिळविला, भूमी सोडविली, सत्तेचे तुकडे केले, पण धार्मिक सत्तेचे तुकडे झाले नाहीत, ते कार्य आज येथे प्रकटपणे सामुदायिकरित्या होत आहे, म्हणून आपणास चिमाजीअप्पाचे बेटे असे म्हणवून घेण्याला आम्हाला अभिमान वाटतो.

या शुद्धीचे महत्व नुसते धार्मिक नाही. जास्त स्नानसंध्या होईल, वाऱ्या होतील, यज्ञांत अधिक समिधा पडतील, इतकेच या समारंभाचे महत्व नाही. ते तर आहेच, पण आत्मिक प्रांत होते ते परत मिळाले हे त्याचे महत्व. शुद्धीची चळवळ त्या वेळीही ब्रह्मवृंदांनी केली, पावन तलाव काढले नि यांत जो स्नान करील तो पापशुद्ध होईल अशी पुराणेही लिहीली. या शुद्धीचे वेळी शत्रूंनी ते होम विझविण्यासाठी घोडेस्वार पाठविले पण ते होम पेटतच राहिले, हे आजच्या समारंभावरून दिसून येते. सहयाद्रीच्या भूगर्भातील अग्नि पेटला आहे. आज तीनशे वर्षे तो टिकून राहिला. होम विझविण्यासाठी आलेल्या घोडेस्वारांची तो खाक करतो. ह्या होमांत त्या घोडेस्वारांचीच खाक होते, होईल, इतकेच नव्हे तर ह्या कुंडात जे हिंदुस्थानभर दंगे करतात, हिंदूंची राजकीय शक्ति, हिंदूंची लोकसंख्या कमी करू पहातात त्यांची होळी होते. आम्ही आक्रमण करू असे नाही, संरक्षण

मात्र करूच करू असे मी प्रकटपणे घोषित करतो. (टाळ्या) हिंदूंची लोक संख्या वाढत आहे. मुंबई ही मुंबईच राहिली, त्याचे अहमदाबाद झाले नाही. तसेच पाकिस्तानच्या समिधाही या होमांत पडतील. यज्ञ पेटवीत रहा, प्राणवायु सोडा, दहा वर्षांत पाकिस्तानचे तुकडे होतील.

उठा, हिंदुराष्ट्र उठत आहे!

उठा, हिंदुराष्ट्र उठत आहे. समोर दिसणारा होम ही त्याची नुसती झुळुक आहे. हिंदूंच्या हिताचे तेच धर्म्य, कर्म्य असा ठाम निश्चय करा. या धर्मनिष्ठ कोळ्यांना इतके दिवस परक्या गोटांत रहावे लागले हा आमचा दोष आहे. रावबहादुर बोले यांच्या ७३व्या वाढदिवसाचे दिवशी हा समारंभ होत आहे; हा त्यांचा खरा सत्कार. खरा सत्कार श्रीमान भागोजी शेठ कीर यांचा, यांनीही - की जे कधीही परान्न घेत नाहीत-या समारंभाला सर्व प्रकारे तनमनधर्नेकरून मदत केली, सहाय्य केले. शुद्धीकृतांना त्यांनी वस्त्रे दिली, साड्या दिल्या, बायांना चुडेदानही केले. इतकेच नव्हे तर सहभोजनाची व्यवस्थाही त्यांनीच करून दिली. रोटीबंदी तोडली तरच शुद्धी पचविता येईल. अशा शुभप्रसंगी हिंदुधर्माचा त्रिवार जयजयकार करा.

-२९ जून १९४१

२०. रत्नागिरी जिल्हा-सोमवंशीय

महार परिषद.

दिनांक २६ एप्रिल १९३१ रोजी रत्नागिरी जिल्ह्यातील महार मंडळींची एक मोठी परिषद पतित पावन मंदिरांत वीर सावरकर यांच्या अध्यक्षतेखाली भरली होती. डॉ. आंबेडकरांच्या वळणांतील काही महार गृहस्थांनी आमंत्रणपत्रिकेवरील 'हिंदु धर्म की जय'ला सुद्धा आक्षेप घेऊन धर्मातराच्या धमक्यांची गोष्ट काढताच विषय समितीत वीर सावरकरांनी त्यांची समजूत घालून सांगितले:

'जर हिंदु धर्म-हिंदुत्व हेच कोणास मान्य नसेल, तर तो आमचा कोण नि आम्ही त्याचे कोण! तुम्ही आम्ही एकमेकांचे सहकारी-कोणत्या नात्याने? तर एका हिंदुत्वाच्या! धर्मबंधुत्वाच्या! जर कोणी हिंदू नसेल तर तो क्वचित आमचा धर्मशत्रूही असू शकेल! त्याच्याशी आमचा काय संबंध! तेव्हा या परिषदेत पहिली प्रतिज्ञा, पहिला ठराव हिंदुधर्माच्याच म्हणजेच हिंदू राष्ट्राचाच जयजयकाराचा हवा, एकनिष्ठेचा हवा!'

प्रकट भाषणाचा समारोप करताना वीर सावरकर म्हणाले, 'महार बंधून्तो, तुमची जर कशाने अत्यंत हानी झाली असेल तर ती तुम्ही माणसे आहांत हे इतर लोक विसरल्याने नव्हे! तर आपण माणसे आहोत हे तुम्ही स्वतःच विसरल्यामुळे होय!! महार माणूस आहे हे इतरांना शिकलेच पाहिजे! पण ते त्यांना शिकणे भाग पाडायचे असेल तर महार माणूस आहे हे स्वतः तुम्ही प्रथम शिकले पाहिजे! तुमचे हिंदुत्वाचे अधिकार-माणुसकीचे अधिकार तुम्हास छिनावून घेता आले पाहिजेत! राजरस्त्याने कोणी तुम्हांस 'नीच दूर हो, सावली पडेल!' असे सांगतांच खाडकन उत्तर द्या 'राजरस्ता कोणाच्या एकट्याच्या बापाचा नाही! तू दूर जा हवा तर!' हिंदुसभेचे वतीने महार चांभार मुलांना शाळांतून सरमिसळ बसविण्यासाठी आम्ही झटत असता स्पृश्य अनेक ठिकाणी वळतात-पण तुमची मुले तुमचे लोकच आम्ही त्यांच्या घरोघर फिरलो तरी धाडण्यास नाकारतात; पैसे द्याल तर धाडू म्हणतात! हा निलाजरेपणा तुम्ही सोडावयास नको काय? आपण होऊन कोणाची आगळीक करू नका, पण कुत्र्यासारखे हे जगणे सोडून द्या! अस्पृश्यता घालवावयाची तर स्पृश्यांशी चढाओढीत टिकले पाहिजे, स्वतःच्या धमकीने ती घालविली पाहिजे. तो त्रास, वेळी दंड्य अत्याचाराचा दंड्य प्रतिकारही सहण्याची, करण्याची तुमची सिद्धता हवी. मूल हवे तर बाळंतपण सोसले पाहिजे. रत्नागिरी जिल्ह्यांत जितकी महारांची संख्या तितकीच मुसलमानांची! पण त्यांचा दरारा केवढा! तो पहा नि तुमची दुर्दशा किती ते पहा! कारण ते आपले अधिकार छिनावून घेतात, दुष्ट लाटंबाजी देखील मऊ सापडल्यास करतात पण तुम्ही तुमच्या अधिकारासाठी आम्ही भांडत असता आमचा पाठपुरावासुद्धा करण्यास भिता! उलटपक्षी ब्राह्मण मराठा तुमच्याबरोबर जेवत नाही. मुली देत नाही. म्हणून, जे तुमच्यांतील दुसऱ्या टोकाचे पुढारलेले लोक आहेत ते जेव्हा स्पृश्यांना नुसत्याच शिव्या हासडीत बसतात तेव्हा त्यांनीही हे विसरू नये की जोवर तुम्ही महारच स्वतः पाणी, वेळे, दरवणे, कोकणे अशा जाती पाडून एकमेकांशी रोटी-बेटी व्यवहार करीत नाहीत तोंवर कोणच्या तोंडाने तुम्ही ब्राह्मण, मराठ्यांनाच ह्या शिव्या देणार? ढोरास स्वतः न शिवणारा महार मराठ्याला म्हणतो, 'मला शिव, काही माणुसकी धर!!' तेव्हा आता तुम्ही स्वतःही सुधारले पाहिजे. दुसरा जो तुमचा स्पृश्य धर्मबंधु तो तर दोषी आहेच आहे. पण तुम्ही स्वतःचे दोष झाडून, स्वतः जातपात तोडून, स्वतः शिकून, धजून, झुंजून आपले अधिकार मिळविण्यास शक्त नि योग्य झालेत तरच खरीखरी अस्पृश्यता जाईल, नुसते स्पृश्य तुम्हाला शिवले तर काय झाले? ते कुत्र्यासही शिवतात! पण त्यांच्या शिवण्याने कुत्र्याचा सिंह होत नाही. सिंहाचे गुणाने सिंह ठरतो! यांत सर्व कांही आले!"

२१. एक धर्मपुस्तक नाही हेच चांगले!

(दिनांक ७ जुलै १९३७ला पुणे येथील नव्या पुलाकडील शिवाजी आखाड्यांत स्वा. वीर सावरकरांचे हिंदुसंघटन या विषयावर भाषण झाले त्यातील महत्वाचा भाग असा.)

‘आज प्रकृती बरी नसतानाही मी बोलावयास उभा आहे. कारण ५.३०-६ वाजल्यापासून आपण येथे मोठ्या संख्येने उपस्थित असल्याचे मला सांगण्यात येत होते. मनुष्याची प्रवृत्ती निसर्गानेच असमाधानी बनविली आहे. अधिक खाता येत नाही म्हणून असमाधान आणि अत्र्यांसारखा खूप जेवणारा असला तरीही असमाधान!! अंदमानात मला वर्षातून केवळ एक पत्र मिळे, म्हणून असमाधान आणि आता पत्रांचा पाऊस पडतो तेव्हा वाटते, कशाला हे लोक डाकगृहाला विनाकारण पैसे देतात? म्हणून असमाधान!! अंदमानात मला वाटे दहा मंडळीत बोलत बसण्यासारखे सुख नाही. एकांतवासासारखे दुःख नाही. तेथे दिवसातून एकदा येणारा भंगी लवकर जाणार याचे दुःख वाटे, पण आता तर ही सारखी येणारी माणसे पाहून त्रास होतो. परंतु आजचे हे असमाधान परवडते! आपणाला पाहून अंगात ताप आहे तरीही बरे वाटले. आपल्यात बरेच पक्ष आहेत. माझाही ‘हिंदु संघटन’ हा एक पक्ष आहे. तो आपल्या हिताचा आहे असे मला वाटते, म्हणून आपण रागावलात तरी त्याची चिंता न करता माझे विचार मी प्रामाणिकपणे मांडीन. काहीजण म्हणतात एक धर्मपुस्तक असले म्हणजे संघटन लवकर होईल. पण त्याने संघटनाचा प्रश्न सुटत नाही. बायबल हे ख्रिश्चनांचे नि कुराण हे मुसलमानांचे एकेक धर्मपुस्तक आहे, पण त्यांच्यातील मतभेद कोठे मिटले आहेत? शिया नि सुनीमधील मारामाऱ्या पहा. या उलट आपले लोक एक धर्मपुस्तक वापरत नाहीत हेच चांगले आहे. कारण यामुळे आपला धर्मविकास थांबला नाही. आमचे धर्मतत्वही कोणत्या पुस्तकाच्या दोन पुठ्यात सामावू शकणार नाही. ह्या विश्वाच्या दोन पुठ्यांमध्ये जितके सत्य नि ज्ञान विस्तृत पसरलेले आहे, तितके आमचे धर्मपुस्तक विस्तृत पसरलेले आहे; तितके आमचे धर्मपुस्तक विस्तृत होईल. सारांश ज्याच्या मनाला जे तत्वज्ञान पटेल ते त्याने मानावे नि आचरावे असे आमचा हिंदुधर्म सांगतो. तुम्ही कोणतेही एक धर्मपुस्तक घेतलेत तरी त्यांच्या भाष्यकारात मतभेद होतो. त्यावरून पक्ष पडतात. प्रत्यक्ष गीतेवर कितीतरी भाष्ये झालेली आपण पाहतो. आता आपण राष्ट्रीयत्वाच्या दृष्टीने धर्माचा विचार केला पाहिजे. धर्माची दोन अंगे आहेत. एक पारलौकीक नि दुसरे आधिभौतिक. त्या दृष्टीने विचार केला पाहिजे. आमच्या समाजवादी मित्रांना जर्मन संस्कृती, इंग्लिश संस्कृती, फ्रेंच संस्कृती समजते; मग त्यांना हिंदू संस्कृती का समजू नये? ती जशी राष्ट्रे आहेत त्याप्रमाणे सिंधूपासून सागरापर्यंत पसरलेले हे हिंदुस्थान हे एक हिंदुराष्ट्र आहे. आमचा देश एक आहे. आमच्या भाषा

संस्कृतोत्पन्न आहेत. आमची आकांक्षा एक आहे. आचार विचारात साम्य आहे. इंग्लंडला फार तर एक सहस्र वर्षांचा इतिहास असेल. पण आमचा इतिहास फार प्राचीन आहे. त्याचा प्रारंभ केव्हा झाला तेही आजच्या विद्वानांना ठरविता येत नाही. या दृष्टीने आम्ही एक राष्ट्र आहोत. आजचे ज्यू जगभर फेकले गेले आहेत. त्यांना आज त्यांचा देशही उरलेला नाही. तरीही एका धर्म पुस्तकाने ते एक होत आहेत. मग आपण आपली भाषा, संस्कृती, धर्म, इतिहास आणि एक देशवासी असताना हिंदुत्वाच्या भावनेने एक का होऊ नये? हिंदुस्थान करिता हिंदू जितका झटेल तितका कोणीही झटणार नाही. गेल्या शंभर वर्षांचा इतिहासच घ्या! राष्ट्रीयसभा कोणी चालविली? ती चालविणारे नेमस्त कोण होते? राष्ट्रीय सभेत सध्याही स्वार्थत्याग कोण करीत आहे? हिंदूच करीत आहेत. या देशाचा मूळ पाया, गाभा असलेल्या हिंदूंचे संघटन केल्यानेच स्वातंत्र्य प्राप्त होणार आहे!”

२२. खामगांवचा हिंदुसंघटन महायज्ञ.

(खामगांव येथे संत पाचलेगावकर महाराज यांच्या प्रेरणेने दिनांक १८, १९ नि २० फेब्रुवारी १९४२ रोजी एक महान हिंदुसंघटन महायज्ञ आयोजित केला गेला होता. त्या प्रसंगी भाषण करतांना बॅ. वीर सावरकर म्हणालेः)

‘येथे इतक्या संख्येने आपण एकत्र आला यावरून हिंदुजागृतीची लाट खेड्यापाड्यापर्यंत पोहचत आहे असे दिसते. हिंदू संस्कृतीत यज्ञ संस्थेचे कार्य महत्त्वाचे आहे. साम्राज्य निर्मिल्यानंतरचे अश्वमेध यज्ञ आणि शांती काळातील राजसूय यज्ञ याचे वर्णन आपण ऐकलेच असेल. ग्रीकांचा पराभव करणारे चंद्रगुप्त, हूणविजेते विक्रमादित्य यांनीही दिग्विजयी यज्ञ केले होते. यज्ञाच्या ज्वाला ह्या आपल्या अंतःकरणातील धगधगत्या स्वाभिमानाचे प्रतीक असून शत्रूचे निर्दालन ह्या त्या अग्नीत भस्म होणाऱ्या समिधा, हिंदुराष्ट्राच्या आजच्या परिस्थितीत अशा काही समिधांचा होम करणे अवश्य आहे. एकटे हिंदू स्वराज्य मिळवू शकणार नाहीत ही स्वतःवरील अविश्वासाची पहिली समिधा. ही भीरुता आपण या यज्ञात भस्म केली पाहिजे. दुसरी समिधा अस्पृश्य या शब्दातील ‘अ’. तिसरी समिधा देऊन आपण विधर्मीयांना शुद्ध करून आपले संख्याबळ वाढविणे, चौथी समिधा पारतंत्र्य. त्याचा होम केल्यावाचून आपला सन्मान, आपले राष्ट्र सामर्थ्यशाली नि संपन्न होणे शक्य नाही. त्यासाठी स्वतःच्या नि शत्रूच्या शिरकमलांच्या आहुती स्वातंत्र्य यज्ञात अर्पण कराव्या लागतील. त्याची भीती हिंदू राष्ट्राला कधी वाटली नाही; वाटणार नाही. आता मोहनिद्रा सोडून या चार समिधा या यज्ञात टाकून तो प्रज्वलित करा.

बॅ. जीना सांगतात पाकिस्तान झाले नाही तर मुसलमान प्रचंड चळवळ करतील. त्यांची चळवळ म्हणजे दंगे. पण ते शस्त्र आता जागृत नि लढाऊ हिंदू मुसलमानांवरच उलटवीत आहेत. म्हणून त्यांनी नि त्यांच्या पाठीराख्यांनी भलतीच वल्गना करू नये. तशी भलतीच आशा त्यांनी धरली तर इंद्राय-तक्षकाय स्वाहासाठीही हिंदुसंघटन यज्ञाची ज्वाला धडाडून प्रदीप्त झाली आहे.'

२३. गोरक्षण हवे केवळ गोपूजन नव्हे.

'मी गायीचा शत्रू नाही. माझ्या काही लेखांमुळे झालेला अपसमज आज मला धुऊन टाकता येत आहे ही संतोषाची गोष्ट आहे. गोधन हे हिंदुस्थानातील मोठेच आर्थिक धन आहे. आईच्या खालोखाल गायीचे दूध माणसाला मानवते असे वैद्यक शास्त्र सांगते. काही भाबड्या कल्पनाही संयुक्तिक कारणावरच आधारलेल्या असतात. गोरक्षणाचा मूळ पायाही सात्विक नि शुद्ध असाच आहे. पण काप गेले नि भोके राहिली अशी स्थिती आज झाली आहे. गोरक्षण चांगल्याप्रकारे व्हावे, त्यावरील फोलपट झाडून त्यामधील कसदार सत्व तेवढे रहावे याच हेतूने गोपूजनातील दुष्प्रवृत्तीवर मी टीका केली. रक्षणासाठी पूज्यभावना आवश्यक असते पण पूजा करता करता रक्षणाचे कर्तव्य विसरणे योग्य नाही, केवळ पूजा करू नका. केवळ हा शब्द महत्वाचा आहे. आधी रक्षण करून मग हवी तर गाईची पूजा करा. आता रड पुरे, कृती करा. आमच्या गायी मारतात, मुली पळवितात, भाषा भ्रष्ट करतात अशी रडगाणी गाण्याचे सोडून अशा अत्याचारांचा प्रतिकार करा. एकेकाने एकेक प्रश्न हाती घेऊन त्याची तड लावू या. तिकडे दिल्लीला शिवमंदिर लढवले जात आहे. इकडे भागानगर झुंजवीत आहे. पुढील वर्षी भोपाळवर मोर्चा बांधू. श्रमविभागाच्या तत्वाप्रमाणे आपण मथुरा लढवा. गोधनाची वाढ करण्याचे सशास्त्र प्रयत्न तर चालू ठेवाच तसेच कत्तलखान्याविरुद्ध प्रचंड आंदोलन उत्पन्न करा. हे कत्तलखाने आमचा अपमान करण्यासाठी, आमचे नाक कापण्यासाठी अशा प्रकारे चालविले जात आहेत. मथुरेच्या कत्तलखान्यात गाईचेच मांस कापले जाते असे नव्हे तर हिंदूंच्या हृदयाचेही मांस तोडले जाते. तेथील गोमांस भक्षकांना ते सुखाने पचू देऊ नका. त्यांच्यामागे कटकट उत्पन्न करा. केवळ गाईची पूजा करीत रहाल तर तुम्हीही गाय बनाल. पण आपण सिंह नि ती गाय हे ध्यानी धरा. चौडे महाराजांनी या कामासाठी सारे जीवित वाहिले आहे. हिंदुसंघटनेचे एक कार्य ते करीत आहेत. मथुरेच्या कत्तलखान्याची वीट न् वीट उखडण्याच्या कामी त्यांचा अंत झाला तर रणांगणातील मुक्ती त्यांना मिळेल. मी गाईला रक्षणीय मानतो. आपण पूजनीय मानता. आपण पूज्य भावनेने या कामात लक्ष घातले तर भक्तीही उपयुक्त आहे असे समजून मी तसा लेख लिहीन.

२४. स्वातंत्र्यवीर सावरकर आणि

मौलाना शौकत अली यांच्यातील विचार युद्ध.

(हिंदुसंघटनाविषयी मुसलमानी पुढाऱ्यांच्या मनांत काय विचार चाललेले होते यावर प्रखर प्रकाशझोत, सावरकर आणि शौकतअली यांच्या मध्ये नोव्हेंबर १९२४ मध्ये मुंबईत झालेल्या या भेटीने नि चर्चेने पडत असल्यामुळे या चर्चेचा नि भेटीचा वृत्तान्त स्वा. वीर सावरकरांच्याच शब्दांत खाली देत आहोत. हे प्रकट भाषण नसून संभाषण आहे. तरीही त्यातील विषय अत्यंत महत्वाचा असल्याने त्याचा या पुस्तकांत समावेश करण्यात आला आहे.)

हिंदुसंघटनाविषयी मुसलमानी पुढाऱ्यांच्या मनांत काय विचार चालू असतात हे समजणे सर्वासच अत्यंत अवश्य असल्यामुळे त्यांच्यातील खिलाफत चळवळीच्या एका अत्यंत प्रमुख धुरीणापाशी माझे जे संभाषण झाले, त्याचा थोडक्यांत सारांश देणे उपयुक्त होईल, अशी आपल्याप्रमाणेच माझीही समजूत असल्याने मी थोडक्यांत ते संभाषण खाली देत आहे. हे मुसलमानी धुरीण दिल्लीच्या ऐक्य परिषदेतून तिचे पुढारी म्हणून चमकत होते नि मला भेटावयास येण्याची त्यांनी जी कृपा केली ती त्या ऐक्याच्या विरुद्ध मी जात आहे असे समजून त्या उन्मार्गापासून मला परावृत्त करावे या सदिच्छेनेच केलेली होती.

मु. धुरीण:- आपल्याला माझा निरोप मिळालाच असेल.

मी:- होय नि आपल्या निरोपाप्रमाणेच मी हिंदुमुसलमानांच्या राष्ट्रैक्यास आपणांस विघातक वाटणाऱ्या हिंदुसंघटनेच्या कार्यापासून अलग होण्याचा निश्चय केला आहे.

मु. धुरीण:- अत्युत्तम, अहो हे पहा! कसले हिंदु नि कसले मुसलमान घेऊन बसला आहां! हिंदूंची नि मुसलमानांची एकी महत्प्रयत्ना अंती आम्ही साधली. परंतु या हिंदुसंघटनाच्या चळवळीने तिचा चुटकीसरसा नाश होण्याचे भय आहे. तुम्ही हिंदूंनी संघटन केले की, मुसलमान आम्हांस तोंड वर काढू देत नाहीत. ते म्हणतात, आम्ही पण संघटन करू; तेव्हा स्वराज्याच्या प्राप्त्यर्थ नि या दुर्भागी हिंदुस्थानच्या स्वातंत्र्यासाठी सर्व हिंदूंनी केवळ हिंदी इतकेच समजून, बाकी सर्व भेदभाव सोडून दिले पाहिजेत. आपल्यासारख्या कर्तृत्वशाली वीराने, की ज्याने हिंदुस्थानच्या स्वातंत्र्यासाठी पहिली झुंज घेतली, त्याने या

हिंदुसंघटनांत फसावे हे मला मोठे वैषम्य वाटले. आपण रत्नागिरीस असतां सिंधी, हिंदूंत हिंदुसंघटनाचे बीज पेरून तिकडे दुही वाढविली असे मी ऐकत होतो. आता आपण ते कार्य सोडण्याचे ठरविलेत हे फारच उत्तम केलेत.

मी:- आपण म्हणता ते अगदी खरे, केवळ एका गोष्टीच्या स्पष्टीकरणाकरिता मी अजून माझ्या हिंदुसंघटन त्यागाच्या निश्चयाची प्रसिद्धी केली नाही. तेवढी गोष्ट आपण मला सांगताच मी प्रसिद्धपणे हिंदुसंघटनाचे कार्य सोडून देईन.

मु. धुरीण:- ती कोणती?

मी:- आपण खिलाफत चळवळ नि ऑल उलेमा सभेचे कार्य कधी सोडणार? ते कळतांच मी हिंदुसंघटन सोडणार आहे.

मु. धुरीण:- (खवळून) काय करावे? अहो, देशामध्ये तिसरा परका शत्रू येऊन बसलेला, तो दोघांच्याही ताळवरचे लोणी खात बसलेला, तो दोघांच्याही संघटनेमध्ये मोडता घालत बसलेला, अशा वेळेला सर्वांनी एक होऊन त्याला तोंड द्यावयाचे ते सोडून तुम्ही हिंदूंनी संघटनांचे कार्य उभारले ही केव्हाही दुःखाची गोष्ट! अहो, तुम्ही हिंदूंनी तुमच्या इतिहासांत एकसारखा मुसलमानांचा मार खाल्लेला आहे. (त्या सदगृहस्थांच्या सभ्य भाषेत बोलावयाचे म्हणजे, 'जुती खायी है!') तुमची गोष्ट नि मुसलमानांची गोष्ट फार भिन्न आहे. तुम्ही मुसलमानांशी मिळून राहाल तरच तुम्हांस आजच्या या पारतंत्र्यातून डोके वर काढता येईल. इ. इ.

मी:- (त्यांचे पुराण संपत नाहीसे पाहून मध्येच बळाने थांबवून) ऐका! इथे मला तुमच्याशी राजकारणाची चर्चा करता येत नाही. पण मी इतकेच सांगतो की पारतंत्र्य, तिसरा शत्रू, स्वातंत्र्य, राष्ट्रैक्य इत्यादी गोष्टी आपणांस, हिंदुस्थानच्या राजकारणांत जेव्हा कांहीही गम्य नव्हते नि सरकारी नोकरीत धृतकुल्या मधुकुल्या करीत आपण पडला होतां, तेव्हा मी नि माझे हिंदू सहचर शिकलो होतो, शिकवीत होतो. तेव्हा ते आम्हीच घालून दिलेले धडे आम्ही स्वतः विसरलो आहो असे आपण गृहीत धरावयास नको आहे. या चर्चेत वेळ केवळ व्यर्थ जात आहे. दुसरे, तुम्ही इतिहासासंबंधाने जे म्हणालेत त्यात दोन चुका

आहेत. एक तर आम्हां हिंदूंचा इतिहास गेल्या हजार वर्षांत सुरूच झालेला नाही. अरेबियाचा असेल नि दुसरे असे की, त्या एक हजार वर्षांतही केव्हा केव्हा मार खाल्ला हे जरी दुर्दैवाने खरे असले तरी जितका मार खाल्ला तितका तरी उलट मुसलमानांस मार देऊन त्यांची बाकी आम्ही सव्याज चुकती केली आहे, हेही तितकेच खरे आहे. अटकेपासून रामेश्वरापर्यंत मराठ्यांनी तुम्हां मुसलमानांना भेटलांत तिथे तिथे पिटलेले आहे नि दिल्लीच्या मुसलमानी बादशहास मनांत येतांच हात धरून वर चढविले आहे नि मनांतून उतरतांच दाढी धरून खाली खेचले आहे. म्हणून इतिहासाची गोष्ट सोडून द्या. मुख्य प्रश्न मी जो केला की, तुम्ही खिलाफत नि उलेमा तानझिम (मुसलमानी संघटन) या चळवळी केव्हा सोडणार? त्याचे उत्तर अजून आपण दिले नाही. ते प्रथम द्या.

मु. धुरीण:- अहो, पण खिलाफत चळवळीत, आम्ही काही एक छपवून ठेवले नाही. हिंदूंना खिलाफतीची मुळीच भीती नाही. कारण सर्व खिलाफत चळवळ एका हिंदूच्या नेतृत्वाखाली चाललेली आहे.

मी:- असेल! खिलाफत चळवळ एका हिंदूच्या नेतृत्वाखाली आहे म्हणून ती जर घातक होऊ शकत नाही, तर हिंदुसंघटनही हिंदूच्याच नेतृत्वाखाली असल्याने तेही का घातक असावे! आपण असे म्हणाल की खिलाफतीला हिंदू नेता मिळाला म्हणून हिंदूंचा विश्वास बसला पण हिंदुसंघटनास मुसलमान नेता मिळाला नाही म्हणून त्यावर मुसलमानांचा विश्वास बसणार नाही तर मी आपणांस विचारतो की, तुमच्या खिलाफत चळवळीच्या आपत्तीलाही एकीसाठी सोसून घेणारे हजारो हिंदू निघाले असता, संघटनाचा त्याच एकीसाठी पुरस्कार करणारा एकही मुसलमान नेता अजून मिळाला नाही हे तुमच्या पक्षपाताचे केवढे प्रमाण? वास्तविक हिंदूंच्या खिलाफत विषयक सहानुभूतीची फेड करण्यासाठी तरी तुम्ही संघटनांस सहानुभूति दाखवावयास पाहिजे होती. आणि खिलाफतींत काही छपविलेले नाही म्हणता तर हिंदुसंघटनांत तरी काय छपविलेले आहे? संघटनासाठी अजून आम्ही गुप्त संस्था मुळीच स्थापलेल्या नाहीत. आगाखानी मिशन नि हसन निजामी मिशन नि इतर मुसलमानी संस्थांतच गुप्त नि उघड असे कार्यभेद आहेत हे प्रसिद्ध आहे. परंतु त्यांना उपदेश करण्याच्या ऐवजी तुम्ही हिंदुसंघटनाच्या पुरस्कर्त्यांना उपदेश देण्याची एवढी कृपा का करता? मलबार, गुलबर्गा, कोहट-

मु. धुरीण:- (मध्येच) कोहटला काय झाले? कोहटला काय झाले? हिंदूंनी आगळीक केली. गांधींना विचारा.

मी:- बस्स, गांधींचे नाव तुम्ही बाजूला करा. ते हिंदू आहेत, पण मीही हिंदू आहे. हिंदुत्वाचे हितावहित वा वृत्तांताचे सत्यासत्य त्यांच्याप्रमाणेच मलाही थोडेबहुत समजते. तेव्हा व्यक्तींचा प्रश्न बाजूस ठेवून तात्विक चर्चाच शक्य तेवढी करणे बरे. गांधींचे काय, मलबारमध्ये एकच हिंदू बाटला असावा असे त्यांनी सुचविले, म्हणून असल्या दुधखुळ्या विधानांची चर्चा करण्यांत मी वेळ घालवावा की काय? आता वेळ फार होत आहे. एका वाक्यांत समन्वय होण्यासारखा आहे. आपण खिलाफत, उलेमा इत्यादी सभा आणि हिंदूंना बाटविण्याचा मुसलमानी मिशन ही बंद करता आहां कां? जर राष्ट्रीय एकीसाठी नि राजकारणविषयक चळवळीसाठी तुम्ही मुसलमानी धर्मविषयक संघटना नि संस्था बंद करीत असाल तर आम्ही हिंदुसंघटन सोडतो- तरीही - सोडू नये - पण राजकीय एकीसाठी सोडतो.

मु. धुरीण:- पण हिंदूस मुसलमानी धर्माची दीक्षा देणे हा आमचा धर्मच आहे. आज सकाळी मजकडे एक हिंदू मुलगा आला नि म्हणाला की, मला काल स्वप्नांत देव दिसला नि म्हणाला की, तू मुसलमान हो. मी त्यास म्हटले, चल तर, ती समोर मशीद आहे. जा नि मुसलमान हो. आमच्या चळवळींत यापेक्षा जास्त बलात्कार मुळीच नाही.

मी:- ठीक तर; बलात्कार नाही असे गृहीत धरून मी म्हणतो की, हिंदू संघटनातील शुद्धीत आम्ही हेच करतो. उद्या सकाळी जर एखादा मुसलमान मुलगा मजकडे आला नि म्हणाला की, मला स्वप्नांत देवाने सांगितले की, हिंदू हो, तर मी म्हणेन चल ते देऊळ आहे, हो हिंदू. ही आमची शुद्धी. मग तिनेच एकी कशी बिघडते! मी स्वतः असे शेकडो लोक हिंदू करून घेतले आहेत.

मु. धुरीण:- (खवळून) ठीक आहे, तुम्ही शुद्धी करा, आम्ही बाटवीत राहू. बघू कोण जिंकतो. अहो आम्ही मुसलमान तितके एक आहोत, आमच्यांत अस्पृश्यता नाही. आम्हांत प्रांतिक भेदही मुळीच नव्हते- नाहीत.

मी:- प्रांतिक भाव नव्हता असे म्हणू नका. दुराणी मुसलमान नि मोंगल मुसलमान, दख्खनी मुसलमान व उत्तरी मुसलमान, शेख मुसलमान नि सय्यद मुसलमान यांच्या भांडणाचा लाभ घेऊनच मोंगल पादशाही मराठ्यांनी उलथून पाडली. शिया नि सुनी यांचे दंगे वैष्णव आणि शैव यांच्या दंग्यांहून हजारपट जास्त भयंकर आणि वारंवार होत असतात. अहंमद मुसलमानाला गेल्याच महिन्यांत सुनींनी दगडफेकींनी काबुलास ठार मारिले. बहावी मुसलमान तर इतर सर्व मुसलमानांस या जगी फाशीस नि परलोकी नरकासच योग्य समजतात. अस्पृश्यतेसंबंधाने विचारल तर व्यवहारांत भंगी मुसलमानांस पाण्यास शिवू न देणारे आणि मशिदीत प्रार्थनेसही बरोबर न घेणारे मुसलमान मला माहित आहेत. त्रावणकोरांत स्पृश्य ख्रिश्चन नि अस्पृश्य ख्रिश्चन यांच्यात शिवाशिवीबद्दल नुकताच मोठा दंगा झाला. मौलानासाहेब, घरोघर मातीच्याच चुली आहेत; मी थोडासा मुसलमानी वाड्मय नि धर्मग्रंथाशी परिचित आहे नि मी म्हणतो हे खरे नाही काय? अहो सात कोटी मुसलमान तुम्ही म्हणता इतके संघटित नि सर्व एक असते, तर मुसलमानी बादशाही आम्ही हिंदूंनी कशी बुडविली असती? आजही इंग्रज इथे कसे राज्य करते?

मु. धुरीण:- तुम्हां मराठ्यांत हाच प्रांतिक अभिमान फार असल्यामुळे हिंदुस्थानचा राष्ट्रीय प्रश्न तुम्हांला समजावून देण्यांत मला मोठीच अडचण पडते. हिंदुस्थान हे एक आपले राष्ट्र असे प्रेम तुम्हांस वाटतच नाही, म्हणून हिंदुस्थानच्या हितास्तव हिंदुसंघटन सोडावे असे इतर प्रांताप्रमाणे तुम्हांस वाटत नाही. नि आमचे बोलणे तुम्हांस पटत नाही. पण मी तुम्हांला पुन्हा सांगतो की, सध्या तरी मुसलमानी समाजांत एकी झालेली आहे आणि आमच्या खिलाफती, उलेमा नि तानझिनच्या चळवळी एकसूत्री असल्याने मी नि माझे आणखी दोघे तिघे सहकारी हे तिघे सांगू ते मुसलमान करीत आले आहेत. तेव्हा मी तुम्हांस आश्वासन देतो की, आम्ही खिलाफत, तानझिनमध्ये हिंदूस अपाय होण्यासारखे काही एक घुसू देणार नाही. आमच्यावर विश्वास ठेवून, तुम्ही हिंदुसंघटन कां सोडीत नाही? त्याने मुसलमान चिडतात.

मी:- प्रथमतः तुम्ही महाराष्ट्रीयांवर निष्कारण दोषारोप केलात. शिवाजीमहाराजांनी जे स्वातंत्र्ययुद्ध केले ते कांही केवळ महाराष्ट्राच्या तीर्थक्षेत्रांस मुक्त करण्यासाठीच नसून, उभ्या भरतखंडातील क्षेत्रांस मुक्त करण्यासाठीच होते. हे पहा. आम्ही स्वतः वीस वर्षांपूर्वी जो ध्वज उभारला तो केवळ महाराष्ट्राचा नसून हिंदुस्थानचा होता हे काय तुम्हांस माहित नाही? रानडे, गोखले, लो. टिळक ह्यांनी केवळ महाराष्ट्रीय चळवळ केली? कोणती राष्ट्रीय चळवळ केली नाही? अहो गेल्या पन्नास वर्षांत महाराष्ट्रांत ज्या काही मोठमोठ्या

चळवळी झाल्या, त्यांत एकही प्रांतीय नव्हती. गेल्या पन्नास वर्षांत महाराष्ट्रावर असा कोणचाही विशेष आघात झालेला नाही, हे ठाऊक आहे. बंगालची फाळणी झाली, महाराष्ट्र बंगालइतकाच तिच्या विरुद्ध लढला. जालियनवाला बाग झाला, आज ज्या समितीकरिता तुम्ही येथे आला तो बंगालचा ऑर्डिनन्स झाला, इतर प्रांतांवर पडलेल्या प्रत्येक आघाताच्या, त्या प्रांताच्या खांद्याशी खांदा लावून प्रतिकार करण्यांतच महाराष्ट्राची गेली वीस वर्षे खर्ची पडली आहेत. हे हिंदुसंघटन देखील महाराष्ट्रास पंजाब, सिंध, बंगाल इतके अवश्य नाही. महाराष्ट्रांत हिंदूंची संघटना नि शक्ति पूर्वीचीच अजून थोडीबहुत उरलेली आहे. महाराष्ट्राने हे इतर प्रांतावर उपकार केलेले नाहीत. आम्ही दोन आहोत असे आम्हांस वाटतच नाही. त्यांचे दुःख आम्हांस आमचेच वाटते. पण तरीही हिंदुस्थानच्या एकराष्ट्रीयत्वाच्या कल्पनेच्या प्रभव नि संगोपन ज्या महाराष्ट्रांत प्रामुख्याने झाले, त्याच महाराष्ट्रास राष्ट्रैक्याचा शत्रू म्हणणे नि तेही आजपर्यंत राष्ट्रीयसभेसारख्या संस्थेचाही द्वेष करणाऱ्या व जातवार प्रतिनिधित्वासाठी अजूनही हपापलेल्या मुसलमानांनी म्हणणे म्हणजे केवळ कृतघ्नपणा होय. दुसरे तुम्ही म्हणालांत की, तुम्ही सर्व मुसलमानांचे पुढारी आहां नि तुमच्या शब्दाबाहेर ते कधीही गेले नाहीत - जात नाहीत. तर मग मला सांगा की, मलबारचे बंड, गुलबर्गाचा दंगा, कोहटचा दंगा, खुद्द दिल्लीचा दंगा आणि हिंदूंच्या देवालयावर आणि स्त्रियांवर झालेले बलात्कार हे तुमच्या संमतीने झालेले होते काय? असतील तर तुम्ही एकीची ही दाखवलेली कळकळ हिंदुसंघटनास मारण्यासाठी आलेली एक पूतनाच म्हणावयाची. जर हे दंगे तुमच्या आज्ञेने झालेले नसतील तर एवढाले अत्याचार हिंदूंवर जो समाज तुमच्या आज्ञेविना करतो तो समाज तुमच्या आज्ञेत आहे हे म्हणणे फोल ठरते नि म्हणून त्या समाजाच्या वर्तनाविषयी तुमच्या शब्दाच्या हमीवर अवलंबून रहाणे शक्य नाही.

मु. धुरीण:- अहो, पण तेव्हा आम्हांस तुरुंगांत टाकल्याने मुसलमान समाज विस्कळीत झाला नि अत्याचार सुरु झाले.

मी:- तरी काय! एक तर गुलबर्गा, कोहट नि प्रत्यक्ष दिल्लीच्या वेळेस आपण तुरुंगात नव्हतेत आणि दुसरे असे की, असता तरीही तुम्हांस क्षणभर जरी दूर सारतांच हिंदूंवर असले भयंकर अत्याचार करणाऱ्या प्रवृत्ति ज्या मुसलमानी समाजांतील लाखो जणांच्या मनांत वावरत आहेत, त्या समाजाच्या मैत्रीवर तुमच्या व्यक्तीच्या हमीस घेऊन, ती हमी प्रामाणिक असली तरी, हिंदूंनी अवलंबून कसे राहावे? उद्या तुम्ही किवा मी मरून जाऊ; म्हणजे पुनः त्याच मुसलमानी समाजाशी याच हिंदु समाजाची गांठ पडणार ना? छे, छे.

हा समाजाचा प्रश्न आहे नि म्हणून हिंदूंच्या संरक्षणास नि शक्तिवर्धनास उत्तम मार्ग म्हणजे कोण्या व्यक्तीची हमी वा समाजाची दया ही नसून, त्याचे सामाजिक प्रचंड संघटन हे होय. हिंदूसंघटन हे जोवर अन्याय्य आघातासाठी नाही, - तसे असेल तर ते एकीविरुद्ध म्हणता येईल, ते स्वसंरक्षणासाठी नि आघाताच्या निवारणासाठीच आहे, तोंवर त्याची कोणच्याही समाजाच्या न्याय्य आकांक्षांस आडकाठी येणार नाही. जोंवर हसन निजामी, आमाखानी, खिलाफती नि मुसलमानांच्या इतर धार्मिक चळवळी चाललेल्या आहेत, त्यांचे आघातक कार्यक्रमही मुसलमान समाज बंद करू इच्छित नाही, हजारो हिंदूस प्रतिवर्षी प्रसिद्धपणे आणि गुप्तपणे बाटविण्यांत येत आहे, कोटी कोटी हिंदूस आम्ही दहापांच वर्षांत बाटवून सोडू म्हणून उर्दू पत्रांतून धडाधड प्रतिज्ञा केल्या जात आहेत आणि बलात्कारानेही शेकडो हिंदूस मुसलमानी धर्मांत खेचले जात आहे; तोंवर ती मुसलमानी संघटने बंद करण्याचा त्यांस उपदेश करण्याचे सोडून, हिंदूस मात्र प्रत्याघातापुरते देखील संघटन करूं नका, त्याने राष्ट्रीय एकी बिघडेल, म्हणून उपदेश देणे म्हणजे पक्षपाताची नि दांभिकपणाची पराकाष्ठा होय, असे जर कोणा हिंदूस वाटले तर ते क्षम्य नव्हे काय? म्हणून मुसलमानांची बाटविण्याची संघटने बंद करा म्हणजे हिंदूंची शुद्धीची संघटने आपोआपच शिथिल होतील.

मु. धुरीण:- पण तुम्ही संघटनांच्या चळवळीने मुसलमानांची मने जास्त क्लुषित करतां. मुसलमान हिंदूंना पूर्वीपासूनच बाटवीत होते; पण तुम्ही शुद्धी नवीन का सुरु केलीत? तेव्हा ती मुसलमानांच्याच विरुद्ध आहे हे सिद्ध होत नाही काय?

मी:- अर्थात; पण हा कोणाचा दोष? आजपर्यंत आपण दुसऱ्या धर्मातील कोणत्याही मनुष्यास धर्मातरास प्रवृत्त करू नये, इतकेच नव्हे तर कोणी स्वधर्मीयांना आपणांतून बलात्काराने खेचून नेले तरी तिकडेही कानाडोळा करावा इतकी सहनशील वृत्ति ज्या हिंदू समाजाने दाखविली, त्यासच आज ही शुद्धी हाती घ्यावी लागत आहे हा कोणाचा दोष? आजपर्यंत विश्वासाने आम्ही आमचे घर उघडे टाकीत आलो, पण इतर जणांनी जेव्हा त्या उदारपणाचा अनुदार लाभ घेऊन आमच्या घरांत दिवसाढवळ्या दरोडे घालण्याचा धुमाकुळ मांडिला, तेव्हां आज आम्ही आमच्या घरास कुलूप ठोकण्याचे ठरविले. आता ते चोरच येऊन म्हणतात, अहो, चोरी तर आम्ही पूर्वीपासूनच करीत आहो, पण तुम्ही कुलूप कां नवीन घातलेत? अर्थात हे आमच्याच विरुद्ध आहे, याने एकी सुखेनैव बिघडो. तुझे ते माझे नि माझे ते माझे आहेच, अशी एकी लवकर बिघडेल तितकी चांगलीच. दुसरे असे की, ख्रिश्चन, पारशी, यहूदी नि इतर अनेक धर्मीय लोक आहेत. तेही त्यांची संघटने

करतात. परंतु त्यापैकी कोणाच्या डोळ्यांत हिंदूसंघटन इतके मुळीच सलत नाही. मग ते मुसलमानांच्याच डोळ्यांत इतके का सलावे? अर्थात मुसलमानांच्याच काही राजकीय धार्मिक दुराकांक्षांचा धंदा बुडतो, म्हणूनच त्यास ते बघवत नाही. म्हणूनच मी तुम्हांस अनेक वेळा विचारले की, तुम्ही तुमची मुसलमानी संघटने सोडता कां? पण त्या प्रश्नाचे उत्तर देण्याची तुम्ही एक सारखी टाळाटाळ करीत आहां.

मु. धुरीण:- (खवळून) आम्ही मुसलमानी संघटन सोडणार नाही. त्यांत हिंदूंच्या विरुद्ध कांही नाही.

मी:- तर मग आम्हीही हिंदूसंघटन सोडणार नाही. त्यांत मुसलमानांच्याच काय पण ख्रिस्ती, पारशी, यहूदी इत्यादी आमच्या कोणत्याही देशबंधूविरुद्ध कांहीही हेतू नाही. मी आपणांस थोडक्यांत सांगतो. हिंदूसंघटन तुम्हांसही संघटन करण्याचा अधिकार आहे असे मानते. मात्र तुम्ही आघातक हेतू ठेवू नये. आम्हीही ठेवीत नाही. अस्पृश्यता काढून टाकणे, ख्रिस्ती, मुसलमान, नि जगांतील इतर सर्व धर्म आपणास सत्य वाटते त्याचा जसा प्रचार करतात, तसाच आपणांस सत्यधर्म वाटतो त्याचा आपणही प्रचार करणे, इतर धर्मीय वेळेवर लाठीच्या कोटिक्रमानेही तो प्रचार करतात, तरीही तसा आपण न करता केवळ उपदेशाने तो प्रचार करणे नि स्वतःच्या केवळ संरक्षणाकरता स्वयंसैनिक दळे उत्पन्न करून आपल्या समाजाचे नि राष्ट्राचे रक्षण आणि सेवा करणे अशा रितीने आपल्या हिंदु समाजाची सर्वांगीण उन्नति करून त्याच्या सर्व मानुषकाच्या उन्नतिस्तव झटणे हेच हिंदूसंघटनाचे उद्दिष्ट आहे. धर्म-देश-राष्ट्र-निर्विशेष मनुष्यमात्राच्या हातांत हात घालून एका परमेश्वराच्या एकाच देवालयांत एकाच भाषेत, एकच पवित्र प्रार्थना करून एकाच सत्याच्या जयासाठी अखिल मानुषकाने झटावे हेच हिंदूसंघटनाचे अनन्य ध्येय आहे.

बरे, आता वेळ फार झाला आहे. आपण परस्पर विचारविनिमय शक्यतोवर केला. आता उठण्याची अनुज्ञा असावी. रामराम! सलाम!! असे म्हणत आम्ही परस्परांचा निरोप घेतला.

- नोव्हेंबर १९२४.

२५. हिंदूंची शक्तिकेंद्रे.

काँग्रेस म्हणजेच राष्ट्रीय संस्था असा एक वेळ समज होता.

त्यावेळी स्वातंत्र्यवीर सावरकर म्हणाले, "हिंदुसंघटनाचे कार्य इतक्या प्रतिकूल परिस्थितीत हाती घ्यावे लागले आहे की, मलाही त्याची कल्पना नव्हती. राष्ट्रीय संस्था म्हणजे एकटी काँग्रेस असा विश्वास त्यावेळी होता तो त्यावेळी रास्तही होता. त्याचकरिता सर्वानी काँग्रेसला मदत केली. काँग्रेसच्या विरुद्ध बोलणे त्यावेळी राष्ट्राविरुद्ध बोलणे अशी समजूत होती. त्यांतून प्रथम कोणी फुटले असतील तर ते मुसलमान. वास्तविक ते काँग्रेसमध्ये नव्हतेच. पण जे होते त्यांचे कारण बाहेर राहून त्यांचे जे कार्य होत असे त्यापेक्षा जास्त मुस्लिम समाजाचे कार्य काँग्रेसमध्ये होऊ लागले. अल्लीबंधूंची मातासुद्धा काँग्रेसची अध्यक्ष होऊ शकली. पण पुढे मुसलमान बाहेर पडले. हिंदु मात्र काँग्रेसमध्ये राहिले.

हिंदुसमाजाची मृत्युकेंद्रे मोजण्याची परिस्थिती बदलली आहे.

"मी सुटण्यापूर्वी हिंदूंना आपल्या पायावर उभे राहाणे कठीण होते. या पांच वर्षांत इतकी जागृती झाली हे हिंदूंच्या चिवटपणाच्या गुणाचे प्रतीक होय. हिंदूंची चळवळ असावी की नसावी असा आता प्रश्न नाही. पूर्वी हिंदूंनी जगावे की नाही असा प्रश्न नव्हता, मृत्यूविचारच चालू होता, पुण्यांत भगवा ध्वज उभारून मिरवणूक काढणे शक्य नव्हते. त्यावेळी आपण अँबिसिनियांत आलो की काय असे वाटले. त्यावेळी हिंदुसमाजाची मृत्युकेंद्रेच मोजली जात. ती आता परिस्थिती बदलली आहे. हिंदूंच्याच ध्वजाखाली हिंदूंचे हक्क गाजवायचे या विचाराचा एक कृतनिश्चयी गट हिंदुस्थानभर निर्माण झालेला आहे.

यापुढे आता शक्तिकेंद्रे कोणती याचा विचार केला पाहिजे. दुर्बलतेची केंद्रेही मी तितक्याच निधडेपणाने सांगितली आहेत. ज्याला आपले दोष काढण्याची आशा नाही तो आपली दुर्बलता झाकतो. जी दुर्बलता आहे ती नुसती जाणली म्हणजे नाहीशी होईल अशी मला आशा आहे. दोन्ही बाजू मी तुमच्या डोळ्यांपुढे ठेवतो. इतके दिवस दुबळाई सांगितली जाई. प्रांतभेद, जातीभेद, भाऊबंदकी इत्यादी दोष सांगण्यात येत असत.

पहिले शक्तिकेंद्र - नेपाळ

मुसलमान येवोत वा न येवोत आमच्या राजकारणात इतके सामर्थ्य आहे की, हिंदुस्थान हा हिंदूंचाच राहिल म्हणून आपली शक्तिकेंद्रे समजावून घ्या. पहिले शक्तिकेंद्र नेपाळ होय. मुसलमानांना हैदराबाद, अराण, अफगाणिस्तान ही शक्तिकेंद्रे वाटतात. नेपाळ शक्तिकेंद्र म्हटल्यावर आश्चर्य वाटते. नेपाळ हा हिंदुस्थानचाच भाग का नाही तर ब्रिटीशांचे राज्य त्यावर नाही म्हणून. जणूकाही हिंदू तो की ज्याच्यावर ब्रिटीशांचे राज्य

होते. नेपाळचे राजे क्षत्रिय वंशातले असून ते स्वतंत्र आहेत. नागरी लिपी, संस्कृत भाषा इत्यादी साम्ये तेथे आहेत. महाराष्ट्रीयांचा बेटीव्यवहार नेपाळशी अजूनही चालू आहे. ऑस्ट्रियातील जर्मनांनी जर्मनीला अवेरिले नाही. हिंदुस्थान हिंदुओंका खऱ्या अर्थाने आज नेपाळमध्ये आहे. राजाधिराज नेपाळचा राजा आहे. ब्रिटिश राजाच्या बरोबरीने तो बसू शकतो. गौरवाची शक्ति तर ती आहेच पण आमच्या भविष्यावर परिणाम होईल असे ते केंद्र आहे. नेपाळमध्ये १५ लक्ष खडे सैन्य आहे. गुरखा म्हटला म्हणजे तो लढवय्या असतो. नेपाळेश्वर आज ब्रिटिशांना मदत करीत आहेत. हे आजच्या परिस्थितीत योग्यच आहे. शिवाजी महाराजांनीसुद्धा काळवेळ पाहून एकदा औरंगजेबाशी तर एकदा विजापूरकरांशी संधि केला होता. ब्रिटिशांशी आमचे युद्ध सुरु झाले तर गोऱ्यांचे हुकूम मानणार नाही असे गुरख्यांच्या शपथेत नमूद केलेले असते. आजची सूत्रे नुसती शाब्दिक नाहीत. शिवाजी महाराजांनी छत्रपति झाल्यावरही दिल्लीत दहा हजार सैनिक ठेवून थोडेसे अंकितत्व पत्करले. शूर नि स्वाभिमानी ब्रिटनने अमेरिकेचे सैन्य आपल्या घरांत उतरवून घेतले आहे. मान अपमान हा परिणामावरून ओळखायचा असतो. जर्मनीने आपले सैनिक इटलीत पाठविले, तर इटालीयन सैनिक रशियन आघाडीवर आहेत. मुस्लिम सैनिक इराणमध्ये गेलेले नाहीत. तेथे हिंदू सैनिक आहेत. ज्या मुस्लिम सत्तेच्या जोरावर जिना पाकिस्तान करु पाहतात त्यांतला एक काटा निघाला याबद्दल समाधान वाटते. (टाळ्या) नेपाळच्या गुरख्यांचे सैनिकी सामर्थ्य आहे. महाराष्ट्रीय नि बंगाल्यांजवळ वाचिक-शाब्दिक सामर्थ्य आहे. त्यांना आपण पाठिंबा नि सहानुभूती दाखविली पाहिजे. नेपाळचे महाराज कलकत्यांत मी आजारी आहे असे समजतांच ससैन्यबळ आले होते. नेपाळ आणि मी यांचे संबंध हे असे आहेत. ते हिंदू आहेत.

हिंदुत्वाकरिता नेपाळ सदैव खडा आहे.

युद्ध सुरु झाले तेव्हा मी त्यांना कळविले होते की सरहद्दीवरून आक्रमण झाले तर तुम्ही आपले कर्तव्य बजावले पाहिजे. त्यांनी जे उत्तर धाडले ते प्रसिद्ध झाले आहे. त्यांनी असे कळविले आहे की, हिंदुत्वासाठी नेपाळ सदैव खडा आहे. हिंदुस्थानांत हिंदुत्वाचा क्षय झाला म्हणजे नेपाळचा क्षय नि हिंदुत्वाची वृद्धी झाली तर नेपाळची वृद्धी होईल हे ते जाणतात. हिंदुस्थानांत उद्या काय होईल ते सांगता येत नाही. अराजक होणे ही एक संभवनीयता आहे, हे नाकारता येणार नाही. संघटनेचा महामंत्र एवढ्याचकरता जपला पाहिजे. एवढ्याचकरता भागलपूर प्रकरण लढवले. नेपाळ नि बिहार यांच्या सिमेवरचे भागलपूर निवडले. आपण जे बोलतो ते पत्नीला ऐकू येणार नाही पण ब्रिटिश सरकारच्या सी. आय. डी. ला ऐकू जाते म्हणून एवढ्याचकरता बिहार सरकारने दक्षिण बिहारमध्ये

अधिवेशन भरवा असे सुचविले. पण त्या अधिवेशनाने हे लोण नेपाळच्या सीमेपर्यंत पोचविले. मुद्दा असा की उद्याच्या परिस्थितीत जर ब्रिटिश सैन्य सहाय्य करू शकले नाही तर नेपाळ, ग्वाल्हेर, इंदूरचे सैनिक हिंदू विरोधकांचा भरपूर समाचार घेतील हे लक्षांत ठेवा.

संख्याबळ हे दुसरे शक्तिकेंद्र होय.

दुसरे शक्तिकेंद्र म्हणजे संख्याबळ. एकटा चीन सोडला तर इतके संख्याबळ हिंदुस्थानजवळ आहे. अराजक झाले तर किवा होऊ नये म्हणून हिंदुत्वाच्या दृष्टीने स्वतःच्या बचावाकरिता लढाईची केंद्रे आत्मसात केली पाहिजेत. देशाचा लाभ नसेल तर त्यांच्या सैन्यांत जाऊ नये, पण आज लाभ दिसतो म्हणून कोणत्याही मार्गाने तेथे जावे. स्थानिक संरक्षणाच्या बाबतीतही औदासिन्य दाखवू नये. शक्य तर आपली स्वयंसेवक दले स्थापा. त्यासाठी शिस्त, मनुष्यबळ नि द्रव्यबळ लागते. पण सरकारच्या संस्था आपल्या पैशावर चालतात. मग तेथे कां जाऊ नये? गुद्याला गुद्दा द्यावयाचा, पण प्रतिपक्षाने जर हात पुढे केला तर तो हात आपल्या तोंडावरच मारून घेणे म्हणजे प्रतिसहकार नव्हे. एस्. आर्. पी. त जावयाचे ते आपल्या संरक्षणाकरिता जावयाचे. युद्धमानपक्षांत कोण योग्य, कोण अयोग्य याचा विचार करण्यापेक्षा बॉम्ब पडल्यावर नुकसान कोणाचे होणार? म्हणून संरक्षण हे मुख्य आहे. ए. आर. पी. असो वा बे. आर्. पी. असो, त्यामध्ये आपण शिरल्याने ती स्वदेशी होते. त्या प्रत्येकांत जागा राखून ठेवा. देशाचे हित होते आहे ना, मग तेथे अवश्य जा. हे एक शक्तिकेंद्राचे उपांग होय.

- मार्च १९४२.

२६. स्त्री शिक्षणाचे उद्देश

(दिनांक २७ जून १९४३ रोजी दादरमधील ज. ए. इ. च्या कन्याशाळेतील शिक्षकवर्ग नि विद्यार्थीनी यांच्यावतीने स्वा. वीर सावरकरांचा चांदीचे तांब्याभांडे देऊन सत्कार करण्यांत आला. त्यानंतर अशा स्वागतसमारंभाचे वेळी भाषणे करण्यापेक्षा जे काय मिळेल ते खिशांत टाकून जाणे मला आवडते अशी प्रस्तावना करून वीर सावरकर म्हणालेः)

“मुलींच्या शाळांची पहिली स्थिती नि आताची स्थिती यांत महदंतर आहे. प्रारंभी शाळेकरिता मुली मिळत नसत. पण आता मुलींना शाळा अपुऱ्या पडू लागल्या आहेत. म्हणजे याचा अर्थ असा नव्हे की आजपर्यंत मुलींना बुद्धी नव्हती नि आता ती अकस्मात् सापडली! आपल्या मुलीने शाळेत जावे असे प्रत्येकाला वाटू लागले. मुलींतही शिक्षणाची आवड उत्पन्न झाली. आणखी असे की, लग्नाच्या बाजारातही मुलींच्या शिक्षणाचा भाव वाढला. मुलगी काळी आहे की गोरी आहे, तिला नाक आहे की नाही, इत्यादी गोष्टींबरोबर ती शिकलेली किती आहे हेही पाहाण्यात येते. इतर प्रश्नांबरोबर ‘मुली, तुझ शिक्षण किती झाले आहे?’ हाही प्रश्न विचारण्यात येतो.

राष्ट्राच्या उद्वाराकरिता स्त्रीशिक्षण जसे आवश्यक तसेच त्या शिक्षणाची दिशा कोणती असावी हा विचारही आवश्यक. स्त्रिया नि पुरुष यांच्या शिक्षणांत वेगळेपणा असला पाहिजे. एकाच प्रकारची पुस्तके वाचून मुलगी नि मुलगा मॅट्रिक उत्तीर्ण झाला की राष्ट्रोद्वाराचे दृष्टीने दोघांचा दर्जा सारखाच झाला असे नव्हे. आपल्याकडील स्त्रीशिक्षण थोडेफार घाईने झाले आहे. गणितात उत्तम गुण मिळवून एखादी विद्यार्थीनी मॅट्रिक झाली तर ते उदाहरण अपवादात्मक समजता येईल. गणितशास्त्रात पारंगत होण्यापेक्षा स्त्रीने दयामय व्हावे, वक्तृत्वात प्राविण्य मिळविण्यापेक्षा अंगी वात्सल्य बाणून घ्यावे. स्त्रीला गृहशिक्षण मिळाले पाहिजे. शाळेतून घरी येतांच पाटीदप्तर फेकून मुलगा बाहेर जातो. पण मुलीला घरची कामे करावयाची असतात. मुलगा बाहेर गेला तर कोणीच काही बोलत नाही. पण शाळेतून आल्यावर मुलगी बाहेर गेली तर मात्र कुरबूर सुरू होते.

पुढची संतती आमच्या पिढीपेक्षा अधिक बलवान सुंदर आणि देशाभिमानी होईल असे शिक्षण स्त्रियांना मिळावे. स्त्री शिक्षणाचे ध्येय हेच असले पाहिजे. स्वातंत्र्य, समता इत्यादी घोषणा करित रस्त्यातून उधळून जाणे हे काही स्त्रियांचे कर्तव्य नाही आणि स्त्रीस्वातंत्र्य या शब्दाचा अर्थ तरी काय? वीणा किवा फिडल घेऊन भरचौकात बैठक मारण्याचे स्वातंत्र्य जर तुम्हाला दिले, तर तेथून मोटारने जाणाऱ्याला तुम्हाला मोटारखाली चिरडण्याचे स्वातंत्र्यही द्यावे लागेल! पुरुषांनी वेणी घालायची, बायकांनी केस कापायचे हा समानतेचा अर्थ हास्यास्पद आहे.

स्त्री आणि पुरुष यांच्यात नैसर्गिक भेद आहे. स्त्री कितीही बलवान झाली, तरी ती नाजुकच असणार नि पुरुष कितीही सुंदर झाला तरीही तो राकटच असणार. स्त्री-पुरुषांच्या शरीरांत जसा हा भेद निसर्गाने केला आहे तसा तो त्यांच्या कार्यक्षेत्रातही केला आहे. दोघांची कार्ये निसर्गतःच भिन्न आहेत आणि त्यांना अनुसरून दोघांची शिक्षणेही निराळ्या प्रकारची असली पाहिजेत. रशियात स्त्रीपुरुष समान आहेत असे आपण वाचतो. पण ही केवळ बातमी झाली. त्यामागील अर्थ आपण ध्यानांत घेतला पाहिजे. स्त्री पुरुष समान

झाले म्हणजे रशियात काय आपल्या बायकोऐवजी स्टॅलिन का बाळंत होतो? स्त्री-पुरुषांच्या समानतेचा अर्थ आपण विवेकाने घेतला पाहिजे. स्त्री शिक्षणात काही तरी चुकते आहे. त्यांचा शिक्षणक्रम भिन्न करावा असे वाटू लागले आहे. काही शाळांतून गृहशिक्षण दिले जाते. कर्व्यांनी तर स्वतंत्र्य विद्यापीठच काढले आहे. आज नवीन निर्बंध (कायदे) करणे शाळांना शक्य नसले तरी आहेत त्या निर्बंधाच्या कक्षेत राहूनही त्यांनी स्त्रियांना वरील प्रकारचे शिक्षण देण्याचा प्रयत्न करावा.

त्यानंतर थोड्या अवधीत शाळेने केलेल्या प्रगतीचा उल्लेख करून स्वातंत्र्यवीर सावरकर म्हणाले, “मी आता दुसऱ्या एका मुद्याकडे वळतो. आपल्या शाळेत सगळ्या मुली हिंदू आहेत. तुम्ही कोणत्याही विद्यापीठाचा निकाल घ्या, त्यात पहिल्या क्रमांकाचा विद्यार्थी हिंदूच असल्याचे आढळून येईल. सर्व दृष्टीने हिंदुस्थानात हिंदू वरचढ असताही आम्हाला मानाने जगण्याची चोरी होऊन बसली आहे. आमचे राष्ट्रगीतही आम्हाला म्हणता येत नाही. आमच्या देशांत हिंदू आहेत, पारशी आहेत, ख्रिश्चन आहेत. आमच्या देशात अशी खिचडी आहे. हे का आमचे राष्ट्रगीत होऊ शकेल? आमच्या देशात जपानी आहेत, इंग्रज आहेत, चिनी आहेत असे का जपानचे राष्ट्रगीत आहे? जर्मनीचे स्वामी जर्मन आहेत असे जर्मनांचे राष्ट्रगीत आहे. इंग्लंड समुद्र स्वामिनी आहे, ब्रिटिश लोक गुलाम होणार नाहीत असे इंग्लंडचे राष्ट्रगीत आहे. मग हिंदुस्थानची अशी शोचनीय स्थिती का व्हावी? या देशातील संस्कृती कुणाची आहे? हा देश कुणाचा आहे? गंगा, यमुना, भागिरथी, हिमालय, विध्याद्री ही नावे कोणी दिली? या देशातील पानांना, फुलांना, फळांना कोणी नावे दिली? अर्थात् हिंदूंनी. हा देश हिंदूंचा आहे. इतर जोपर्यंत आपापल्या मर्यादा संभाळून आहेत, तोपर्यंत त्यांनी येथे सुखेनैव रहावे. पण मर्यादेचे उल्लंघन त्यांनी केल्यास त्यांना जड जाईल. घरात चोर शिरला की धनीच पुढे येतो. हिंदुस्थानचे धनी हिंदू आहेत. मुसलमानांना आपण सातशे वर्षे राहू दिले म्हणून हिंदुस्थान सर्वांचा आहे असे राष्ट्रगीत म्हणण्याचा प्रसंग आपल्यावर आला आणि आता ते हिंदुस्थानचा तुकडाच पाडून मागू लागले आहेत. या मागणीचे आपण पेकाटच मोडून टाकले पाहिजे. याबाबतीत मला मुसलमानांची भीती वाटत नाही. इंग्रजांचीही भीती वाटत नाही. कारण एखाद्या भावी महायुद्धात त्यांनाही निरोप देता येतील. मला भीती वाटते ती हिंदूंची. त्यांच्यातील न्यूनगंडाची. तो आपण काढून टाकला पाहिजे. हिंदू म्हणून अभिमानाने जगण्यास आपण शिकले पाहिजे.

२७. स्त्री जीवनाचे ध्येय!

(सावरकर सशस्त्र क्रांतीचे पुरस्कर्ते होते आणि क्रांतिकारक म्हणजे स्त्रियांपासून दूर राहणारा, स्त्रिया ह्या शत्रू समजणारा अशी काहींची समजूत असते; पण सावरकर तसे नव्हते! ते वयाच्या १९व्या वर्षी सन १९०२ मध्ये 'बाल-विधवा-दुःस्थिती कथन' या विषयावरील काव्यस्पर्धेत २०८ ओळींची कविता लिहून प्रथम पारितोषिकाचे अर्ध मानकरी झाले. त्यांनी आपल्या काव्यांतून, नाटकांतून आणि लेखांतून त्यागी, लढाऊ, निष्ठावंत, मातृवत्सल महिला उभ्या केल्या आहेत. मनुस्मृतीतील महिला, प्राचीन यहुदी योषिता, रशियांतील महिला, विवाह बंधन, संतती नियमन या विषयांवर त्यांनी लेख लिहिलेले आहेत. अनेक महिला संस्थांतून त्यांनी भाषणे दिली असून त्यांना संघटित नि कर्तव्यपरायण करण्याचा प्रयत्न केला आहे. दादरच्या भगिनी समाजात ऑक्टोबर १९५० मध्ये त्यांनी दिलेल्या भाषणाचा सारांश येथे दिला आहे.)

'भगिनींनो! अनेक वर्षांच्या सतत आग्रहाला अनेकदा नकार दिल्यानंतर आता तुमचा आग्रह मोडवेना म्हणून मी येथे आलो.

भारत स्वतंत्र झाल्यावर वास्तविक राज्यघटनेने स्त्रियांना समान अधिकार दिलेले आहेत. स्त्रियांनी घरातून बोलावे का बाहेर पडावे हे वादही आता जुने झाले आहेत.

'स्त्री जीवनाचे ध्येय' हा विषय मला देण्यात आला आहे. ज्या वेळेस ह्या प्रश्नाचा विचार मनात येतो, तेव्हा पहिला प्रश्न उपस्थित होतो, की स्त्री जीवनाचे ध्येय नि पुरुष जीवनाचे ध्येय वेगळे आहे काय! असेल तर मग राज्य घटनेने समानता दिली ती काय? स्त्री नि पुरुष यांनी एकमेकांचे अनुकरण करावयाचे असा अर्थ नाही. सध्या काही पुरुष प्रत्येक गोष्टीत स्त्रियांचे अनुकरण करतात, केवळ लुगडे नेसण्याचा हट्ट धरित नाहीत इतकेच! याला काही समानता म्हणता येणार नाही. समान अधिकार मिळाले तसे समान दुःखेही आलीच. एखाद्या पुरुषाने एखाद्या बाईचा वध केला म्हणून त्याला जितकी शिक्षा तितकीच एखाद्या दांडग्या बाईने एखाद्या पुरुषाला ठार मारले तर तिलाही द्यावयाची इतकाच त्याचा अर्थ आहे. तेव्हा अशी कोणती विषमता आहे की, ज्यापुढे स्त्रियांचे नि पुरुषांच्या जीवनाचे ध्येय वेगळे झाले हे समजून घेणे आवश्यक आहे.

सामाजिक विषमतेचा उल्लेख करून वीर सावरकर म्हणाले, 'स्मृतीमध्ये न स्त्री स्वातंत्र्यमर्हती' असे वचन आहे. ह्या वचनाचा आधार घेऊन स्त्रियांचे काय पण पुरुषदेखील त्यामुळे स्त्रियांवर अन्याय झाला आहे, असा गिल्ला करतात. पण स्मृतीकारांचे हे वचन ज्या श्लोकांत आहे तो संबंध श्लोक वाचला म्हणजे त्याचा अर्थ नीट

लक्षांत येतो. स्मृतीकार म्हणतात, 'पिता रक्षति कौमार्ये, भर्ता रक्षति यौवने। पुत्र रक्षति वार्धक्ये, न स्त्री स्वातंत्र्यमर्हति।' आता मुलीचे रक्षण पित्याने करावे, पत्नीने रक्षण नवऱ्याने करावे तसेच म्हातारपणी तिला मुलाने आश्रय द्यावा, असे सांगून दायित्व स्त्रीचे नसून पुरुषांचे आहे, असे सुचविले आहे. तेव्हा संरक्षणापुरते स्त्री जातीला स्वातंत्र्य नाही असा या वचनाचा अर्थ होतो.

यांत स्त्रियांवर अन्याय कसला? हे तर स्त्रियांच्या बाजूचेच वचन आहे; आहे तो स्त्रियांचे दायित्व ज्यांच्या अंगावर टाकले आहे त्या पुरुषांवरच. घटनेने सर्वांना समान नागरिकत्वाचे अधिकार दिले. पण लहान मुलांना मात्र दिले नाहीत. त्याचप्रमाणे स्मृतीकारांनी स्त्रियांना संरक्षणापुरती समानता दिली नाही. ज्याने राष्ट्रहित होईल तितकी समानता प्रत्येकाला द्यावयाची ही समानतेची खरी मर्यादा. या दृष्टीने पाहिले म्हणजे स्त्री-पुरुषांना समान ध्येय आहे काय? जेवणखाण किंवा आहार निद्रादी कार्ये हे काही जीवनाचे कार्य होऊ शकणार नाही. नाहीतर पशू आणि मानव यांच्यात अंतर ते काय राहिल?

यासाठी ध्येय म्हणजे काय हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे. स्वतःचे हित डावलून समाजाच्या किंवा राष्ट्राच्या हिताची इच्छा करणे, हे मनुष्याचे ध्येय; परोपकार किंवा स्वाभाविक जीवनाचा बळी देऊन दुसऱ्यासाठी त्याग करणे हेच त्यांचे ध्येय. या दृष्टीने पाहिले तर ज्या मानव जातीत आपण जन्मलो त्या मानव जातीची सेवा करणे हे मानवाचे ध्येय. याचेच नांव मानवता. हे सर्वोच्च ध्येय आहे. पण कळसाला पोहोचण्यासाठी शंभर पायऱ्या चढाव्या लागतात. पहिली पायरी ओलांडून दुसऱ्या पायरीवर जावे लागते. म्हणून मानवता हे सर्वोच्च ध्येय असले तरी ते गाठण्यासाठी प्रथम राष्ट्रहितापासून प्रारंभ केला पाहिजे. भारतातील स्त्रियांनी आफ्रिकेतील बुशिटी स्त्रियांसाठी लढणे अव्यवहार्य आहे. आपल्या घरांत चोर शिरला असतांना दुसऱ्याच्या घराला कुलूप लावण्याची दक्षता घेण्यासारखे ते होईल. ह्याला ध्येय म्हणता येणार नाही. मूर्खपणाच म्हणणे भाग आहे.

स्त्रीची उन्नती होण्यासाठी तिच्या उन्नतीची नैसर्गिक कक्षा किती आहे ही गोष्ट लक्षांत घेतली पाहिजे. जन्मतः मुका असलेल्या मनुष्याने कितीही पुस्तके वाचली आणि ज्ञान संपादन केले तरी त्याला उत्कृष्टच काय पण निकृष्ट वक्ताही होता येणार नाही. अशाच प्रकारे काही गोष्टी अशा असतात की ज्यांची मर्यादा निसर्गानेच ठरवून दिल्या आहेत. या दृष्टीने विचार केल्यावर स्त्री आणि पुरुष यांची नैसर्गिक रचना लक्षांत घेतली असता निसर्गाने त्यांच्यामध्ये कोणती विषमता निर्माण केली आहे याचा उलगडा होईल. म्हणून नैसर्गिक रचना हे पहिले मुख्य लक्षण आपण विचारात घेऊ. स्त्री जीवनाचे ध्येय

निसर्गानेच निश्चित करुन ठेवले आहे. स्त्रीची वाढ, विकास, परिणती इत्यादी गोष्टी लक्षांत घेता तिचे ध्येय संतान पोषण हे आहे. ही गोष्ट हिंदुस्थानांतच नव्हे तर संबंध विश्वातही निश्चित झाली आहे.

मी असे बोलतांच तुम्हाला असे वाटले असेल की, आलं ह्यांचे चूल मूल; पण स्वहितासाठी ते आवश्यक असल्याने ते येणारच. त्या वाचून तुम्ही जगून दाखवा असे माझे तुम्हाला आव्हान आहे; ज्यावेळी मी चूल आणि मूल असा उल्लेख करतो त्यावेळी मी चूलच किवा मूलच असे म्हणत नाही. तसे म्हणणे सर्वस्वी चुकीचे आहे. निसर्गाने, निसर्गालाच तुमच्या सोयीसाठी परमेश्वर म्हणतो, त्या परमेश्वराने प्रजोत्पादनाचे कार्य पुरुषाकडे न देता केवळ स्त्रियांकडे सोपविले आहे. त्या दृष्टीनेच स्त्रियांच्या मनाची, भावनेची नि शरीराची रचना होत असते. राष्ट्रहितासाठी स्वतः दुःख सोसून झटणे हे ध्येय मी सांगितले. त्याप्रमाणे राष्ट्रसेवा हे ध्येय ठरले. मग ते ध्येय लक्षांत घेण्यासाठी राष्ट्र म्हणजे काय? ही गोष्ट लक्षांत घेणे आवश्यक आहे.

राष्ट्र म्हणजे पर्वत, नद्या, डोंगर इत्यादी गोष्टी नव्हेत. सहयाद्री, हिमालय, गंगा यांना काही राष्ट्र म्हणता येणार नाही. जगत पाणी, माती, पर्वत, नद्या सर्वत्र आहेत. इंग्लंडची माती नि येथील माती यामध्ये गुणांचे दृष्टीने येथील माती श्रेष्ठ आहे असे नाही. पण इंग्लंडच्या मातीपेक्षा येथली मातीच आपल्याला प्रिय नि पवित्र वाटते. कारण येथील माती आपल्याला उपयोगी पडणारी माती आहे. येथल्या मातीवर आमचे पूर्वज जगले, आम्ही जगत आहोत नि आमचे पुत्रपौत्र जगणार आहोत ही आमची भावना असते. म्हणूनच येथील माती आपणास पवित्र वाटते.

नातवाचा रुमाल सापडला की, आजी तो उलचून ठेवते. आपल्या नातवाचा तो रुमाल आहे ही गोष्ट तिला त्या रुमालापेक्षाही महत्वाची वाटते. आपल्या घराविषयी असेच आपल्याला प्रेम वाटत असते. आपल्यापेक्षा चांगली अशी दुसरी अनेक घरे असतात. पण आपले ते आपलेच. पण केवळ घरे, पर्वत, माती ह्या गोष्टी म्हणजे राष्ट्र नव्हे. आम्हा सर्वांची संतती, भूत, भविष्य नि वर्तमानांतील संतती याचे नांव राष्ट्र. मागे होऊन गेले ते पूर्वज नि पुढे होणारे संतान ते वंशज. यांचेशी परंपरेने, प्रेमाने, धर्माने, इतिहासाने बांधलेला जो समुदाय त्याचे नांव राष्ट्र. या राष्ट्राची सेवा ही राष्ट्रसेवा. काही स्त्रियांना राष्ट्रसेवेसाठी चूल नि मूल नको असते. पण हे चूक आहे. राष्ट्र म्हणजे सगळ्यांची मुलंबाळ. जी स्त्री राष्ट्राची म्हणजे सगळ्यांच्या मुलाबाळांची सेवा करणार ती आपल्या मुलांची सेवा का करू शकणार नाही? का लोक टाळ्या देतात म्हणून? पण टाळ्या मिळविणे हे ध्येय होऊ शकणार नाही!

स्त्री-पुरुषांचे व्यवहार संतती-उत्पादनाला नि संवर्धनाला आवश्यक असेच ईश्वराने म्हणजेच निसर्गाने निर्माण केले आहेत, स्त्री पुरुषांची वाढही त्याच दृष्टीने होत असते. त्यांच्या भावनाही तशाच अनुकूल बनत असतात. याला अपवादही आहेत. पण एकंदर वस्तुस्थिती सांगितली. स्त्री जसजशी तरुण होते तसतशी तिच्या शरीराची वाढ संतती पोषणक्षम अशी होत असते. कोमलता, मृदुता इत्यादी आवश्यक गुणांनी युक्त अशा रीतीने तिच्या मनाचा नि शरीराचा विकास होत असतो. या उलट कुटुंबाचे रक्षण करण्याचे दायित्व असलेल्या पुरुषाचे शरीर राकट, अधिक बळकट म्हणजेच, अधिक संरक्षणक्षम बनत असते. स्त्री-पुरुषांची नैसर्गिक वाढ नि ध्येये अशा रीतीने विषम बनत असतात. मूल झाल्यावर त्याच्या आईला त्रास नको म्हणून पुरुष काही त्याला पाजू शकणार नाही. फार झाले तर एखादी दाई ठेवील. पण दाई झाली तरी बाईच ना? तिलाही हा अन्याय नकोच असतो.

तेव्हा संतती म्हणजे राष्ट्र हे मानल्यावर तिच्या उत्पादनाचे नि संवर्धनाचे दायित्व म्हणजे राष्ट्रकार्य हे उघड आहे. कां तुम्ही शेवटचीच पिढी आहात? मग राष्ट्रासाठी दायित्व पार पाडले पाहिजे. 'मला हे करावयाचे आहे, मला ते करावयाचे आहे, पण मूल आहे ना?' अशी वैफल्याची भावना नको. राष्ट्रकार्याच्या भावनेमुळे हे होते म्हणून ते जरी चांगले तरी योग्य नव्हे. संतती हेच राष्ट्र असल्याने पहिली राष्ट्राची सेवा आपल्या घरीच होते. राष्ट्राचा पहिला स्वयंपाक आपल्या घरी शिजत असतो. राष्ट्राचा पहिला शिवाजी घरातच जन्मला. आपल्या पोटी शिवाजी जन्माला येणार आहे असे जिजाबाईला काही स्वप्न पडले नव्हते. तसा तिला कोणी ताम्रपट लिहून दिला नव्हता. तसे नाही हे कशावरून? आणि जन्मणारे प्रत्येक मूलही एखादे वेळी असेच असाधारण असणार नाही हे कशावरून? आणि जन्मणारे प्रत्येक मूल असामान्य असलेच पाहिजे असेही नाही. तानाजीने सिंहगड घेतला म्हणून त्याचे नाव अजरामर झाले. त्याचे नांव ठाऊक होते म्हणून ते इतिहासांत लिहिले गेले. पण सिंहगड तानाजीने एकट्यानेच सर केला नाही; त्याला सहाय्य करणाऱ्या सहस्त्रों मावळ्यांनाही त्याचे तितकेच श्रेय आहे. इतिहासाला त्यांची नांवे ठाऊक नाहीत म्हणून त्यांचे मूल्य कमी होत नाही. तेव्हा तुमच्या पोटी जन्माला येणारे मूल शिवाजी, तानाजीसारखे असामान्य निघणार नाही कदाचित! पण ते तसे न निपजले तरीही मावळ्यांप्रमाणे त्या काळातील असामान्य पुरुषांचे अनुयायी होईल. हेही काही कमी नाही. शेकडो लहान पायऱ्यांवरच कळसाची उभारणी होत असते. कळसाचे नसले तरी निदान पायातले दगड बनण्याचे भाग्य त्याला लाभणार नाही कशावरून?

संतती नियमनाचा उल्लेख करून ते म्हणाल, 'उत्कृष्ट संतती निर्माण करण्यासाठी संतती नियमन करण्यास प्रत्यवाध नाही. मी काही संततीनियमनाच्या विरुद्ध नाही. जर

एखादी स्त्री अशक्त असेल, तिचे मूल तिच्या मुळावर येण्याचा संभव असेल किवा विकृत संतती होण्याचा संभव असेल तर संतती नियमन अवश्य केले पाहिजे, पण संतती-निमयमनामुळे विकृती निर्माण होत असेल तर मात्र ते वरदान न ठरता शाप ठरेल. संतती-नियमन हे उत्कृष्ट संतती निर्मिण्याचे साधन आहे. ध्येय नव्हे. हे लक्षांत ठेवले पाहिजे.

मुलामुलींचे खेळही तसेच स्वभावतःच वेगवेगळे असतात. मुलगी बारा वर्षांपर्यंत बाहुलीचा खेळ खेळते! नंतर २-४ वर्षांत तिला मूल होते. तेव्हा मुलीची शेवटची बाहुली नि पहिले मूल ही सख्खी भावंडे असतात. खेळांप्रमाणेच पुरुष नि स्त्रिया यांचे व्यायामही वेगळे असले पाहिजेत. मुलींच्या खेळांतूनच त्यांच्यामध्ये माया, ममता, भावंडांची सेवा करण्याची वृत्ती इत्यादी गुणांचा विकास होत असतो.

आता स्त्री-जातीवरील प्रजोत्पादन हा अन्याय दूर व्हावा म्हणून नलिका-बाला म्हणजे यांत्रिक मुले निर्माण करण्याचे प्रयोग शास्त्रज्ञांनी चालविले आहेत. या प्रयोगांना थोडे फार यश आले असले तरी निदान आणखी ५००० वर्षे तरी हा प्रयोग चांगला यशस्वी होण्याचा संभव नाही. तोपर्यंत तर प्रजोत्पादन करावेच लागणार, आणि समजा, जरी हा प्रयोग यशस्वी झाला तरी त्या मुलाची माया, ममता किवा वात्सल्य कोणाला वाटणार? आणि जगांतून जर माया, दया, नि प्रेम या गोष्टी नाहीशा झाल्या तर जगाचा चुराडा होण्यास कितीसा वेळ लागणार? तेव्हा त्यापासून लाभांपेक्षा हानीच अधिक होण्याचा संभव आहे. कोणी सांगतात, हिंदुस्थानाबाहेरील स्त्रियांचे ध्येय वेगळे आहे. पण ते खरे नाही. काही देश सोडले तर, मीही सारे जग पाहिले आहे. तेथील स्त्रियाही येथल्याप्रमाणेच मुलांना जन्म देतात, आणि संगोपन करतात.

स्त्रियांचे दुःख कमी व्हावे म्हणून सर्वत्र प्रयत्न होत आहेत, असेच सध्या दिसते. यासाठी आपण रशियाचे उदाहरण घेऊ. जन्म दिल्यानंतर मुलांच्या संगोपनाचे कार्य तरी स्त्रियांना पडू नये म्हणून स्टॅलीननं मूल झालं की, दे त्याला राष्ट्रीय संगोपनगृहांत पाठवून असा क्रम सुरु केला. पण तेथे वाढणाऱ्या मुलांना आईचे वात्सल्य मिळत नाही नि दूध न मिळाल्यामुळे वाढ खुरटते. बालमृत्यूचे प्रमाणही इतके वाढले की पांच वर्षांच्या आतच स्टॅलीनने ही सर्व राष्ट्रीय संगोपनगृहे बंद करून टाकली. येवढेही करून तो थांबला नाही. विशिष्ट वयांत मुला-मुलींची वाढ विशिष्ट प्रकारे होत असते हे लक्षांत घेऊन त्याने प्राथमिक शिक्षणानंतर सहशिक्षणाला रशियांत बंदी करून टाकली. मी या विषयांत स्टॅलीनपेक्षा जरा प्रागतिक आहे. महाविद्यालयापर्यंत सहशिक्षण घेतले तरी चालेल असे मला वाटते.

रशियांत स्त्रियांना सर्वत्र समान मान आहे. म्हणून सैन्याच्या पलटणी स्त्रियांच्या होत्या किवा आहेत असे नव्हे. जर्मनीबरोबर लढते वेळी तेथे स्त्रियांच्या पलटणीही होत्या. पण त्यांना आघाडीवर न पाठविता मागचे काम करण्यास सांगण्यात आले होते. मागचे काम याचाच अर्थ गृहिणीपद (Home Front) तेव्हा निसर्गरचनेप्रमाणे जे आपल्या वाट्याला आले आहे ते करणे, हे स्त्रियांचे कर्तव्य आहे. हे करित असताना जे काही शिकता येईल ते त्यांनी शिकावे. पण संततीच्या उत्पादनाला आणि संवर्धनाला जे उपयुक्त असेल ते प्रथम शिकावे. नंतर गणित, भूमिती किवा इतर दुसरे काहीही शिकले तरी फारसे बिघडणार नाही. जुन्या काळी प्रत्येक घरी आजी बाईचा बटवा असे. प्रत्येक स्त्रीला आवश्यक असे वैद्यकशास्त्र कळे. बाळंतपणे घरच्या घरी होत. त्यामुळे सुईणपणही माहित असे. आताही स्त्रियांनी इतर ज्ञानाबरोबरच थोडेसे वैद्यक, शुश्रूषा आदी गोष्टी शिकल्या पाहिजेत. त्याचप्रमाणे स्वतःचे नि मुलांचे मानसशास्त्र यांचे तिला ज्ञान असले पाहिजे.

अभिमन्यूची गोष्ट आपणास ठाऊकच आहे. गर्भात असताना चक्रव्यूह भेदून आंत कसे जावे हे ज्ञान त्याला झाले होते. पण चक्रव्यूह भेदून बाहेर कसे पडावे हे ज्ञान त्याला नव्हते म्हणून चक्रव्यूह फोडून त्याला बाहेर येता आले नाही. या कथेतील अतिशयोक्ति सोडून दिली तरी मानसशास्त्रीय सिद्धांत मात्र खोटा ठरत नाही. गरोदर स्त्रीच्या विचारांचे नि विकारांचे परिणाम गर्भावर होत असतात. हा तो सिद्धांत आहे. एका बाईला मूल झाले तेव्हा त्या मुलाच्या एका गालावर पांच बोटे अस्पष्ट उमटलेली आढळली. बोटे कशी आली त्याचा लोकांना उलगडा होईना. नंतर समजले की त्या बाईच्या नवऱ्याने ती गरोदर असतांना तिच्या थोबाडात मारली होती. तात्पर्य मूल जन्माला येण्यापासूनच स्त्रियांचे मानसशास्त्र सुरु होते; आणि ते मुलाशी निगडीत झालेले असते. पुरुषांचे मानसशास्त्र मूल जन्माला आल्यानंतर सुरु होते. तेव्हा प्रत्येक स्त्रीने शरीरशास्त्र, मानसशास्त्र अत्यादींचा अभ्यास राष्ट्राला सुखी नि बलशाली करण्यासाठी करणे आवश्यक आहे.

याला मी म्हटल्याप्रमाणे काही अपवाद आहेतच. काही लोकांचा उपजत विकास झालेला असतो. उदाहरणार्थ भास्कराचार्यांची मुलगी लीलावती ही अत्यंत श्रेष्ठ गणिती होऊन गेली. तसेच सध्या इंग्लंडमध्ये असलेली शकुंतला २३ आकड्यांचे गुणाकार, भागाकार किवा वर्ग तोंडी करून चटकन उत्तरे सांगते. पत्रकारांनी, तू हे कसे करतेस, असे विचारले तर ती म्हणाली, 'मला कसे ते सांगता येत नाही, पण मला सुचते!' ज्यांना एवढी उपजत बुद्धी लाभलेली असते त्यांना मूल झाले किवा नाही यापेक्षा त्यांनी गणित शास्त्रात काय प्रगति केली नि मानवावर उपकार केले हे अधिक महत्वाचे आहे.

एखादी गाणारी असेल तर तिने गाण्यात प्रगती करावी. पण पाळणा हलविताना दोन गाणी म्हटली तर बिघडणार नाही. एखादी उपजत कवयत्री असेल तर तिने अवश्य

काव्य निर्माण करावे. पण ही जी कवयित्री असेल तिला मूलही झालेच पाहिजे. असा माझा आग्रह आहे. नाहीतर मातृप्रेमावर उत्कृष्ट काव्य तिला लिहिता येणार नाही. मातृप्रेम हा विषय उसना घेऊन समजण्यासारखा नाही. म्हणून जातिवंत कवयित्रीने अनुभवाने मातृप्रेमावर काव्य लिहिले तर ते एक उत्तम काव्य होईल.

स्त्रियांना गर्भधारणेनंतर ओकाऱ्या वगैरे त्रास होतो. त्यावेळी त्या, 'नको ते मूल' असे वैतागाने म्हणतात. पण म्हणून मूल नकोच असे म्हणणे योग्य नव्हे. हे ध्येयाचे शब्द नसून अप्पलपोटेपणाचे आहेत. ध्येय म्हटले की त्याग आलाच आणि त्याग म्हटला की दुःख आलेच. तेव्हा संततीसाठी दुःख सोसावेच लागणार. स्त्रियांना गरोदरपणी कठीण काम होत नाही, असे सांगतात. ज्यांना त्यावेळी विश्रांती मिळणे शक्य असेल त्यांनी ती अवश्य घ्यावी. पण शरीराला वळण लावावे तसे लागते. वारली स्त्रिया रानांतच बाळंत होतात. नंतर मूल पाठीवर असते. हालचालींबरोबर तेही हलते. तोच त्याचा पाळणा. तुम्ही तसे वागा असे मी म्हणत नाही. गरोदरपणी शांतता मिळाली, विसावा मिळाला तर तो चांगलाच.

एखादी नोकरी करणारी स्त्री गरोदर राहिली म्हणजे तिला त्रास होऊ लागतो. सासू असेल तर बरे असे वाटू लागते. जेवायला तरी मिळते. नसली तर चूल आली. विश्रांतीसाठी म्हणून ४/५ महिने घरातच जातात. बाळंतपणानंतर ३ महिने विश्रांती हवीच. झाले एक वर्ष त्यातच संपते. पुढे मूल लहान. त्याला घेऊन कामावर जाता येत नाही! तेव्हा मूल झाले की बहुधा नोकरीची इतिश्री.

हल्लीच्या मुलींना लग्नापूर्वी शिक्षणाचा ताण व नंतर संसाराचा ताण पडतो. हे पाहून मला दुःख होते. त्यांत नोकरी धरली तर विचारावयासच नको. तेव्हा एक काही तरी करा अशी माझी त्यांना विनंती आहे. प्राचीन काळी 'कृपंतोविश्वमार्यम' ही ध्वजा येऊन आर्य प्रचाराला निघाले, त्यावेळी त्यांना संततीची आवश्यकता होती. त्यावेळी स्त्रियांना 'अष्टपुत्रा सौभाग्यवती भव' असा आशीर्वाद देण्याची प्रथा पडली. आता प्रत्येकी स्त्री आठ पुत्रांची माता व्हावी असे म्हणणे योग्य नाही. तरी पण आपण प्रत्येक शिरगणतीचे वेळी राष्ट्राला किती संततीची आवश्यकता आहे ते ठरवावे नि त्या दृष्टीने योजना आखाव्यात.

जर्मनीने फ्रान्सचा पराभव केला तव्हा फ्रान्सचे तत्कालीन पंतप्रधान मार्शल पेटाँ यांनी राष्ट्राला उद्देशून एक संदेश प्रसिद्ध केला. त्यांत ते म्हणतात की, 'फ्रान्सच्या पराभवाची मुख्यतः तीन कारणे आहेत. (१) कमी दारुगोळा (२) कमी मुलं नि (३) अधिक चैनबाजी. तुम्ही माझ्या नावाने ओरडू नका. तुमची चैनबाजीच आपल्या पराभवास कारणीभूत आहे.'

तीच खरी श्रेष्ठ स्त्री.

आपल्याला मुलगाच झाला पाहिजे असा हट्ट धरून चालणार नाही. जगामध्ये जर सर्वांत मागासलेले शास्त्र कोणते असेल तर ते गर्भशास्त्र होय. म्हणूनच निदान एक मूल होईपर्यंत तरी स्त्रियांनी संतती-नियमन करू नये. ज्यांना सुदृढ नि सुंदर मुले होतात त्या स्त्रियांनी तर संतती-नियमन केव्हाही करू नये. जी स्त्री उत्तम संतती निर्माण करते ती उत्तम स्त्री.

एखादी १६-१७ वर्षांची सुंदर तरुणी पाहिली की, कोणालाही आनंद होतो. पण त्यापेक्षाही २७-२८ वर्षांची प्रौढ स्त्री कडेवर एक मूल नि ५ वर्षांचे एक गुटगुटीत मूल हाताला धरून चालवीत असलेली पाहिली की, मला अधिक समाधान होते. त्या स्त्रीला मी अधिक धन्य मानेन.

स्त्री जीवनात सुख अशक्य आहे. ही वैफल्याची भावना नको. दुःखातही सुख निर्माण होण्याची सोय सृष्टीकर्त्याने करून ठेवली आहे. आपल्या स्वतःच्या रक्ताचे दूध मुलाला पाजणे, म्हणजे रक्तदान करण्याइतके पुण्य आहे. हल्ली राष्ट्रासाठी रक्तदान करणे पवित्रतम मानतात. स्त्रियांना हे केवढे सुख मिळत असते. तुमचे ध्येय नि तुमचे सुख हे अशा प्रकारे एकरूप झाले आहे. सुंदर, सुदृढ आणि बुद्धीमान मुलाला जन्म दिला की तुम्हाला कर्तव्य नि सुख यांच्या प्राप्तीचा आनंद मिळतो. पुरुषांना मात्र ते भाग्य नाही. या दृष्टीने गृहीणीपद, मातृपद हे स्त्रियांना शाप नसून वरदान आहे.

तुरुंगाच्या दगडी भितीत खितपत असते वेळीही आमची ध्येयपूजा अमूर्त होती. पण तुम्ही नवीन मुलाला जन्म दिलात की, आईबापाचे मूर्तिमंत प्रतीक निर्माण केल्याचा आनंद तुम्हांस उपभोगता येतो. आमचे ध्येय दगडी होते. त्यांत तन्मयतेचा नि एकात्मतेचा आनंद नाही. परमेश्वराने तुम्हाला ते दिले आहे. म्हणून जीवनाकडे भव्यतेने पहा. त्याला वाहून घ्या. चांगली संतती निर्माण करा आणि तिला चांगले शिक्षण देऊन हे राष्ट्र समर्थ नि समृद्ध करण्याचे श्रेय द्या!

२८. स्वातंत्र्यवीर सावरकरांचा दक्षिण दौरा.

(दिनांक १९ मे १९४० या दिवशी दादर येथील एका प्रकट सभेत या दक्षिणेतील दौऱ्याची माहिती सांगताना सावरकर म्हणालेः)

‘माझ्या तेथील दौऱ्यापूर्वी एक आठवडा मद्रासचे काँग्रेसी नेते श्री. सत्यमूर्ती तेथे गेले होते. त्यांनी हिंदुसभेविरुद्ध भरपूर प्रचार करून लोकांना माझ्या स्वागतावर बहिष्कार घालण्यास सांगितले होते. एवढेच नव्हे तर जे माझ्या स्वागतात भाग घेतील त्याचे विरुद्ध शिस्तभंगाची कारवाई करण्याची धमकीही दिली गेली होती. हे सर्व वृत्त माझ्या कानावर असल्यामुळे तेथील स्थानकावर जमलेले सहस्त्रावधी लोक पाहून मला वाटले हे आपल्या निषेधासाठीच जमले असावेत. पण ऐकू आले ते त्यांनी केलेले हिंदु-धर्माचे, हिंदुसभेचे जयजयकार.

अस्पृश्यांच्या मंदिरप्रवेश सत्याग्रहामुळे मदुरेच्या हिंदूंतही अनेक मतभेद निर्माण झाले होते. पण मी हिंदूंचा कैवारी म्हणून तेथील पुजारी सोवळी नेसून माझ्या स्वागताला आले! मी जातपात न मानणारा आणि तेथील ते पुजारी विजयनगरच्या साम्राज्यापासूनचे पिढीजात ब्राह्मण. त्यांनी स्वागत करून मला मंदिरात नेले. तेथील उच्चासनावर बसविले. समंत्रक जलसिचन आदी विधी केले. त्यांनी केलेल्या ह्या सत्काराने मी सद्गदित झालो. मंदिराच्या द्वारापाशी माझ्या स्वागतासाठी दोन हत्तींनी त्यांच्या सोंडा जुळवून कमान केली. हा सन्मान केवळ आचार्यांनाच देण्यात येतो. माझ्यामागून सहस्त्रावधी लोक त्या मंदिरात आले. ते मंदिर आता अस्पृश्यांनाही उघडे आहे. ते मंदिर अतिशय भव्य आहे. दक्षिणेत अशी मंदिरे टिकली कारण तीन शतकांपूर्वी मराठ्यांनी छातीचा कोट करून मूर्तिभंजक मुसलमानांचे आक्रमण रोखले म्हणून! नाही तर सोरटी सोमनाथ नि काशी विश्वनाथाच्या मंदिरासारखी गत व्हायची.

त्रावणकोर भागातही परशुरामाची कथा सांगण्यात येते. त्याने हा भाग समुद्र हटवून निर्माण केला असे सांगतात. आजही समुद्र हटवून भूमी निर्माण करण्यांत येते. तेच परशुरामाने केले असावे. त्रावणकोरचे सौंदर्य कोकणसारखेच आहे. पण ते स्वकीयांच्या हाती आहे म्हणून तेथील सौंदर्य टिकून आहे. कोकण परतंत्र नि उपऱ्या लोकांनी विकल करून टाकलेले. त्रावणकोरमध्ये मी गेलो तेव्हा नुकताच पावसाळा चालू झाला होता. तेथील मनोरम दृश्ये पाहून हिंदुस्थानात पूर्वी कालिदास कसे निर्माण झाले याचे कोडे उलगडले!

क्विलॉनला मी पोचलो तेव्हा तेथील रक्षकदलाने मानवंदना देऊन माझे स्वागत केले. मी राजअतिथी म्हणून तेथे रहावे अशी महाराजांची इच्छा असल्याचे एका अधिकाऱ्याने मला सांगितले. तेव्हा डॉ. नायडू विनोदाने म्हणाले, ‘पहा केवढा सन्मान होत आहे तो!’ मी त्यांना म्हटले, ‘अहो, यात काय आहे? हा पाहुणचार मला नवा नाही. प्रत्यक्ष ब्रिटिश सम्राटाचा पाहुणचार मी २४ वर्षे भोगला आहे. पूर्वी माझ्या हातापायांत बेड्या होत्या. आज पुष्पगुच्छ नि पुष्पमाला होत्या एवढेच अंतर!’ ह्या दौऱ्यांत मला विशेष अभिमानाची गोष्ट ही वाटली की हे सर्व लोक महाराष्ट्राकडे डोळे लावून बसले आहेत.

शिवाजी महाराज नि लोकमान्य टिळक ज्या महाराष्ट्रांतून आले तेथून आपण आलात ही भावना त्यांनी व्यक्त केली. तिकडील हिंदू समाजात स्त्री-प्रधान व्यवस्था आहे. मुलीचा मुख्य वारसा. तेथे राजाची आई हीच राज्याची मुख्य समजली जाते. नंतर तिचा वारसा मुलीकडे जातो. राज्यावर त्या मुलीचा मुलगा बसतो नि तिचा प्रतिनिधी म्हणून राज्य चालवितो. तिकडे स्त्रिया घटस्फोट घेतात किवा दुसरा पती निवडतात. त्रावणकोरचे दिवाण हिंदुत्वनिष्ठ आहेत. हिंदुस्थानात साक्षरतेचे प्रमाण दहा टक्के तर तेथे पाउणशे टक्के आहे. तेथे ख्रिश्चनांची वस्ती ४० टक्के आहे. सध्याचे महाराज नि दिवाण हिंदुत्वनिष्ठ नसते तर ते राज्य ख्रिस्तमय झाले असते. तेथील ख्रिश्चन लोकांनी माझा सत्कार केला. त्यांचे म्हणणे तेथील हिंदू ख्रिश्चनांना चिरडतील म्हणून त्यांनी महाराजांविरुद्ध चळवळ केली. मी त्यांना विचारले, 'तुम्ही काय बोलता? तुम्ही काय जेते म्हणून बाहेरून येथे आलात? नाही. तुम्ही सिरियन ख्रिश्चन, तेथील लोकांनी तुमच्या पूर्वजांना मारण्यास, लुटण्यास प्रारंभ केला तेव्हा ते येथे आले. शरणार्थी म्हणून आले. येथील महाराजांनी उदारपणे त्यांना आश्रय दिला. प्रार्थनेसाठी चर्च बांधून दिले. ग्रामपंचायतीत स्थान दिले. तसे ताम्रपट दिले. इतके वर्षे ज्यांनी तुम्हाला आसरा दिला ते काय आता तुम्हाला विनाकारण हाकलतील?'

यावर एक ख्रिश्चन नेता म्हणाला, 'तुम्ही हिंदूंना उठावणी देता म्हणून आम्हाला भीती वाटते.' त्यांना मी नंतर स्पष्टच विचारले.'२७ कोटी हिंदूंना तुम्ही ३० लाख ख्रिश्चन विरोध करणार काय? तुम्हाला त्यात काय मिळेल? त्यापेक्षा मैत्री का करित नाही? आम्ही चिरडून टाकू शकू या भीतीने तरी सरळ वागा. तुम्ही निदान कृतज्ञता तरी दाखवा. सर्पाला दूध घातल्यासारखा प्रकार होऊ देऊ नका.' हया संदर्भातच मी तेथील हिंदू परिषदेत हिंदूंना सांगितले की तुम्ही ख्रिश्चनांना हे देतो, ते देतो सांगून त्यांची विनवणी करू नका.

संस्थानातील एझवा हया अस्पृश्य समाजासाठी महाराजांनी पुष्कळ सुविधा दिल्या आहेत. संस्थानची देवालये त्यांना खुली करण्यांत आली आहेत. त्यानंतर ते एझवा पुढारी म्हणू लागले, 'मंदिर प्रवेशाचा अधिकार मिळाला, आता आम्हाला मंदिराची आवश्यकता नाही. आता आम्हाला आर्थिक परिस्थिती सुधारण्यासाठी राजकीय अधिकार हवेत.'

मी त्यांना स्पष्ट सांगितले, "अस्पृश्यता नि निर्धनता हे वेगळे प्रश्न आहेत. केवळ अस्पृश्यच निर्धन नाहीत. अनेक स्पृश्यजाती एवढेच काय पण काही ब्राह्मणही निर्धन आहेत.' तेथील काही थोडे अस्पृश्य पदवीधर होऊन चांगले सधन झाले आहेत. आम्हाला हे द्या, ते द्या नाहीतर आम्ही ख्रिश्चन होवू अशी भीती काही अस्पृश्य नेते गेली पांच सात वर्षे देत आहेत असे मला सांगण्यांत आले, तेव्हा मी त्यांना सांगितले, 'परधर्मात जावू नका', अशी त्यांची विनवणी करण्याचे कारण नाही. कारण असे देवून् थांबविण्याला अंत

नाही. शुद्धीची द्वारे मात्र सतत उघडी ठेवावीत. धर्मातराच्या धमक्या देणारे परधर्मात जावून तेथील कटू अनुभव घेऊन पुन्हा हिंदू होतील तेव्हाच त्यांना खरे हिंदू समजावे. कारण हे अस्पृश्य ख्रिश्चन होवून तरी काय मिळविणार? तेथील चर्चमध्ये अस्पृश्य ख्रिश्चनांसाठी वेगळे बाक असतात. काही अस्पृश्य स्पृश्यांसाठी ठेवलेल्या बाकावर बसले म्हणून तेथे रक्तपात झाले आहेत आणि हे ख्रिश्चन स्वतंत्र राज्य मागणार? त्यांची घरे दूर दूर, त्यांचे ते राज्य म्हणजे अछुतस्थानच होणार आणि पुढे काही दिवसांनी हिटलरच्या स्वारीपुढे जी छोट्या नॉर्वेची स्थिती झाली तशीच त्यांची ती स्थाने कबरस्थाने होणार? अशी ही वस्तुस्थिती त्या ख्रिस्ती होण्याची धमकी देणाऱ्या अस्पृश्यांपुढे मांडली की ते शुद्धीवर येतात नि म्हणतात आम्ही हिंदूच राहू. त्रावणकोरमध्ये सध्या अस्पृश्यता निर्बधाने नष्ट झाली आहे. जे कर्णावती वा नासिकला होऊ शकले नाही ते तेथे कोणी केले? राजाने केले. एका संस्थानिकाने केले. ज्यांना काँग्रेस टाकाऊ समजते अशा एका संस्थानिकाने केले. हिंदूसंस्थाने ही एक शक्ती आहे. ती दारुची कोठारे आहेत. ठिणगी नीट पडली तर तेथे मोठे कार्य होऊ शकेल. तेथे शुद्धीकार्यही चालू आहे. परधर्मात गेलेल्या पन्नास सहस्र एझवांना पुन्हा हिंदू करून घेण्यांत आले आहे. तेथील हिंदू मिशनला राज्याचे वतीने प्रतिवर्षी वीस सहस्र देणगी मिळत आहे. त्याने हे काम केले आहे. ही देणगी दिवाण सर सी. पी. रामस्वामी यांनी दिली. त्यांच्यावर पुष्कळ टिका झाली. पण ते हटले नाहीत.

त्रावणकोरमध्ये मुसलमान केवळ दोन टक्के आहेत. म्हणून ते त्रास देत नाहीत. पण खाली मलबारात त्यांचा प्रश्न अति बिकट आहे. ते समजतात की मलबार हा अरबस्थानचा भाग! तसे असेल तर आम्ही अरबस्तानही भारताचा भाग करू! पण त्यासाठी हिंदू जागृत, संघटित नि सामर्थ्यशाली झाला पाहिजे. मी हिंदूंना सांगितले मुसलमान प्रथम पाय ठेवण्यापुरती भूमी मागतील. मग मशिदीसाठी स्थान मागतील. मग विनंती करतील एक मिनिट वाद्य बंद करा. पुढे २४ तास वाद्यबंदीचा हट्ट धरतील. वस्ती वाढली की राखीव प्रतिनिधित्व मागतील. हा त्यांचा अनुभव लक्षात घेऊन तुम्ही त्यांच्याशी वाया काही वर्षांपूर्वी सर महंमद हबीबुल्ला त्रावणकोरचे दिवाण होते. तेव्हा त्यांनी मुसलमानांसाठी राखीव स्थाने दिली. सर रामस्वामी दिवाणपदी येताच त्यांनी ती प्रथा मोडून एकमनुष्य, एकमत ही पद्धत अवलंबिली. त्रावणकोर नि महाराष्ट्राचा संबंध जुना आहे. तेथे टिपूची स्वारी झाली, तेव्हा तेथील ब्राह्मण हिंदुराज्यरक्षणासाठी पुण्यास आले होते. मराठ्यांनी त्यांना सहाय्य करून टिपूचा पराभव केला होता. हाही इतिहास मी त्यांना सांगितला.

आज अनेक शतके हिंदूना नामशेष करण्याचे प्रयत्न चालू आहेत. पण अद्याप आम्ही जिवंत आहोत. कारण आमच्यात ती शक्ती आहे. दिल्लीत शेकडो वर्षे मुसलमानांनी राज्य केले तरीही तेथे ७५ टक्के हिंदू आहेत. ह्याचे कारण काय? आज मुसलमान भरमसाठ मागण्या करीत आहेत. इंग्लंडमध्येही ते अल्पसंख्य आहेत. पण म्हणून जर येथे त्यांनी इंग्लंडच्या ध्वजावर एक चाँद असावा किवा तेथील नभोवाणीवरून निदान थोडा वेळ उर्दूतून कार्यक्रम असावेत अशी मागणी केली तर तेथे त्यांची काय अवस्था होईल याचा विचार करा. पण येथे मात्र ते वाटेल ते मागत आहेत. त्यांनी लक्षांत ठेवावे की येथे हिंदू हेच बहुसंख्य असल्याने हे त्यांचेच राष्ट्र आहे. इतर अल्पसंख्य जातीय गट आहेत. हा देश हिंदूंचा आहे. आणि त्याचे भवितव्य हिंदूंच्याच हाती आहे नि रहाणार. मग कोणी कितीही नि कसलीही ओरड करो.”

२९. राष्ट्रभाषा नि भाषाशुद्धी

कलकत्ता येथील हिंदुमहासभेचे अधिवेशन संपल्यावर सावरकर मुंबईला परत आले आणि तिकडे बंगालमध्ये हिंदू-मुसलमान दंगे सुरु झाले. पश्चिम बंगालमधून मुसलमान पळून जाऊ लागले तेव्हा पाकिस्तानचे पंतप्रधान लियाकतअल्ली यांनी भारताचे पंतप्रधान नेहरु यांच्याकडे त्यासंबंधी निषेधपत्र पाठविले आणि त्यांच्या भेटीची मागणी केली. एप्रिल १९५० मध्ये दिल्ली येथे लियाकतअल्ली नेहरुंच्या भेटीसाठी येणार असे ठरले. या भेटीच्या वेळी हिंदुसभावाल्यांचा उपद्रव नको यासाठी हिंदुमहासभेचे नेते स्वातंत्र्यवीर सावरकर, धर्मवीर भोपटकर, प्रा. रामसिंग प्रभृतींना दि. ४ एप्रिल १९५० रोजी अटक करण्यात आली. डॉ. खरे यांना दिल्लीत रहाण्यास बंदी करण्यांत आली. सावरकरांना दूर हिडलगा बंदिगृहात ठेवण्यांत आले आणि गप्प उठविण्यांत आली की नेहरु-लियाकत वधाचा कट रचण्यांत येत होता. त्या संबंधात ही दक्षता आहे!! या अटकेविरुद्ध वीर सावरकरांच्या वतीने ‘बंदी प्रत्यक्षीकरण’ (हेबियस कार्पस) आवेदन करण्यांत आले त्यावेळी न्यायाधीश, अधिवक्ते आणि प्रतिबंधक निर्बंध यांच्या कक्षा लक्षात घेऊन एक वर्षभर, (त्या आधी निवडणुका किवा युद्ध न झाल्यास) राजकारणात भाग न घेण्याची अट स्वीकारून स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी या बंदीवासांतून १०० दिवसानंतर दिनांक १३ जुलै १९५० रोजी आपली सुटका करून घेतली! आणि त्यानंतर दीड महिन्याने दिनांक २७ ऑगस्ट १९५० ला त्यांनी राष्ट्रीय स्वाध्याय मंडळ नावाच्या संस्थेच्या वतीने ‘राष्ट्रभाषा आणि भाषाशुद्धी’ या विषयावर एक भाषण दिले. त्या भाषणाचा हा सारांश आहे.)

‘आज मी येथे आपल्या समोर व्याख्यान देण्यासाठी आलो नसून आपला परिचय करून घ्यावा म्हणून आलेलो आहे. आज येथे जमलेल्या मेळाव्यांत सुशिक्षित तरुण,

प्राध्यापक, शिक्षक आणि इतर स्वतंत्र व्यवसायांतले लोक आणि बरेच प्रौढ विद्यार्थी एकत्र आलेले आहेत. आम्ही आता जुन्या पिढीतील झालो आहोत तुम्ही आमचा गौरवही करीत असता. पण मला तुम्हाला सांगावयाचे आहे की, जुन्या पिढीने ज्या ज्या गोष्टी केल्या त्या करताना त्यांच्या हातून झालेल्या चुका सुधारण्याचे दायित्व आता तरुण पिढीवर आहे. जुन्या पिढीचे दोष काढणे, त्यांच्यावर टीका करणे हे फार सोपे काम असते. पण तेवढेच करून तरुण पिढीने स्वस्थ बसता कामा नये. शिवाजी महाराजांनी काय चुका केल्या हे इतिहास शिकणारे शाळकरी पोरही सांगू शकेल. पानिपतच्या लढाईत पराभव का झाला हे श्री. राजवाडे यांच्यासारखे इतिहासज्ञ विशद करू शकतील. पण एवढेच करून भागणार नाही. जुन्या पिढीतील लोक पानिपतची लढाई हरले असतील तर नव्या पिढीने ती जिंकून दाखविली पाहिजे. जुन्या पिढीतील चांगल्या गोष्टींचे जतन केले पाहिजे आणि तरुणांनी त्या पिढीतली वाईट गोष्टी टाकून काही चांगल्या गोष्टींची भर त्यात घातली पाहिजे.

१८५७ नंतरच्या ज्या पिढ्या झाल्या आहेत त्यांच्या दृष्टीने पाहिले असता आज आपल्या इतिहासांत एका नवीन सुवर्णयुगाचे पान लिहिले गेले आहे हे सहज दिसून येईल. चंद्रगुप्त मौर्याच्या वेळी नि त्यानंतरच्या पिढीला त्यावेळच्या एकंदर परिस्थितीचा जेवढा अभिमान वाटत होता, छत्रपती शिवाजी महाराजांचे वेळी नि त्यानंतर महाराष्ट्रांत जन्मलेल्या पिढीला आपल्या लोकांच्याविषयी जेवढा अभिमान वाटत होता, आपण यावेळी जन्माला आलो हे आपले भाग्यच आहे, असे त्यावेळी तरुण पिढी ज्या अभिमानाने सांगत होती, त्याच प्रकारचा अभिमान आजही तरुण पिढीला वाटावा अशी परिस्थिती सुदैवाने आज निर्माण झाली आहे. परंतु या स्थितीची जाणीव जेवढी व्हावयास पाहिजे आहे, तिचा जेवढा अभिमान आपण बाळगावयास हवा तेवढा आज तरी लोक बाळगीत नाहीत. आजची परिस्थिती काय आहे हे कित्येकजण समजून घेत नाहीत, अथवा ही स्थिती उमजावी अशी इच्छाही बाळगीत नाहीत. आजची परिस्थिती काय आहे हे कित्येकजण १८५७ आणि १९५० ही दोन वर्षे आपल्या डोळ्यासमोर आणली म्हणजे पूर्वीच्या मानाने आपली कितीतरी प्रगती झाली आहे हे समजू शकतील. निव्वळ राजकीय क्षेत्रातच आज क्रांती झाली आहे असे नाही. गाडीबरोबर बैल कसे अपरिहार्यपणे येतात, त्याचप्रमाणे एका क्रांतीबरोबर इतरही क्रांत्या येतात. आणि या कालावधीत त्या औद्योगिक, शैक्षणिक, वैज्ञानिक आदी विषयांतही आपला देश पुष्कळच पुढे गेला आहे. यापैकी आज भाषाशुद्धी आणि राष्ट्रभाषा यासंबंधी मी थोडेसे बोलणार आहे इतर कोणत्याही क्षेत्रांत नाही पण या क्षेत्रांत तरी कार्य करण्यास आपल्याला अडचण नसावी. आपल्यापैकी अनेक जण तर चाकरी करीत असतील आणि एखादी लढाई जर तुम्ही मारीत नसाल, आणि अशा लढाया जर तुम्ही मारीत नाही तर हे काम करावयास तुम्हाला काही आडकाठी नसावी.

भाषाशुद्धीचे प्रयत्नास मी सन १९२४ मध्ये माझी सुटका झाल्यापासूनच प्रारंभ केला. प्रारंभी मराठीपुरतीच ही चळवळ मर्यादित असली तरी एक दिवस हा प्रश्न अखिल भारतीय स्वरूपाचा होईल हे मी दूरदर्शीपणे अगोदरच हेरले होते. मराठी भाषेत आलेले इंग्रजी, फ्रेंच, पोर्तुगीज, उर्दू आदी नानाप्रकारच्या अन्य भाषेतील शब्द काढून टाकावयाचे अशासाठी ही चळवळ होती. आपल्या देशावर कोणाही देशाचे कुठल्याही प्रकारचे वर्चस्व नसावे, ह्या मूळ कल्पनेतून ही चळवळ निघाली. परक्या देशाचे राजकीय वर्चस्व जसे आपल्याला नको तसेच परक्याचे भाषिक वर्चस्वही नको. पर्शियन, अरेबियन, तुर्की या भाषांची खिचडी करून जी बनविली गेली ती भाषा उर्दू होय. आणि या उर्दू भाषेतील बरेच शब्द आज मराठीत घुसले आहेत. त्यांचे उच्चाटन व्हावयास पाहिजे. भाषेत नवे शब्द घेताना ते संस्कृतोत्पन्न तरी असले पाहिजेत किंवा संस्कृतनिष्ठ तरी असले पाहिजेत, हे सर्वसाधारण धोरण ठेवले पाहिजे. संस्कृतोत्पन्न भाषांविषयी नि संस्कृतविषयी तर बोलावयासच नको. पण संस्कृतनिष्ठ भाषांविषयी थोडेसे सांगावे लागेल. तामीळ, तेलगू, कानडी या भाषा संस्कृतोत्पन्न नसल्यातरी संस्कृतनिष्ठ आहेत. वेद, शास्त्रे, पुराणे यामधील आधारासाठी तरी ते संस्कृत भाषेला मान देतील. पुस्तु भाषेतही काही संस्कृत शब्द सापडतात, पण ती भाषा बोलणाऱ्यांना आपल्या भाषेत काही संस्कृत शब्द असे आहेत हे सांगण्याची लाज वाटते! आपले आईबाप अरबीमध्ये दाखविता आले तर बरे, असे त्यांना वाटते! त्यामुळे त्या भाषा संस्कृतोद्भव जशा नाहीत तशा संस्कृतनिष्ठही नाहीत. आणि म्हणूनच त्या भाषेतील शब्दांवर आपल्याला बहिष्कार घालावयाचा आहे.

भाषाशुद्धीची चळवळ जेव्हा चालू करण्यात आली तेव्हा अनेकांनी अनेक प्रकारचे आक्षेप घेतले. वृत्तपत्रांतून, सभांतून या संबंधी पुष्कळच वादविवाद झाले. आपल्या भाषेत आलेले सर्वच परकीय शब्द तुम्ही कसे टाकणार असेही काही जणांनी विचारले. इंग्रजी नि अन्य भाषाही परकीय भाषेतून शब्द घेऊन आपले शब्द भांडार समृद्ध करतात. मग आपल्याला तसे करावयास काय अडचण आहे, असाही आक्षेपकाहीजणांनी घेतला. इंग्रजी भाषेत असे शब्द घेतांना लॅटीन, ग्रीक या भाषांचा आधार घेतला जातो, हे मात्र पुष्कळ जण विसरले! त्याचप्रमाणे आम्ही आमच्या भाषेच्या समृद्धीसाठी संस्कृतमधून शब्द घेतले पाहिजेत.

संस्कृतोद्भव हिंदी हीच राष्ट्रभाषा असावी असे आम्ही पूर्वीपासून म्हणत होतो. आता भारताच्या घटनेत या गोष्टीला मान्यता देण्यात आलेली आहे. परंतु महामहोपाध्याय द. वा. पोतदार यांच्यासारखे विद्वान लोकसुद्धा 'हिंदी'चा अर्थ व्यवहारांत 'हिंदुस्थानी' असाच करणार असे मोठ्या अभिमानाने सांगतात. मुसलमानांना हिंदुस्थानी म्हणजे उर्दू हे

पूर्णपणे माहीत असल्याने तेसुद्धा ज्या गोष्टी उघड सांगावयास भितात, त्या गोष्टी हे विज्ञान नि भाषाप्रभू ठासून सांगतात.

पंडित नेहरुंचे शिक्षण विलायतेत इंग्रजीद्वारे झालेले आहे. म्हणून ते हिंदुस्थानीचे म्हणजे उर्दूचे पूर्णपणे अभिमानी आहेत. ज्यांना संस्कृत येत नाही त्यांना इंग्रजी आणि हिंदुस्थानी या जवळच्या वाटतात म्हणूनच १५ वर्षे पर्यंत इंग्रजी भाषा ठेवावयाची नि नंतर तिची जागा हिंदुस्थानीला (उर्दूला) द्यावयाची असा बेत दिसतो.

आपले राष्ट्राध्यक्ष डॉ. राजेंद्रप्रसाद यांचे शिक्षण हिंदीतून झालेले आहे. ते एके ठिकाणी या भाषेसंबंधी बोलतांना म्हणाले, 'भाषेत कठीण शब्दांचा वापर नसावा. बाजारांत जी बोली बोलली जाईल तिला राष्ट्रभाषा म्हणावे असे त्यांनी सांगितले. ही बोली सर्व लोकांना समजली पाहिजे असे जेव्हा ते म्हणतात तेव्हा देशांतील ख्रिश्चन, ज्यू किवा अन्य धर्मियांना ही भाषा समजेल किवा नाही, ही गोष्ट मुळीच विचारांत घेत नाहीत. मुसलमानांना समजली म्हणजे झालं! युक्त प्रांतातील बाजाराचे मुख्य ठिकाण लखनौ हे नगर आहे. तेथे बोलली जाणारी भाषा सर्वांना साधारणपणे समजते, म्हणून तिला राष्ट्रभाषा म्हणावयास पाहिजे, असा या लोकांचा आग्रह असतो पण लखनौ ही उर्दू भाषेची राजधानी आहे, येथल्या बाजारात जी भाषा बोलली जाते, तिच्यात बऱ्याच उर्दू शब्दांची सरमिसळ झालेली असते. अर्थात अशी भाषा राष्ट्रभाषा म्हणून स्वीकारणे योग्य होईल काय?'

'बैंगनका क्या भाव है?' असे मी भाजीवाल्याला बाजारांत जाऊन जर विचारले, तर त्याला ते समजेल, पण मला जर सांख्य दर्शनाचे विवरण करावयाचे असेल, चित्तवृत्ती निरोधावर प्रवचन करावयाचे असेल तर ते 'बाजारी' भाषेत कसे करता येईल? आणि ते भाजीवाल्याला समजेल तरी कसे? राष्ट्रभाषेत नुसत्या बाजारात बोलल्या जाणाऱ्या अथवा वापरल्या जाणाऱ्या शब्दांचा समूह असून भागणार नाही. राष्ट्रांतील उत्तमोत्तम, प्रतिभावान, विद्वान लोकांनी त्या भाषेत नवी स्वरूपाची भर टाकली पाहिजे. मराठीसारख्या भाषेच्या मागे संस्कृतचे कुबेर भांडार भरलेले आहे.

संस्कृत भाषा ही देववाणी आहे. ह्या भाषेत जसे शब्दसौष्ठव आहे, तशी शब्द सृजनशक्ती आहे. जसे सामर्थ्य आहे, तसे आज जगांतल्या कोणत्याही भाषेत नाही; आणि म्हणूनच हे भांडार भरलेले असताना, ही कामधेनू आपल्याच दारी बांधली असताना हातात नरोटी घेऊन दारोदार भीक मागण्याची आवश्यकता नाही असे मला म्हणावयाचे आहे.

भाषेतील कोणते परकीय शब्द राहू द्यावे आणि कोणते टाकावे यासंबंधी काही नियम असणे आवश्यक आहे. भाषाशुद्धीची टवाळी किवा चेष्टा करणारे लोक स्टेशनला

‘अग्निरथविश्रामधाम’ असा शब्द सुचवितात तो काही आम्ही सुचविलेला शब्द नाही. आम्ही स्टेशनला स्थानक हा सरळ नि श्रुतिमधुर शब्द सुचविला आणि ‘स्थानक’ हा शब्द आज रुढ झालाच आहे की नाही?

(१) शब्द, ज्या वस्तू, जे विचार आपल्या भाषेत उपलब्ध होण्यासारखे असतील किंवा ज्याठिकाणी आपल्याला सुलभतेने प्रतिशब्द निर्माण करणे शक्य आहे तेथे परकीय भाषेतील शब्द घेण्याचे कारणच नाही.

(२) तसेच जे शब्द, ज्या वस्तू, जे विचारही पूर्वी आपल्या भाषेत नव्हते आणि ज्यांना आपले शब्द सुचविणेच शक्य नाही त्यासाठी परकीय भाषेतील शब्द घेण्यास प्रत्यवाय नाही.

दुसऱ्या सिद्धांताचे येथे थोडे स्पष्टीकरण करतो. आपल्या अंगातील कोटच घ्या. कोटाला सदरा, कुडते असे काहीही नाव देता येणार नाही. तसेच बुटाला चप्पल, खडावा असे म्हणता येणार नाही. गुलाबाला चांगला प्रतिशब्द आपणास सुचत नाही. आपल्या भाषेत इतर फुलांना जसे प्रतिशब्द आहेत तसे गुलाबाला नाहीत. म्हणून ‘गुलाब’ हाच प्रतिशब्द योग्य आहे. ‘जिलबी’ हे पक्वान्न घ्या. आपल्याला जिलबी खाताना गोड लागते. संस्कृत नाटकांतून विदुषकाच्या तोंडी अनेक पक्वान्नांची नांवे आहेत, त्यांत ‘जिलबी’ हा शब्द नाही. तेव्हा ‘जिलबी’ म्हणून खाण्यास आपणास काहीच अडचण नसावी. ही गोष्ट जर आपण नीट ध्यानांत घेतली तर भाषाशुद्धी करणारे लोक अतिरेकाला मुळीच वाव देत नाहीत हेही स्पष्ट होते.

इंग्रजांचे राज्य येथे आल्यापासून आणि लहान लहान मुले शाळेत जाऊ लागल्यापासून परकीय इंग्रजी शब्द आपल्या भाषेत अधिकच घुसायला लागले आहेत. पूर्वीही आपले राजकारण परकीय शब्दांचे साहाय्य न घेता अटकेपर्यंत चालत होते. पण आज कित्येक तरुण आपल्या बायकोला ‘बायको’ न म्हणता ‘वाईफ’ म्हणण्यांत भूषण मानू लागले आहेत. घरांतील बायकासुद्धा पूर्वीप्रमाणे ‘यजमान’ न म्हणता ‘आमचे मिस्टर’ असे म्हणू लागल्या आहेत! लहान मुले पूर्वी खेळाच्या वेळी ‘सावधान’ असे म्हणत असत. मी अंदाजानांतून आल्यानंतर मात्र त्यांच्या तोंडून ‘रेडी’ असा शब्द ऐकू येऊ लागल्याचे निदर्शनास आले. प्राध्यापक लोक तर इंग्रजी भाषेतून ज्ञान मिळवितात आणि तेच ज्ञान भाषांतर करण्याचे श्रम न करता जसेच्या तसेच विद्यार्थ्यांना देतात. नामे नि विशेषणे

वगैरे सर्व इंग्रजीतून वापरायची; क्रियापदेच तेवढी मराठीतून वापरायची असा यांचा प्रघात दिसतो!

भाषाशब्दीचे प्रयत्न आजही निरनिराळ्या प्रकारे होत आहेत. मध्यप्रदेशातील डॉ. रघुवीर यांच्यासारखे विद्वान लोक आजही अशा प्रकारचे प्रयत्न करीत आहेत. त्यांनी नुकताच एक 'प्रशासन कोश' तयार केला आहे. त्यात राज्यव्यवस्थेत लागणाऱ्या सर्व शब्दांचे हिंदी रूप दिले आहे. या कोशाच्या कामास अनेक तज्ञांचे सहाय्य होत असून सरकारी सहाय्यही मिळत आहे. डॉ. रघुवीर यांच्यासारखा योग्य मनुष्य ह्या कार्याला मिळाला हेच फार चांगले झाले. आणि अशाच प्रकारचे प्रयत्न सरकारीरित्या मागेही झाले आहेत. अगदी पूर्वी आपल्या भाषेवर जेव्हा ग्रीक भाषेचे आक्रमण येणार होते. तेव्हा ते वाचविण्यासाठी आपल्या पूर्वजांनी 'न वदेत् यावनी भाषाम्' असा दंडक घालून दिला होता. या वचनातला 'यावनी' शब्द मुसलमानी भाषेसाठी वापरला नसून 'ग्रीक' भाषेसाठी वापरला आहे. छत्रपति शिवाजी महाराजांनी जेव्हा महाराष्ट्रांत स्वराज्याची संस्थापना केली तेव्हा त्यांनीही रघुनाथ पंडिताकडे राज्यव्यवहारकोश सिद्ध करण्याचे काम सोपवले होते आणि स्वतःला राज्याभिषेक करून घेतल्यानंतर त्यांनी जे अष्टप्रधान मंडळ नेमले होते, त्यांची प्रधान, अमात्य आदी सर्व नावे संस्कृतमधूनच घेतलेली होती. त्यांनी सर्व परकीय नावे पुसून टाकली.

आज त्याप्रमाणे उर्दूतील 'दफ्तर' बदलल्याबरोबर कांही 'महामहोपाध्याय' कासावीस होतात, त्याचप्रमाणे शिवाजी महाराजांचे लोकही होत. काही या प्रयत्नांना हसलेही. परंतु रघुनाथ पंडितांनी या लोकांना एक चोख उत्तर दिले आहे. त्यांनी एक प्रश्न विचारला, 'उंटाला का कधी केळं आवडलं आहे?' हा त्यांचा अतिशय मार्मिक प्रश्न आहे. अुंटाला केळ्यापेक्षा काटेच अधिक प्रिय असतात असे तर त्यांनी सुचविलेच, पण अुंटाचे उदाहरण वापरून अरबस्तानकडे लक्ष देणाऱ्यांनाही एक टोला दिला. आजही अनेक लोकांना 'लोक' काय म्हणतील यापेक्षा 'अुंट' काय म्हणेल याचीच फार काळजी लागली आहे!

पूर्वी अशा प्रयत्नाचा उपयोग झाला आहे नि आजही तो होत आहे. छत्रपती शिवाजीमहाराजांनी करविलेल्या कोशामुळे पुढे मराठ्यांच्या पत्रव्यवहारांत परकीय शब्दांचे प्रमाण अल्प दिसते. इतिहासाचार्य राजवाडेही हेच मान्य करतात.

मराठी भाषेत येणाऱ्या इंग्रजी शब्दांना प्रतिबंध करण्याचे पुष्कळसे काम निबंधमालाकार कै. विष्णुशास्त्री चिपळूणकर यांनीही केले आहे. तेव्हापासून झालेल्या प्रयत्नांमुळेच हिंदी, पंजाबी अथवा अन्य देशी भाषांपेक्षा मराठीत परकी शब्द कमी प्रमाणांत येऊ शकले. आता तर निरनिराळ्या वृत्तपत्रांत येणाऱ्या पत्रव्यवहारांतही इंग्रजी शब्दांना प्रतिशब्द सुचवा असा सूचना प्रसिद्ध होत आहेत. दूरध्वनीतून बोलण्यास प्रारंभ

करताना, 'हॅलो' हा शब्द आपण उच्चारतो त्याला प्रतिशब्द काय असावा ह्याची सुद्धा आता चर्चा चालू झाली आहे.

पण या भाषाशुद्धी करणाऱ्या लोकांना मला आणखी असा इशारा दिला पाहिजे, तुम्ही जसे इंग्रजी शब्द देशी भाषेतून काढण्याची मोहीम आरंभिली आहे. तशीच उर्दू शब्दांची हकालपट्टीही आरंभिली पाहिजे. बिहारसारख्या प्रांतांत राष्ट्रभाषा शिकविण्याचे प्रयत्न होत आहेत, पण त्या ठिकाणी बेगम सीता, शहजादा राम, मौलाना वाल्मिकी असे शब्दप्रयोग वापरले जातात नि तेच लहान मुलांना शिकविले जातात. आतापर्यंत उर्दूला आम्ही हिंदू लोकानीच जीवदान दिले आहे. आता आपण तिला असलेला पाठिंबा काढून घेतला पाहिजे.

माधवराव पटवर्धन आदी विद्वानांनी या भाषांचा कोश निर्माण केला. त्यावरून हे शब्द कोणते आहेत ते पाहून आपण ते हाकून लावले पाहिजेत. पूर्वी माधव ज्युलीयन यांनी 'इंदुप्रकाश'मधून लेख लिहून माझ्या मतावर टीका केली होती. पण नंतर त्यांनाही माझे मत पटले आणि त्यांनीसुद्धा भाषाशुद्धीची चळवळ मोठ्या हिरिरीने पुढे चालविली. आता मी काही प्रतिशब्द सुचविणार आहे. ते आपण प्रचारात आणले पाहिजेत. बरेचसे प्रतिशब्द आम्ही यापूर्वी सुचविले होते ते आता रुढ झाले आहेत. 'हुतात्मा' हा शब्द पूर्वी आपल्या भाषेत नव्हता. तो नवीनच वापरण्यात येऊ लागला. इंग्रजीत 'Martyr' हा शब्द आहे. तोच पूर्वी वापरला जात असे. 'शहिद' असाही शब्द काहीजण वापरतात. पण हुतात्मा हा शब्द त्याहून अधिक अर्थपूर्ण आहे. 'शहिद' म्हणजे एखाद्या सत्यासाठी मरणार माणूस. एखादा चोर 'मी चोरी करणारच' हेच सत्य मानून त्यासाठी प्राण देऊनही शहिद ठरू शकेल. पण 'हुतात्मा' या शब्दात सत्कर्मासाठी प्राणयज्ञ करणारा माणूस हाच अर्थ अभिप्रेत आहे. 'तारीख' यासाठी दिनांक, हा शब्द सर्रास रुढ झाला आहे. 'नंबर' या शब्दासाठी क्रमांक हा शब्द आता वापरण्यांत येत आहे. रेल्वेला आगगाडी हा शब्द आमच्या पूर्वजांनी सहज रुढ केला. त्यांना या गाडीत पुढे आग दिसली नि मागे गाडी दिसली, म्हणून त्यांनी आगगाडी हा शब्द बनविला. हा अगदी सुटसुटीत, सोपा शब्द रुढ झाला आहे. आगबोट हे नाव रुढ करताना जर त्यांनी 'आगनाव' हा शब्द त्यावेळी बनविला असता तर बरे झाले असते. 'कॅलेंडर'ला कालदर्श, किवा मितीपट, 'डायरी'ला दैनिकी, दैनंदिनी, आन्हीकी अशी नावे देण्यात आली आहेत. 'सर्चलाईट'ला शोधज्योत, 'अर्जंट'ला त्वर्य हा शब्द वापरला जातो.

'कंपोजिटर'ला जुळारी, 'कॉलम'ला स्तंभ, 'स्टॉप प्रेस'ला छापता छापता, 'टाइपरायटर'ला टंकलेखन, 'लायनो टाईप'ला पंक्तिटंक, 'मोनो टाईप' ला एकटंक,

‘टायपीस्ट’ला टंकक, ‘टेलीप्रिटर’ला दूरटंक, ‘टेलीफोन’ला दूरध्वनी, ‘सर्क्युलर’ला परिपत्रक, ‘पोस्टर’ला भित्तीपत्रक, ‘स्टुडीओ’ला कला मंदिर अशा प्रकारचे शब्द वापरता येतील.

पूर्वी निवडणुकीचे वेळी ‘कायदे कौंसिलच्या’ इलेक्शनला उभे राहिलेल्या उमेदवाराचा ‘मॅनिफेस्टो’ असा शब्दप्रयोग वापरीत असत. आता विधीमंडळाच्या इच्छुकाची घोषणा असा शब्दप्रयोग रुढ झाला आहे. निवडणुकीस उभे राहिलेल्या माणसास ‘उमेदवार’ असा शब्द वापरणे देखील चुकीचे आहे. कारण उमेदवार त्याचा अर्थ ज्याची उमेद पक्की आहे असा तरुण मनुष्य असा होतो, तर निवडणुकीस एखादे वेळी ८० वर्षांचा म्हाताराही उभा राहतो. ‘प्लेबिसाईट’ला सार्वमत, ‘वॉर’ला युद्ध, ‘पीस’ला संधी, ‘आर्मीस्टीस’ ला शस्त्रसंधी, ‘अल्टीमेटम’ला अंतिमोत्तर हे शब्द वापरले गेले पाहिजेत.

आपल्याला मला आणखी एक विनंती केली पाहिजे नि ती म्हणजे आपल्या भाषेतून ‘कायदा’हा शब्द आपण अजिबात काढून टाकला पाहिजे. कारण हा तुर्की शब्द आहे. इंग्रज येथे आल्यावर ‘लॉ’हा शब्द आला. या शब्दावरून अनेक अपसमज होण्यासारखे आहेत. उद्या मंगळावरचा बातमीदार खाली आला नि त्याला हा शब्द ऐकावयास मिळाला तर तो अगदी ठामपणे असे ठोकून देईल की, या देशांत मुसलमानांचे आगमन होईपर्यंत कायदा असा नव्हताच. पण हे साफ खोटे आहे. पूर्वी धर्म हाच शब्द कायदा या अर्थी वापरला जात असे. आता त्याठिकाणी निर्बंध किंवा विधी हे शब्द वापरावे. कायदा हा शब्द आपल्या भाषेत कायम असणे हा आपला राष्ट्रीय अपमान आहे.

कुठल्याही भाषेत जे शब्द निर्माण होतात ते नुसत्या कोशांच्या प्रसिद्धीने होत नाहीत, कोश तयार करण्याचा प्रयत्न स्वागतार्ह असला तरी ते शब्द रुढ करण्याचे कार्य लेखकाचे आहे. तेव्हा लेखकांनी कटाक्षाने शुद्ध शब्द वापरले पाहिजेत. एकदा रुळले म्हणजे लोक ते आपोआप वापरू लागतील. या देशांतून इंग्रज नि मुसलमान राज्यकर्त्यांना आपण घालविले तसेच इंग्रजी आणि उर्दू तसेच इतर परकीय शब्द आपल्या भाषेतून काढून टाकून आपली भाषा शुद्ध करण्याची दृष्टी आपण ठेवली पाहिजे. आणि या कार्यास ज्याला जसा जमेल तसा त्याने हातभार लावला पाहिजे.”

भाषाशुद्धीचे पुरस्कर्ते वीर सावरकर असे सुटसुटीत शब्द अधून मधून सुचवीत असत. आज आपल्यामध्ये रुढ असलेले क्रमांक, दिनांक, चित्रपट, महापौर, अर्थसंकल्प, दूरध्वनी, दूरदर्शन, त्रिमितीपट, स्वनातीत विमान आदी अनेक शब्द सावरकरांनी निर्माण केलेले आहे.

- दि. २७-८-१९५०

जगाने देवनागरी स्वीकारावी लिपीसुधारणा

३०. जगाला एक लिपी हवी तर देवनागरी लिपी स्वीकारावी-

(देवनागरी लिपी ही शास्त्रशुद्ध लिपी आहे. जगाची एकच लिपी व्हावी असा जे जे प्रयत्न करतात त्यांनी ध्यानी घ्यावे की विज्ञानाचे दृष्टीने हीच लिपी शास्त्रशुद्ध असल्याने हीच जगाची लिपी व्हावी, अशी मागणी करावी. त्यासाठी ह्या लिपीत लिहिण्याच्या पद्धतीत शिरलेले दोष काढून टाकून ती अधिक शास्त्रशुद्ध, शिक्षणसुलभ आणि मुद्रणसुलभ करण्यासाठी सावरकरांनी सतत प्रयत्न केले. लेख लिहिले, भाषणे दिली. 'लिपीसुधारणेचे आंदोलन' या पुस्तकांत यांतील अनेक लेख एकत्र करून छापलेले आहेत. यासंबंधी दि. ११-९-१९५० रोजी सावरकरांनी खालसा महाविद्यालय, मुंबई येथे दिलेल्या भाषणाचा हा सारांश.)

भाषाशुद्धी या विषयावर १।।।। तास सतत भाषण केल्यावर लिपीसुधारणा या विषयाकडे वळून सावरकर म्हणाले, "आपली देवनागरी लिपी ही कोणत्याही सुधारणेला अनुकूल अशी लिपी आहे. पूर्वी ज्या काळी यंत्रेच नव्हती नि सर्व लेखन हाताने चाले त्यावेळची लिपी सध्याच्या तांत्रिक सुधारणांचे दृष्टीने बनविली पाहिजे. मुद्रणसौंदर्य नि त्याचबरोबर आर्थिक दृष्ट्याही लिपीमध्ये सुधारणा होणे आवश्यक आहे."

अक्षरांची संख्या घटली पाहिजे.

यानंतर त्यांनी इंग्रजी टंकलेखकांवर थोडी अक्षरे असल्यामुळे काम कसे त्वरित होते, पण आपल्या लिपीमध्ये भरपूर अक्षरे असल्याने त्यांचा टंकलेखकामध्ये समावेश करणे कसे अवघड होऊन बसले आहे याची कल्पना दिली. त्यासाठी अक्षरांची संख्या कमी केली पाहिजे म्हणजे जुळान्यांनीही सुलभ व जलद काम करता येईल असेही त्यांनी सांगितले.

अ ची बाराखडी

अक्षरे कमी करण्याचे उपाय सांगतांना ते म्हणाले, “प्रथम अ ची बाराखडी अंमलांत आणली पाहिजे. यामुळे अ, ई, ए, ऐ वगैरे एक अक्षरांचे कुटूंबच कमी होईल. मी १९२४ नंतर या दृष्टीने प्रयत्न केले आणि सहयाद्री, ज्ञानप्रकाश इत्यादी वृत्तपत्रांनी ही सुधारणा ताबडतोब अंमलातही आणली.”

जोडाक्षरे फोडून लिहावी.

ते पुढे म्हणाले, ‘जोडाक्षरे फोडून लिहीली म्हणजे अनेक जोडाक्षरे वेगळी लिहिण्याचे कारण पडणार नाही नि खिळ्यांची तितकी घरे कमी होतील आणि मुलांनाही जोडाक्षरे सुलभ रितीने शिकविता येतील.’

मराठीमध्ये पूर्वी खिळ्यांची संख्या ५०० होती. अखंड खिळे वापरण्यामुळे ती संख्या आता २५० वर आली आहे. मी सांगतो त्याप्रमाणे सुधारणा झाली तर ही संख्या ६० वर येईल. लिपी सुलभ नि सुकर होईल आणि स्वस्त नि जलद छपाईमुळे छापखान्याचे काम सोपे होईल. पंक्तिटंककासारख्या सुधारणा अंमलात येऊन बुरसटलेले खिळे वापरावे लागणार नाहीत.

विक्षिप्त जोडाक्षरे

मराठीमध्ये काही विक्षिप्त जोडाक्षरे आहेत असे सांगून ते म्हणाले, प्रथम यांची उचलबांगडी झाली पाहिजे. उदाहरणार्थ वृ, वृ यांत एक अक्षर दुसऱ्याच्या बोडक्यावर बसल्यामुळे त्यांचेसाठी स्वतंत्र सोय करावी लागते पण ही जोडाक्षरे वृ, वृ अशी लिहिण्याने यांची आवश्यकता रहाणार नाही.

रफाराचा प्रश्न

रफारानेही बराच गोंधळ निर्माण झाला आहे. उदा. ‘सर्व’ शब्द घ्या, यातील रफार ‘व’ च्या शेवटी आहे पण तो र, व च्या आधी वाचावा लागतो. अनुक्रमाने पाहिले तर हा शब्द ‘सवर’असा वाचला पाहिजे; पण रुढीने तो ‘सर्व’ असाच वाचला जातो. जोडाक्षरावर

रफार आली तर हा घोटाळा अधिकच होतो. त्यापेक्षा तो फोडून लिहिला तर चटकन वाचता येतो.

कानायुक्त अक्षरे

क, र वगैरे अक्षरे कानायुक्त लिहावी असा प्रचार मी रत्नागिरीपासून करीत आलो. माझ्या मुलीने मी सांगतो त्या पद्धतीने लिहिले म्हणून तिला शाळेत छडी खावी लागली. आता तशी परिस्थिती राहिलेली नाही. मोरोपंत-तुकाराम यांनी लिहिलेल्या साहित्यांत र 'रा' असा आहे.

पुढे तो लुप्त झाला. या र ने फार घोटाळा केला आहे. र, ँ, ऱ्ह, ट्र, र्व, प्र अशा अनेक प्रकारांनी तो लिपीत ठाण मांडून बसला आहे. या सुधारणा मी सुचविल्या म्हणून काहीजण सावरकर लिपी असे या लिपीला म्हणू लागले पण मी मात्र याला प्रथमपासून शुद्ध लिपी असेच म्हणत आलो आहे. पुढच्या पिढीपर्यंत या सुधारणा प्रचारांत आणणे हे दायित्व तुमच्यावर आहे.

(प्रभात - १२ सप्टेंबर १९५०)

३१. अस्पृश्यतेचे नैर्बधिक उच्चाटन हा एक मोठाच विजय.

(ब्राह्मणसभा, गिरगांव येथील श्रीगणेशोत्सवांत दि. १८ सप्टेंबर १९५०ला, अस्पृश्यतेवर शेवटची चढाई या विषयावर भाषण देतांना हिंदुसमाजसुधारक वीर सावरकर म्हणाले, "आपल्या भारतीय राज्यघटनेत अस्पृश्यता हा अपराध मानणारे विधेय घातले आहे. मला वाटते की अशोक स्तंभासारख्या अमर स्मारकासारखी कोरून ठेवण्याजोगी ही घटना घडली आहे. ४ कोटी अस्पृश्य नि २६ कोटी स्पृश्य यांच्यात उभी असलेली भिंत नष्ट झाली आहे. नैर्बधिक दृष्टीने आता अस्पृश्यता गेली आहे. ज्या सुधारणेसाठी आमच्या जिभा बोलून विटल्या नि लेखण्या झिजून मोडल्या ती अस्पृश्यता निवारण्याची सुधारणा आता झाली ही फार आनंदाची गोष्ट आहे. आपण सारे स्पृश्य झालो आहोत.

या विधेयांत अस्पृश्यतेला एक विशेषण जोडणे नैर्बधिक दृष्टीने आवश्यक होते. ते म्हणजे Untouchability, based on birth (जन्मजात अस्पृश्यता) नष्ट करण्यांत येत आहे असे म्हणावयास हवे होते.

मानीव अस्पृश्यता

यावरून असे अनुमान काढता येते की मानीव अस्पृश्यता आहे ती निषिद्ध आहे. वैद्यकीय कारणासाठी पाळली जाणारी अस्पृश्यता क्वचित अवश्यही ठरेल. असो. जन्मजात जातिभेदांची हीनता गेली आहे. जाती-जातींवर आधारलेली श्रेष्ठता गेली आहे हे स्पष्ट आहे. आपल्या राज्यघटनेत याता अन्यत्र स्पष्ट उल्लेख केलेला आहे.

गेल्या तीन चार वर्षांत घडलेल्या साऱ्याच गोष्टी वाईट आहेत असे मी मानीत नाही. सगळेच चुकले असेही मी म्हणत नाही. गेल्या २-३ पिढ्यांनी जी कामे केली त्यापैकी ७५ टक्के यश आपणाला मिळाले आहे. ते आपण समजावून घेतले पाहिजे. मी प्रतिज्ञेने सांगतो की, आपण बरेच मिळविले आहे. तेव्हा औदासीन्य काढून टाका. जे भांडवल मिळविले त्याच्या बळावर पुढील धंदा चालवा. या सर्व विजयांत जातिभेदांना दिलेली मूठमाती हा एक मोठा विजय आहे.

मानीवपणा

अर्थात गुणात्मक भेद हे समाजांत रहाणारच. काही उपजतच बुद्धीमान माणसे असतात तर कांही अगदी अज्ञानीच असतात. उपजत गुण हे सूर्यप्रकाशासारखे असतात. पण आता जे जातिभेद गेले असे आपण म्हणतो; ते मानीव होते. भारतीय नागरिक हा नैर्बधिक दृष्टीने एक आहे. ही नैर्बधिक समता आपण आणली आहे. इतके दिवस अगदी मूर्खासारखे भेद आपल्यांत होते. एखाद्या जातीत जन्मला की त्या जातीचे गुण त्यांत आलेच पाहिजेत असा आपला आग्रह असे. दाभाडे नावांचे आपल्या हिंदूंचे सेनापती होते, ते निपुत्रिक वारले त्यामुळे त्यांच्या लहानशा दत्तक पुत्रांना घोड्याला बांधून हिंदू राष्ट्राचे सेनापतित्व दिल्याचा दाखला आपल्या इतिहासांत आहे. हे सेनापतित्व जन्मजात होते, गुणात्मक नव्हे! आता असे होणार नाही. आता यापुढे पात्रतेचा विचार केला जाईल.

स्पृश्यांनी केलेले स्पृश्यांचे कार्य

मग आता हे कार्य कोणी केले? मला याचा आनंद वाटतो की इंग्रजांच्या राज्यांत ही मानीव अस्पृश्यता गेली नाही, तर आपल्या राज्यांत ती गेली. त्यांत स्पृश्यांच्या विवेकबुद्धीचा गौरव आहे. स्पृश्यांना अस्पृश्यतेची कल्पना सहन होईना म्हणून आपण

होऊन त्या दुष्ट रुढीला नष्ट केले आहे. घटना सभेतील बहुसंख्य स्पृश्य प्रतिनिधींनी त्याला मान्यता दिली. अस्पृश्यांच्या बंडामुळे हे झाले नाही; तर जो शरीराचा रोगट भाग आहे तो कापून टाकणे यांतच त्या देहाचे हित असते हे ओळखून आम्ही या वर्णाहंकाराचा त्याग केला हे अधिक भूषणास्पद आहे. जो समाज अशी सुधारणा वेळोवेळी करू शकतो, तोच समाज जिवंत असतो. समाज जगविणे हा सनातन धर्म आहे. त्याला झालेला रोग सनातन करणे हा सनातन धर्म नव्हे. माझ्या दृष्टीने हाही एक त्यागच आहे. अनेक हुतात्मे आपल्या राष्ट्रासाठी लढले, त्यांचे बलिदान जितके महत्वाचे तितकेच हे वर्णाहंकाराचे बलिदान करणे महत्वाचे होते. आपण ते केले आहे. राष्ट्राच्या प्रगतीतील धोंड बाजूला सारली आहे. मानवाच्या दृष्टीने होणारे पाप आपणहून धुवून काढले.

अस्पृश्यता कोठून आली हा प्रश्न विवादय आहे. तो काही एखादा कट नव्हता. कदाचित त्या काळी ती उपयोगी वाटली असेल. प्राचीन वाङ्मयांत दोन्ही बाजूचे उतारे आहेत. पण राष्ट्ररक्षण हा सनातन धर्म असल्यामुळे आपण वेगळा पेच टाकला आहे.

सर्वांचे पाठबळ

आपण हे कोणाच्या जोरावर केले? या प्रयत्नाला सर्वांचे नैतिक पाठबळ होते. हिंदुराष्ट्राच्या अंतःकरणांत मनःपरिवर्तन झाले होते. देशातील सर्व राजकीय वा अखिल भारतीय स्वरूपाच्या संस्थांनी यासाठी प्रयत्न केले. त्यांत काँग्रेस, हिंदुसभा, प्रार्थनासमाज, रा. स्व. संघ, आर्यसमाज, समाजवादी, कम्युनिस्ट सारे सहभागी झालेले होते. प्रबुद्ध नि मुखर समाज ही घोषणा करण्याला मान्यता देणारा होता. केवळ लोकसभेच्या प्रतिनिधींनी नव्हे तर कोट्यावधी देशबांधवांनी याला मान्यता देऊन आपल्या पूर्वकृत पापाचे प्रायश्चित घेतले आहे. कारण जातिभेद हा ऐतिहासिक परिस्थितीचा विपाक आहे.

अस्पृश्यांचेही पाप धुतले गेले.

अस्पृश्य बंधूंनी या पापाचे प्रायश्चित्त घेतले. अस्पृश्य लोकांनी एकमेकांवर उच्चनीच भेदावर आधारलेली अस्पृश्यता लादली होती. म्हणून अस्पृश्यही पापाचे वाटेकरी आहेत. त्रावणकोरमध्ये रामस्वामी मुदलियार सचीवोत्तम असतांना १० वर्षांपूर्वी त्यांनी अस्पृश्यांना मंदिरे मोकळी समजणाऱ्यांनी आम्हालांच फक्त प्रवेश असावा, इतर चेणुरादी हीन अस्पृश्य लोकांना मिळू नये अशी मागणी केली होती. हे अस्पृश्यांतीलही उच्चनीच भेदाचे उत्कृष्ट उदाहरण आहे.

डॉ. आंबेडकरांचा गौरव

या घटनापरिषदेचे नि ही घटना तयार करण्याचे काम तरी कोणी केले. स्वतः महार जातीत जन्मलेल्या एका विद्वान निर्बंधपंडिताने. हा केवढा मोठा योगायोग आहे! बुरसटलेला असे म्हटलेल्या जाणाऱ्या समाजाने स्वखुषीने हे केले यांतूनच असे सिद्ध होते की समाजाचा योग्य वेळी कायाकल्पकरणे हे कार्य या समाजाने वेळोवेळी धैर्याने केले आहे. स्मृतींत ज्या वेगवेगळ्या आज्ञा सापडतात याचे कारण ही बदलण्याची धडपड. मनुस्मृतीने शौरसेनेने आर्य सैन्याचे आधिपत्य करावे असा दंडक घातला होता. तरी पुढे मराठ्यांनी नि इतर अनेकांनी हा नियम गुंडाळून ठेवला. कलिवर्ज, आपद्धर्म अशा प्रकारचे नैर्बधिक संकेत (legal maxims) निर्माण करून अवरोधाने राष्ट्ररक्षण केले. आम्ही हिंदू राहून अस्पृश्यता घालविली आहे. आता धर्मांतर करू असे म्हणणाऱ्यांची भीती वाटण्याचे कारण नाही. त्यांना सुखेनैव जाऊ द्या. शुद्धीचा दरवाजा त्यांना सदैव मोकळाच आहे. मिशनरी वा मुस्लीम हे आमच्यांतील जातिभेदाकडे बोट दाखवीत. आता त्यांना हे सांगता येणार नाही.

शेवटची चढाई

मग आता उरले काय? आता बरेचसे काम झाले आहे. फक्त वैयक्तिक जीवनांत ही घोषणा उतरावयाची आहे. ती म्हणजे पैसा आणि वेळ यांच्याविना करता येण्यासारखी गोष्ट आहे. त्यासाठी, मी अस्पृश्यता नष्ट करीन नि इतरांना करावयास लावीन अशी प्रतिज्ञा सर्वांनी केली पाहिजे. स्वतः अस्पृश्यता पाळणार नाही, स्वतःच्या कुटुंबात मानणार नाही असे ठरविले पाहिजे. यासाठी मनांत बदल झाला पाहिजे. ही घाण काढून टाकण्यासाठी सर्वांनी प्रयत्न केले पाहिजेत. रुढी उरल्या आहेत. त्यांचा विनाश झाला पाहिजे. सरकारने यासाठी स्वतंत्र विभाग उघडून स्पृश्य नि अस्पृश्यांचे संबंध सुधारण्याचे काम करवून घेतले पाहिजे. सर्व प्रांतांत हे व्हावयास हवे. सर्व अखिल भारतीय संस्थांनी आपल्या शाखांच्या वतीने हे काम केले पाहिजे.

हे १० वर्षांत झाले पाहिजे. कारण आपल्या घटनेत अशा लोकांना विशिष्टाधिकार दिले आहेत. ते पुन्हा टिकविण्याची खटपट केली जाईल. म्हणून दहा वर्षांच्या अवधीत हे कार्य झालेच पाहिजे. ते झाले नाही तर जातीचा अहंकार कायम राहिल.”

(नवशक्ति, २०-९-१९५०)

३२. अस्पृश्यता निवारणाचे उरलेले कार्य पुरे करा!

रक्तहीन सामाजिक क्रांती

काही दिवसांपूर्वी मी ब्राह्मणसभेत 'अस्पृश्यतेवर शेवटची चढाई' या विषयावर व्याख्यान दिले होते. त्या व्याख्यानास जे उपस्थित नव्हते त्यांनी त्या व्याख्यानाचे प्रतिवृत्त वाचलेच असेल. त्याच व्याख्यानाचा उत्तरार्ध आज मी येथे सांगणार आहे. केंद्रिय विधान समितीने आता अस्पृश्यता ही दंडनीय आणि निषिद्ध मानली आहे. आता अस्पृश्यता कोणी मानील तर तो एक अपराध गणला जाईल. नैर्बधिकरीत्या अस्पृश्यता मेली आहे. पण व्यावहारिक दृष्ट्या अजून ती पूर्णपणे नष्ट झाली नाही. ती नष्ट करण्याचे काम आता आपणास करावयाचे आहे.

अस्पृश्यांना आता पूर्वास्पृश्य म्हणून काही दिवस ओळखावे लागेल. वस्तुतः असे संबोधणे देखील अष्ट नाही पण ही वस्तुस्थिती आहे. त्याला काय करावयाचे? आपण अस्पृश्यता घालवून एक रक्तहीन सामाजिक क्रांती केली आहे. अस्पृश्यता पूर्वी आमच्यांत होती पण आज काळ पुढे गेला असल्याने नि आमचीही प्रगती झाल्याने आम्ही ती घालवून टाकली आहे. ही सामाजिक क्रांति इतर देशांच्या तुलनेने पहाता फार मोठी आहे. तिच्यासाठी यादवी झालेली नाही, रक्तही सांडलेले नाही. अमेरिकेसारख्या प्रगत मानल्या गेलेल्या देशांत गुलामगिरीची चाल घालवून देण्यासाठी यादवी झाली. उत्तर अमेरिकेला दक्षिण अमेरिकेविरुद्ध शस्त्र उपसावे लागले आणि त्यांतही अखेर उत्तर अमेरिकेला विजय मिळाला, पण उत्तर अमेरिकेने हा विजय शस्त्रास्त्रांची संख्या त्यांच्याजवळ अधिक असल्यानेच काय तो मिळवला. दक्षिण अमेरिकेतल्या निर्गोंच्या मनावर त्यांना त्यावेळी काही विजय मिळविता आला नाही.

अस्पृश्यांनी बंड केले नव्हते.

अस्पृश्यतेची रुढी आतापर्यंत आमच्यांत होती. मुलाला लहानपणापासूनच त्याबद्दलचे संस्कार होत असत. जवळ जवळ त्यांच्या रक्तातच ते संस्कार भिनले जात असत आणि असे असतांही आम्ही ती रुढी आता नष्ट केली आहे. ही रुढी नाहीशी करावी म्हणून अस्पृश्यांनी सैन्य गोळा करून आमच्यावर चाल केली होती असेही नाही. असे असतांनाही विधानसभेने एके दिवशी अस्पृश्यतेचा हिंदुधर्माला लागलेला एक कलंक पुसून

टाकला आणि हजारो समाजसुधारकांच्या तपस्यांचे, संतांच्या आशीर्वादांचे आणि महात्म्यांच्या प्रयत्नांचे फळ आपल्याला मिळाले. अस्पृश्यता गेली म्हणून कोणी विरोधी आवाज उठविला नाही; यापुढे कोणी तसा आवाज उठविल असे वाटत नाही; आणि असा आवाज कोणी उठवू नये म्हणून आपण प्रयत्न केला पाहिजे. अस्पृश्यतेची ही ब्याद आपण आता घालवून दिली आहे, एकेक काठी हाणून हा साप आपण मारला आहे. आणि तो आता पुन्हा उठणार नाही असा प्रयत्न आपण केला पाहिजे.

दहा वर्षे म्हणजे दहा दिवस.

नैर्बधिकरीत्या अस्पृश्यता मेलेली असली तरी ती प्रत्येकाच्या मनःक्षेत्रातूनही कायमची हद्दपार झाली पाहिजे. एखादा दुष्ट मनुष्य जरी मेला आणि त्याचे दहा दिवस जर आपण नीट केले नाही, त्याचे प्रेत विधीपूर्वक जाळले किंवा पुरले नाही तर तो समंघ होऊन उरावर बसतो. त्याचप्रमाणे भारतीय घटनतून अस्पृश्यता काढून टाकलेली असली तरी दहा वर्षेपर्यंत अस्पृश्यांना आपली उन्नति करून घेण्यासाठी कांही राखीव अधिकार मिळालेले आहेत आणि ते योग्यही आहेत. पण हे राखीव अधिकार पुढे काही वर्षेपर्यंत वाढवून घेण्याचा मोह अस्पृश्यांना होऊ नये अशाप्रकारचे वर्तन आपण केले पाहिजे. घटनेत घालून दिलेली दहा वर्षे म्हणजे १० दिवस मानून ही क्रिया आपण यथासांग केली पाहिजे.

मागासलेल्या लोकांना उत्तेजन दिले पाहिजे!

अस्पृश्य हे आज मागासलेले आहेत. त्यांना वर आणावयास हवे, त्यांना शिक्षणाच्या बाबतीत नि इतर सर्व बाबतीत सवलती द्यावयास पाहिजेत, याला कोणाचाच विरोध होणार नाही. त्यांना अधिक कांही सवलती मिळाल्या तरी खळखळ करण्याचे कारण नाही. पण त्यांना ज्या सवलती द्यावयाच्या त्याते विशिष्ट जातीचे म्हणून देता कामा नयेत. महाराच्या मुलाला तो महाराचा मुलगा आहे म्हणून सवलत मिळता कामा नये. तर तो महाराचा मुलगा गरीब आहे म्हणून त्याला सवलत देण्यांत आली पाहिजे. अस्पृश्यांतील एखादा माणूस हुशार असेल तर त्याला अधिकार द्यावयास हरकत नाही. पण तो अस्पृश्य आहे म्हणून त्याला अधिकार दिला पाहिजे असे होता कामा नये. कारण असे जर होत गेले तर अस्पृश्यांना आपले राखीव अधिकार १० वर्षांची मुदत संपल्यानंतरही अबाधितच रहावेत अशी इच्छा होईल नि आपले कार्य मध्येच थांबेल. घटनेच्या एका कलमाने अस्पृश्यतेचे समूळ उच्चाटन केले असले तरी दुसऱ्या कांही कलमान्वये दहा वर्षांनंतर राष्ट्राध्यक्षांनी एक कमिशन नेमून चौकशी करावयाची नि या कमिशनने सांगितल्यावर

राखीव अधिकार नाहीसे करावयाचे अशी तरतूद केलेली आहे. या कमिशनने १० वर्षांनंतर सर्व राखीव अधिकार काढून टाकण्याचीच शिफारस करावी असे प्रयत्न आपण करावयास हवे आहेत.

मरी आईच्या देवळांत भंगीही गेला पाहिजे.

अस्पृश्यता ही स्पृश्य आणि अस्पृश्य यांच्याचपुरती मर्यादित आहे असे मानण्याचे कारण नाही. अस्पृश्यांत सुद्धा अस्पृश्यता आहेच. स्पृश्य मानवांच्या रामाच्या देवळांत अस्पृश्य शिरला तर त्याच्या डोक्यावर काठीचे तडाखे बसतात. तोच प्रकार अस्पृश्य महाराच्या मरी आईच्या देवळांत भंगी गेला तरीही घडून येतो. अस्पृश्यांतील अगदी खालच्या थरांतील मानल्या गेलेल्या जातीतसुद्धा, लोकांना जर आपण विचारले तरी त्यांच्याहूनही खालच्या थरांतील जाती आहेत असे ते सांगतच असतात. त्यांच्यातलीही ही अस्पृश्यता लयास गेली पाहिजे आणि सर्व हिंदुमात्रांनी कुठल्याही तऱ्हेचा भेदभावांना मुळीच थारा न देता आपले काम केले पाहिजे. हे करावयास पैसा लागणार आहे असे मुळीच नाही. मनाचा उदारपणाच काय तो यासाठी आवश्यक आहे आणि तेवढा दाखवून या राष्ट्रीय पापाचे परिमार्जन आपण पूर्णपणे केले पाहिजे. अस्पृश्यता आज नाहीशी झाली आहे याचा अर्थ स्वर्गातील गंगा पृथ्वीवर अवतरली आहे. एवढाच घेतला पाहिजे. या गंगेला समुद्रांत नेऊन सोडण्याचे, तिची मस्ती जिरविण्याचे, तिच्या पाण्याचा जनकल्याणासाठी उपयोग करून घेण्याचे कार्य करणारा भगिरथ आज आम्हाला हवा आहे. त्यासाठी सर्वांनी भगिरथ प्रयत्न करा.

ही अस्पृश्यतेची उदाहरणे पहा.

आता अस्पृश्यता उरली आहे कोठे म्हणून जे प्रश्न करतात, त्यांना मला काही गोष्टी सांगावयाच्या आहेत. पूर्वीच्या काळी कुठलीही गोष्ट खरी मानण्याचे पोथी हे गमक होते. आज वृत्तपत्रांत आलेल्या बातम्या खऱ्याच आहेत असे आपण मानतो. वृत्तपत्रांतील बातम्या शंभर टक्के खऱ्या असतात असे मी मानीत नाही. पण त्या सर्वस्वी खोट्या असतात असेही नाही. काही वृत्तपत्रांतील कात्रणे मी आता वाचून दाखवतो. या कात्रणांत दिलेल्या सर्वच गोष्टी सर्वस्वी खऱ्या आहेत किंवा नाहीत याची ग्वाही मी देऊ शकत नाही. पण असल्या गोष्टी माझ्याही अनुभवाला आल्या आहेत. नि त्या तरी खोट्या मानण्याचे कारण नाही. एका गांवी हरिजनांना पाणी भरण्यास अडथळा करण्यांत आला, अस्पृश्यांवर बैलांच्या चोरीचा आरोपकरण्यांत आला नि तुम्ही गांव सोडा नाहीतर तुमचा खून करू

असेसुद्धा सांगण्यांत आले अशी एक बातमी आहे. त्यांत म्हटल्याप्रमाणे स्पृश्यच तेवढे गुन्हेगार आहेत असे मी म्हणणार नाही. पण गुन्हेगार कोण याची चौकशी तरी झाली पाहिजे. महारवाड्यांत पोस्टमन जात नसत. अस्पृश्यांना मनिऑर्डरी, पत्रे वगैरे मिळण्यास अडचण पडत असे. असे कितीतरी प्रकार घडले आहेत. गावात एखाद्या ठिकाणी चोरी झाली, एखाद्या घराला आग लागली तर आपण जशी बातमी देतो, त्याचप्रमाणे अस्पृश्यांवर कुठेही अन्याय झाल्याचे कळले रे कळले की त्याची बातमी सरकारांत दिली पाहिजे. त्याची चौकशी झाली पाहिजे, अन्याय झाला असेल तर दूर झाला पाहिजे. हे कार्य करतांना मी काँग्रेसवाला आहे, मी हिंदूसभावाला आहे, मी समाजवादी आहे अशा प्रकारचा भेदाभेद कोणीही मनांत आणू नये. आपल्या खिशांतल्या पैशाला आपण जसे जपतो त्याचप्रमाणे अस्पृश्यांवर कुठे अन्याय होतो की काय हे पाहिले पाहिजे. अस्पृश्य बांधवही अस्पृश्यांवर अन्याय करीत नाहीत ना, हेही पाहिले पाहिजे.

या संकटांना कशाला भिता?

आपले राष्ट्र आता स्वतंत्र झाले आहे. हे स्वातंत्र्य मिळविण्यासाठी हजारो वीरांचे रक्त सांडलेले आहे. स्वातंत्र्य मिळविणे जेवढे कठीण होते त्याहून त्याचे रक्षण करणे हे अधिक कठीण आहे. या नवोदित स्वातंत्र्याचे संरक्षणासाठी प्रत्येकाने व्यक्तिशः, कणशः, क्षणशः झिजले पाहिजे. इंग्रजांचे राज्य येथून उलटून गेलले आहे. आपल्या राष्ट्रावरील एक महान आपत्ति नाहीशी झालेली आहे. आणि ही गोष्ट लक्षांत न घेता आपल्यावर येणाऱ्या अन्य संकटांचा आज आपण बाऊ करीत आहोत याचे मला मोठे आश्चर्य वाटत आहे. तुमच्यासारख्या तरुण रक्ताच्या माणसांनी कामाचे डोंगर समोर पडलेले असतांना आळसांत दिवस घालवावेत, तुम्हाला निराशेने गाठावे, आलेल्या संकटांची वर्णने आणि त्यावर लेख लिहिण्यांत आणि कुणारा तरी दोष देण्यांत तुमचा सारा उत्साह खर्ची पडण्याचे कारण काय? चंद्रगुप्त मौर्याचे आधिपत्य भारतांत प्रस्थापित झालेल्या वेळच्या तरुणांना जी सुसंधी लाभली होती तीच आजच्या तरुणांनाही हुतात्म्यांच्या बलिदानाने आणि त्यांच्या भाग्याने लाभलेली आहे. तिचा योग्य तो उपयोग त्यांनी करून घेतला पाहिजे.

हिंदुधर्म मेला नाही, मरणार नाही.

भारताचे स्वातंत्र्य कुठल्याही पक्षाने मिळवलेले असो, या देशांतील शेकडा ८० टक्के लोक हिंदू असल्याने बहुसंख्य हिंदूंनीच हे स्वातंत्र्य मिळविले आहे असे मी मानतो.

हिंदुधर्म हा मरणासन्न झाला आहे असे कोणी समजण्याचे कारण नाही. आतापर्यंत तो मेला नाही, पुढेही मरणार नाही आणि आम्ही त्याला मरुही देणार नाही. काहीजण धर्मांतर करण्याची भाषा बोलत असतात. ज्यांना हिंदुधर्मातून धर्मांतर करून जावयाचे असेल त्यांनी खुशाल जावे. आम्ही त्यांच्याआड येणार नाही किंवा इतर धर्म करतात तशी त्यांची खुशामतही करणार नाही. अथवा त्यांना धनाची लालूचही दाखविणार नाही. ज्यांना पैसा किंवा अन्य कांही गोष्टी हव्या असतील त्यांनी खुशाल हा धर्म सोडून चालू लागावे. हे लोक गेले तरी काही हिंदुधर्म मरणार नाही. त्याचे वैशिष्ट्य तसेच कायम राहिल. आजपर्यंत शक गेले. हूण गेले, ग्रीक गेले पण हिंदू तेवढे शिल्लक राहिले आहेत. कारण परिस्थिती जशी आली तसतसे ते बदलत गेले, आपल्या विचारांत फरक करीत गेले नि आपले विचार, आचार बदलू लागले. शतकानुशतकांच्या रुढींची बंधनेही त्यांनी अनेकवार तोडली आहेत. एकवेळ हिंदूंना अस्पृश्यतेची रुढी योग्य वाटली असेल किंवा अस्पृश्यता निर्माण करण्यांत त्यांनी चूकही केली असेल पण ती चूक आम्ही आता सुधारली आहे. सूर्य आणि पृथ्वी यांचे जसे एक आकर्षण असते, तसेच आकर्षण हिंदुधर्माविषयी अनेक लोकांना वाटत असते. हिंदूंच्या नावाबद्दल कोणी काहीही शंका घेवो, कोणी हिंदुत्व मानो अथवा न मानो. पाकिस्तानांतील लाखो निर्वासित, ब्रह्मदेशांत, चीनमध्ये अथवा इंग्लंडमध्ये न जाता भारतातच आले ते हिंदूंच्याच नांवाकरिता. त्या धर्माच्या केवळ प्रेमांमुळेच, हे कोणालाही नाकारता येणार नाही.

सारांश, तरुणांनी आळस सोडून, विफलतेची भावना सोडून कामाला लागले पाहिजे आणि अस्पृश्यतेच्या सुतकाचे दहा दिवस यथासांग पार पाडून या राष्ट्रीय पापाचे संपूर्णपणे क्षालन केले पाहिजे.

३३. वेदामृत सर्वांना पिऊ द्या! मिशनऱ्यांचा प्रचार बंद पाडा.

(पुणे येथील नारदमंदिरांत दि. ११ डिसेंबर १९५३ रोजी हिंदुसंघटक सावरकर यांनी दिलेल्या भाषणांतील महत्वाचा भाग असाः)

“कीर्तनकारांना समाजांत मोठे मानाचे स्थान आहे. या संस्थेने धर्माच्या मुळाचे रक्षण करावे. केवळ फांद्या किंवा पाला यांचे वर-वर रक्षण करून चालणार नाही. आज ख्रिश्चन मिशनऱ्यांचे आपल्या धर्मावर उघडउघड आक्रमण होत आहे. कीर्तनकारांनी खेडोपाडी हिंडून ख्रिश्चन मिशनऱ्यांच्या चाळ्यांना पायबंद घालावा. धर्मांतराचे पाठोपाठ राष्ट्रान्तर होतेच, हे पाकिस्तानच्या निर्मितीमुळे सिद्ध झाले आहे. राजकारणी या ख्रिश्चन मिशनऱ्यांचा कसा बंदोबस्त करावयाचा ते करतील, परंतु कीर्तनकारांनी हे काम प्रथम

हाती घेऊन समाजांत असलेल्या आपल्या वजनाचा उपयोग करवा आपले शंकराचार्यांचे जे मठ आहेत, त्या शंकराचार्यांनी देखील आता खडबडून जागे होऊन या ख्रिश्चन मिशनऱ्यांविरुद्ध आघाडी उभारून त्यांचे कार्य बंद पाडले पाहिजे.

मी येथे आलो तेव्हा ब्रह्मवृंदांनी पवित्र वेदघोष करून प्रार्थना केली. ती ऐकून मला आनंद वाटला. या प्रार्थनेत आपले राष्ट्रगीत सामावलेले आहे. मी कांही कर्मठ वैदिक नाही. तथापि पांच हजार वर्षांपूर्वीपासूनच आपण वेदविद्येचा अभ्यास करीत आहोत. तोच स्वर, तेच शब्द, तोच ध्वनी अजूनही कायम आहे. हा अमृत-कलश आपण सर्वांना वाटून देण्याची वेळ आता आली आहे. वेद शुद्ध राहावेत म्हणून एके काळी कांही लोकांना वेदविद्येचे ज्ञान घेण्यास बंदी केली असेल. पण तो काळ आता राहिला नाही. हा अमृताचा ठेवा आपण सर्वांना खुला करून देण्याची वेळ आली आहे असे मला वाटते. आपण उदारपणे ही विद्या राष्ट्राच्या मालकीची विद्या करावी; तिचा आनंद सर्वांना मनमोकळेपणाने घेऊ द्यावा.

वेदमंत्रांत जे ओज आहे, गंभीर अर्थ आहे. तो जर कळला तर वेदविद्या जिवंत ठेवायची की नाही हा प्रश्नच येणार नाही. वेदविद्या गेली तर हिंदुत्व गेले. वेदविद्या संसाराच्या सर्व गोष्टींचे मूळ आहे. वटवृक्षाचे बीज लहान असले तरी वृक्ष प्रचंड असतो, त्याप्रमाणे वेदांत, औद्योगिक, राजकीय सामाजिक, आर्थिक थोडक्यांत म्हणजे संपूर्ण जैविक (दि होल लाईफ अँज सच) तत्वज्ञान आहे.

जे मंत्र म्हटले गेले ते म्हणजे राष्ट्रीय गीत आहेत. आर्यांचे पहिले राष्ट्रीय गीत ते आहे. लाखो वर्षांपूर्वी उषःकाळी ते रचले गेले. त्यावरच राष्ट्राची उभारणी झाली. ते गीत रचणारा एक महान उद्गाता होता. खरा कवी होता. आजचे कवी फार झाले तर १५-२० वर्षे टिकतात. एखादा कालिदास दोन सहस्र वर्षे राहतो. ह्या मानाने या मंत्रांचे जीवन पाहिले की मी थक्क होतो. पण त्या सातत्याचे कारण त्यांत सर्वव्यापी जीवनधारा आहे. हे आहे. ही जीवनधारा, हे अमृत इतके दिवस बंदिस्त होते, ते आता राष्ट्राच्या हवाली करा. वेद शुद्ध राहावा म्हणून तो ब्राह्मणाच्या ताब्यात दिला पण आता जो परिक्षेला उतरेल त्याला हे अमृत द्या. हे पूर्वजांचे दान सर्वांनाच मोकळे करा. नंतर कीर्तनकारांकडे वळू या. डॉ. पटवर्धन, श्री. दांडेकर, तांबेशास्त्री असे पट्टीचे कीर्तनकार अभिनव भारताचे शपथबद्ध सभासद होते. त्या कीर्तनकारांनी क्रांतीची परंपरा राखली. समाजात आजही व्याख्यात्यांपेक्षा, किबहुना माझ्याहीपेक्षा, कीर्तनकारांना समाजांत अधिक मान आहे. त्याचा फायदा घेऊन समाजात स्फूर्ति उत्पन्न करा.

यावांचून धर्मरक्षणाचे तर तुमचे कर्तव्यच आहे. पम धर्माची नुसची कीर्ती गाऊन ते होत नाही; पराक्रम करून होते. आज वसईचे उदाहरण घ्यायचे झाले तरी दुसरे त्रावणकोर

तेथे होईल अशी भीती आहे. जेथे मिशनरी असेल, तेथे तेथे कीर्तनकाराने जाऊन धर्म वाचावयास हवा. चिमाजी अप्पांनी वसई लढून परत मिळविली. पण हे मिशनरी न लढता ती पुन्हा बळकावीत आहेत. आज भारतांत चार शंकराचार्य आहेत. पण मिशनऱ्यांनी जर दुष्काळांत अन्नछत्रे चालविली, तर एकाही शंकराचार्यांनी तसे कां केले नाही? कांही संत मंडळींनी यासंबंधी गौरवपर कार्य केले आहे. शंकराचार्य आणि इतर संत मंडळी यांचे लोकांनी इतके दिवस पोट भरले आता धर्माच्या रक्षणासाठी पुढे येण्याचे त्यांचे कर्तव्य आहे.

इतर संतांनी ज्याप्रमाणे प्रत्यक्ष काम करून उपदेश केला त्याप्रमाणे तुम्ही करा. आता एका पीठाचे शंकराचार्य यथेच आहेत. त्यांचेविषयी आदर नि पूज्यभाव बाळगूनही त्यांनी कर्तव्य केले नाही असेच म्हणावे लागते.

३४. पाद्रीस्तान मुळांतच उखडा.

ही नवी पूर्वसूचना तरी नीट ऐका!

(रमणबाग, पुणे येथे दिनांक १२ डिसेंबर १९५३ रोजी 'धर्मान्तर म्हणजे राष्ट्रान्तर' ह्या आपल्या नवीन सूत्राचे स्पष्टीकरण करणारे हिंदुसंघटक वीर सावरकर यांचे अतिशय प्रभावी भाषण झाले. त्यांतील महत्वाचा भागः)

“आज पुणेकर जनतेचे दर्शन घेऊ शकलो याबद्दल मी स्वतःला धन्य समजतो. ज्या ज्या गावी, ज्या ज्या नगरांत आता मी जातो, त्या त्या ठिकाणी माझी ही शेवटचीच भेट आहे असे मला वाटते. ज्यांच्या संगतीत माझ्या या आयुष्याची शिक्षणापासून आजपर्यंतची अधिकाधिक वर्षे गेली त्या या ऐतिहासिक पुण्यक्षेत्रांतील नागरिकांची भेट पुन्हा होईल का? सांगता येत नाही. मला जे सांगावयाचे ते अभिनव भारताच्या वेळी मी सांगितले आहे.

सशस्त्र क्रांतिकारकांची नावे वगळून इतिहास लिहिणे हा कृतघ्नपणा आहे हे दाखविण्याच्या हेतूने अभिनव भारताचा डिंडिम वाजवावा लागला. शस्त्रधारी क्रांतीचा इतिहास गाळता येणार नाही हे निश्चित झाले आहे.

सशस्त्र क्रांतीप्रमाणेच निःशस्त्र क्रांतीचेही मी ऋण मानतो. माझ्याकडून मी न्यायाने वागतो. १९२० नंतर राजकीय जागृती निर्माण झाली असे म्हणण्याचा कृतघ्नपणा ज्यांना करावयाचा त्यांनी तो खुशाल करावा.”

टाळ्या दिल्यात, मते नाहीत

'पाकिस्तान-निर्मिती'चे भाकीत दुर्दैवाने खरे ठरले, असे सांगतांना स्वातंत्र्यवीर सावरकर म्हणाले, "भारतांतील मुसलमानांनी पाकिस्तान एक मताने मान्य केले. यांना एक तसूभरही सवलत देऊ नका असे आम्ही सांगत होतो. काश्मीरच्या हिमशिखरांपासून आसामच्या जंगली प्रदेशापर्यंत आणि समुद्रकिनाऱ्यावरच्या वाळवंटापर्यंत सर्व ठिकाणी घराच्या छपरा-छपरांवर चढून हिंदुसमाजाला इशारा देता देता आमच्या रक्ताचे पाणी झाले.

आमच्या भाषणांना तुम्ही टाळ्या दिल्यात पण आम्हाला मते दिली नाहीत आणि तुम्ही फाळणीचे संकट ओढवून घेतलेत. आमचे इशारे ग्रंथरूपाने प्रसिद्ध झाले आहेत. त्यांतील वाक्यन्वाक्य खरे ठरले आहे. आणि काँग्रेसच्या नेत्यांचे किवा हिंदुद्रोही नेत्यांचे वाक्यनवाक्य खोटे ठरले आहे. गौरवाने नव्हे तर अत्यंत दुःखाने ही गोष्ट मी सांगतो. सिंधच्या विभागणीपासून मी इशारे देत आलो. त्यावेळी 'आमचा सिंध', आमचे मुसलमान भाई म्हणणारे सिंधी आज रानोमाळ भीक मागत हिडत आहेत. कुठे आहे तो सिंध आणि कुठे आहेत ते बांधव वाटलेले मुसलमान भाई?

आणखी एक इशारा

महाराष्ट्र आणि सिंध हा भेद तेव्हाही आम्ही मानला नव्हता आणि आजही मानीत नाही. धर्मासाठी येथे आलेल्या आमच्या बांधवांचे आम्ही स्वागत करतो. पण वेळीच ऐकले असते तर? असा प्रश्न मात्र समोर येतो!

तुम्हा लोकांपुढे भाषणे करतांना आम्ही थकलो. या अवतीभोवतीच्या टेकड्यांना त्यामुळे पाझर फुटला असेल पण मनुष्याला फुटला नाही. हे सर्व मी का सांगतो तर अजून एक इशारा मला द्यावयाचा आहे. ७०-८० -८५ वर्षांची पिढी ही ज्यांनी देशासाठी कष्ट घेतले, त्यांच्या अनुभवाचे बोल अजून जरी ऐकाल तरी पुष्कळ कल्याण होईल. आम्ही आता चाललो! आमचा या भूमीचा आता किती संबंध आहे कोण जाणे? आमचा संबंध प्रांताशी नाही, गावांशी नाही, एकरांशी नाही. वय काळाच्या मार्गाने चालले आहे. ६-६।। फूट जमीन आम्हाला लागेल; एवढाच काय तो आमचा संबंध. तरुण पिढीला सावध करावे याच हेतूने आजचे बोलणे आहे!

सर्व आघाड्यांवर खंबीरता

शत्रू तुटून पडला म्हणजे तो एकाच बाजूने येईल असे नाही. दाही दिशांच्या आघाडीवर आपल्याला झुंजावे लागते. 'आहे तितुके जतन करावे, पुढे आणिक मेळवावे' या शिव-रामदासांच्या न्यायाने आपण सर्व आघाड्यांवर खंबीरता ठेवली पाहिजे. अशाच एका आघाडीची जाणीव मी करून देतो. या आघाडीवर गोवा-पाँडेचरीसारख्या वसाहतींतून नि देशांतील इतर ठिकाणच्या भागांतही वावरणारा ख्रिश्चन धर्मप्रचारक संघटनेचा भारताविरोधी शत्रू सारखा बलिष्ठ होत आहे. भारताच्या भवितव्यांत असलेले हे फार मोठे स्फोटक संकट आहे. हे प्लेगचे किडे आहेत या इशाऱ्याचा असा प्रलेखीय (Documentary) पुरावा ३७ सालच्या माझ्या भाषणांत मिळेल. वेळीच जागरूकता ठेवली नाही तर हे किडे यापुढेही जीव धरतील. नागांच्या सभेत पं. नेहरुंच्या झालेल्या वैयक्तिक अपमानामुळे का होईना, पण परकीय मिशनऱ्यांच्या कार्यातील विघातकता ध्यानांत आली, निधर्मी माणसांना का होईना पण धर्माचा विचार करावा लागला ही आनंदाची गोष्ट आहे.

जेव्हा जेव्हा धर्मान्तर होते तेव्हा तेव्हा ते राष्ट्रान्तरच असते. या एका सिद्धान्ताची प्रत्येक राष्ट्रहितैषी देशभक्ताने खूणगाठ बांधून ठेवावी. ज्या धर्माला आपण कःपदार्थ मानतो त्या धर्माशी राष्ट्रीय परंपरा निगडीत असते याची जाणीव आपण ठेवली पाहिजे. धर्मावरचा विश्वास नष्ट होणे म्हणजेच श्रीकृष्ण, श्रीराम, भरत, शिवाजी यांच्या परंपरेशी संबंध तुटणे होय. धर्मान्तर करणे म्हणजे माझे पूर्वज हे माझे पूर्वजच नव्हेत असे म्हणण्यासारखे आहे. धर्मान्तरामुळेच राष्ट्रीय इतिहास, राष्ट्रीय भावना नि राष्ट्रीय आचार बदलतात. हा बदल म्हणजे उघडउघड राष्ट्रान्तरच! हिंदू आजचा नातू-जिना पाकिस्तानचा निर्माता होतो आणि परवा-परवापर्यंत आपले असलेले नागा लोक ख्रिस्ती झाल्याबरोबर ख्रिस्तीस्तानची मागणी करू लागतात. ख्रिश्चन बहुसंख्य झाल्याबरोबर त्रावणकोरमध्ये हिंदू मंदिरांचा विध्वंस होतो. ही राष्ट्रान्तर घडविणाऱ्या बदलाची ढळढळीत उदाहरणे आहेत! पाकिस्ताननंतर पाद्रिस्तानाची मागणी हे भारतावर येणारे फार मोठे संकट आहे. येती पांच वर्षे इतर कोणताही कार्यक्रम हाती न घेता सामुदायिक बहिष्कार, प्रचार, सेवा, अस्पृश्यतानिवारण इत्यादी अनेक उपायांनी या संकटाला परतवून लावणे हेच आपले प्रधान कर्तव्य माना."

१९४१ च्या शिरगणतीवर काँग्रेसने बहिष्कार घालण्याचा आदेश दिला. तिचा तो आदेश काही हिंदूनीच तेवढा मानला! त्यामुळे त्या शिरगणतींत हिंदूंची पूर्ण नोंद झाली नाही. याचा परिणाम म्हणजे ते हिंदू, बंगाल-पंजाबमध्ये अल्पसंख्य ठरले! वनवासी लोकांना हिंदूंपासून वेगळे काढण्यासाठी मिशनऱ्यांनी 'आदिवासी' हा शब्द रूढ केला. आपण तो शब्द न वापरता वन्यसमूह, वनवासी हा घटनेतील शब्दच वापरावा आणि ते वनवासी,

हिंदू आहेत हे सुद्धा निक्षून सांगावे; तशी जागृती त्यांच्यात करावी. ते वनवासी ख्रिस्ती झाले तर त्यांचे ह्या राष्ट्रावरचेही प्रेम उणावेल; तेही पाद्रीस्तानची मागणी करतील हा धोका लक्षांत ठेवा.

धर्म-स्वातंत्र्याला मर्यादा आहे.

ज्या कार्डिनल ग्रेससचा राज्यपालांनी सत्कार केला, त्याने पं. नेहरूंना उत्तर देतांना 'मिशनऱ्यांचे कार्य हे केवळ भूतदयावादी नाही, तर धर्मप्रचार हे त्यांचे अविभाज्य कार्य आहे' असे काढलेले उद्गार नि मद्रासच्या आर्चबिशपने अमेरिकन मिशनऱ्यांची केलेली तरफदारी आणि दोघांनीही दाखविलेला भारतीय घटनेचा आधार यांचे विस्तृत विवेचन करून स्वातंत्र्यवीर सावरकर म्हणाले,

“भारतांत ख्रिश्चनधर्म वाढवण्याचा प्रयत्न करावा अशा हालचाली चालू आहेत; त्यांच्याकडे दुर्लक्ष करून भागणार नाही. वस्तुतः घटनेच्या वेळी याचा विचार करणे जरूर होते.

धर्मस्वातंत्र्य म्हणजे तत्त्वज्ञान सांगावयाचे स्वातंत्र्य. संघटितपणे प्रचार करण्याचे स्वातंत्र्य नव्हे असा स्पष्ट खुलासा होणे आवश्यक आहे. देशाच्या एकीला नि नेकीला विरोधी असे धर्मस्वातंत्र्य असूच शकत नाही.

हे तत्व नीट लक्षांत घेऊन सर्व हिंदुत्वनिष्ठ संस्थांनी आता ख्रिस्तीमिशनऱ्यांविरुद्ध बहिष्काराचे शस्त्र उपसावे. दोन वर्षांपूर्वी येथे वॉच टॉवर सोसायटीने धर्मप्रचाराचा प्रयत्न केला पण पुण्यातील तरुणांनी त्याला जबरदस्त विरोध केला आणि पुण्याचे पाणी दाखविले. हीच वृत्ती वाढली पाहिजे.

सैन्यांत शिरणे ही पहिली आघाडी. भारतीय सैन्यांत मुसलमानांची भरती कमी होत आहे त्याला उत्तेजन द्यावे हा सरकारचा आदेश घरबुडवा आहे. त्याचा मी धिक्कार करतो. हा आदेश सरकारचा निधर्मीपणा कसा आत्मघातक नि पोकळ आहे तेच दर्शवितो. तुम्ही स्वतःला निधर्मी म्हणविता पण जातिधर्माची मात्र चौकशी करता. तुम्ही खरे निधर्मी असता तर कोणाची संख्या किती याची चौकशीही केली नसती; ती तुम्ही करता. आता तिचा उपयोग करा आणि देशहितैषी नागरिकांनाच तेवढे सैन्यांत घ्या. इतरांना काढून टाका. ते युद्धांत ऐन मोक्याचे वेळी घात करणारे ठरतील. ही सूचना लक्षांत ठेवा. स्वातंत्र्योत्तर काळात-देशाची फाळणी झाल्यावर तर ही धोक्याची सूचना नीटपणे लक्षांत घेणे अत्यंत आवश्यक आहे. मी तशी एक चळवळच करणार होतो. पण मला अटक झाली आणि तो विषय थोडा वेळ मागे पडला. तेव्हा हा धोका लक्षांत घेऊन तरुणांनो, तुम्ही

प्रथम सैन्यांत भरती व्हा. ही तुमची पहिली आघाडी. ख्रिस्ती मिशनऱ्यांवर बहिष्कार घाला. त्यांनी चालविलेले हिंदूंचे धर्मांतर थांबवा आणि जे अहिंदू झाले आहेत त्यांना पुन्हा हिंदू करून घ्या!”

(केसरी, दिनांक १३ डिसेंबर, १९५३)

३५. अणुध्वमचे रहस्य शोधा

(‘सागरा प्राण तळमळला’ ही महाकवी स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांची कविता शालेय अभ्यासक्रमांत समाविष्ट करण्यांत आली. तिचा अर्थ स्वतः कवींनीच विद्यार्थ्यांना सांगावा अशी आग्रहाची विनंती ‘ज्ञानमंदिर’ या संस्थेने केली. ती मान्य करून दि. १४ नोव्हेंबर १९५३ रोजी या संबंधात सावरकरांनी जवळ जवळ दीड तास भाषण केले. त्या वेळी विद्यार्थ्यांना ‘देश बळकट करण्यासाठी अणुध्वमचे रहस्य शोधा’ असा संदेश दिला. त्या भाषणाचा सारांश असा.)

“माझ्या कवितेवर मी स्वतः बोलणे ही अतिशय कठीण गोष्ट आहे; असे मला वाटते. ह्यामध्ये दोन अडचणी असतात. एक आपली आपण मी स्तुती केली तर ती बरी दिसणार नाही. आणि इतरांनाही आवडणार नाही. म्हणतील काय आपली आपण स्तुती करताहेत झाले! बरे आपल्या कवितेची आपण निंदा केली तर क्वचित् लोकांना आवडेल पण मला रुचणार नाही. अशा प्रकारे दोन्ही दिशांनी हा मोठाच पेच आहे खरा. आणि अशा कामांत मी स्वतःही थोडा लाजाळूच आहे. सार्वजनिक हिताचे किंवा त्या कामासंबंधी धोरणाचे प्रश्न असले तर मी वाटेल तेवढा वाद घालू शकेन, पण स्वतःसंबंधी तसा वाद घालणे मात्र मला रुचत नाही.

मी जरी थोडेबहुत वाङ्मय लिहिले असले तरी त्याला नेहमी शासनद्रोही म्हणून बंधनांत आणि शासनाकडून उपेक्षित अशाच अवस्थेत रहावे लागले आहे. ब्रिटिशांचे राज्य असतांना त्यांच्या विरोधी सशस्त्र क्रांतीचा मी प्रयत्न केला म्हणून त्यांनी माझ्या वाङ्मयावर बंदी घातली आणि स्वातंत्र्य आले तेव्हा मी हिंदुसंघटनी असल्याने अधर्माला महत्वाचा धर्म समजणाऱ्या काँग्रेस शासनाने माझ्या वाङ्मयाला अंधारात ठेवण्याचे प्रयत्न केले, कंसाने देवकीची ६-७ मुले जरी मारली तरी त्यांतून जसा एक कृष्ण निसटला तशाच प्रकारे या सर्व आपत्तींतूनही यासारखी माझी एखादी कविता प्रशालांत परीक्षेचे प्रांगणांत प्रवेश करू शकली आहे.

या कवितेचे पहिले वैशिष्ट्य असे आहे की ती लंडनमध्ये मराठीत लिहिलेली पहिलीच कविता आहे. ज्या काळांत परदेशांत गेलेल्या लोकांना स्वभाषेत कविता लिहिणे

हेच उणेपणाचे वाटे, त्या काळांत इंग्लंडमध्ये समुद्रकिनारी बसून मी ही कविता लिहिली आहे. सागराशीच या कवितेचा संबंध असल्याने आपल्या सागरांच्या नावाविषयी आपणांस एक दोन सूचना देणे आवश्यक आहे. आपल्या देशाचे पश्चिमेस जो समुद्र आहे त्यास आपण अरबी समुद्र म्हणता. ह्या समुद्राला हे नांव कोणी दिले? युरोपियनांनी. ते युरोपमधून हिंदुस्थानात येतांना त्यांना प्रथम अरबस्तान लागले आणि नंतर हा समुद्र. म्हणून त्यांनी ह्याला अरबीसमुद्र म्हटले! इंग्रजांनी ते नांव दिले म्हणून त्यास आपणही त्याच नांवाने का संबोधवे? अरबी समुद्र म्हणजे काय तो अरबांच्या बापाचा आहे? तो आपलाही समुद्र आहे. आपल्या देशाचे पश्चिमेस तो असल्यामुळे त्यास पश्चिम समुद्र म्हणावे. पूर्वेचा तो पूर्व समुद्र किवा गंगासागर. दक्षिणेचा तो हिंदु महासागर. हिंदीमहासागर नव्हे! एखाद्या घरांत घुशी, अुंदीर, झुरळे, मुंग्या आदी प्राणी जरी रहात असले तरी ते घर त्यांचे नव्हे तर ते त्या घरधऱ्याचे ज्याप्रमाणे असते, त्याप्रमाणे या देशांत जरी कितीही इतर लोक असले तरी देश हिंदूंचाच आहे. हिंदुस्थान आहे म्हणून हिंदुमहासागर आहे. आपल्या भूगोलांत याप्रमाणेच नांवे लिहिली गेली पाहिजेत.

इंग्रजांनी आपल्या देशांतील गावांची नि नद्यांची बदललेली नांवे आपण पुन्हा बदललीच पाहिजेत. त्यांत उणेपणा कांहीही नाही. जगातील इतर देशांनीही हेच केले आहे. रशियाने तर क्रांतीनंतर आपल्या सेंट पीटरचे गावाचे नांव पालटून ते लेनिनग्राड केले. दुसरे स्टालिनग्राड झाले. आपणही आपल्या भाषेचा आणि देशाचा अभिमान बाळगून परकीय नांवे पालटून ती स्वकीय केली पाहिजेत.

२१-२२ वर्षांचा असतांना मी याच मुंबईत शिकण्यासाठी म्हणून आलो होतो. तेव्हा मी चौपाटीवर फिरावयास जात असतांना माझे मनांत येई की या समुद्राचे पलिकडील टोकाला काय असेल? त्यावेळीही आमची अभिनव भारत ही गुप्त संस्था होती, तिचे कार्य चालू होते आणि त्याच कार्याचे पूर्णत्वासाठी माझ्या मनांत असे येई की आपण परदेशांत जावे. शिवाजी महाराजांच्या काळी हिंदुस्थानावर राज्य करणारा परकीय बादशहा हा दिल्लीला रहात असे. त्याची सर्व परिस्थिती पहावी, त्याचा राज्यकारभार पहावा आणि ते ज्ञान असेल तर त्याचे राज्य खिळखिळे करणे आपणांस अधिकच सोपे जाईल असे समजून महाराज धोका पत्करूनही दिल्लीला गेले. मलाही असे वाटले की आजचे परकीय राज्यकर्ते जे इंग्रज त्यांचा देश आहे तरी कसा, त्याची तेथील व्यवस्था काय आहे, त्याचे शत्रू कोण, मित्र कोण? कोणाला कसे भेटून कोणाचे सहाय्य घेऊन आपणास इंग्रजांस धूळ चारता यईल हे पहावे आणि त्यासाठी परदेशांत जावे असे जे विचार माझ्या मनांत समुद्रकांठी बसलो असतां येत, तेच या पहिल्या कवितेत आहेत.

परदेशांत जाण्याचा उद्देश

त्यावेळच्या परदेश गमनांत माझा दुसरा मुख्य हेतू म्हणजे हात बाँब विद्या शिकून ती भारतात आणणे हा होता, त्यावेळी सर्व भारतात इंग्रजांचे राज्य होते, बंदुक वापरण्यास आपल्या लोकांस अनुज्ञा नव्हती आणि इंग्रजांचे राज्य नष्ट करावयाचे तर शस्त्रास्त्रांचाचून अन्य उपाय नव्हता, त्यावेळी तर रशियांत क्रांतिकारकांकडून हातबाँब वापरले जात. आज आपणांला हातध्वम् ही जरी विशेष गोष्ट वाटत नसली तरी त्यावेळेस त्याला बरेच महत्व होते. इतके की जितके आज आपण अणुध्वमला देत आहोत. इतक्या महत्वाच्या अशा हात बाँबची विद्या हस्तगत करण्याचा उद्देश परदेशांत जातांना मी मनाशी धरला होता.

परदेशांत जाणे ही त्यावेळी एक विशेष गोष्टही समजली जाई. कारण एक तर समुद्रबंदीची रुढी आणि दुसरे तिकडे जाण्यास लागणारा दीर्घ काळ त्यावेळी तिकडे जाण्याला उत्सुक असलेले नि तिकडे गेलेले तरुणही धर्मातर करण्याचा बराच संभव असे. म्हणून परदेशगमनास लोकांचा विरोध होई. अनेकांची मने शंकित असत. त्या सर्वांना मी सांगे की परदेश गमन ही काही वाईट गोष्ट नाही. क्लाइव्हचा इतिहास आपण वाचला आहे. तो उनाड मुलगा कुठे तरी जायचे म्हणून हिंदुस्थानात आला आणि त्याने ब्रिटिश साम्राज्याचा पाया घातला. सहस्त्रो मैलांवरून जर एखादा इंग्रज येथे येऊन शेकडो लोकांवरून राज्य करू शकतो, तर त्याउलट त्यांचेवर राज्य करण्यास आपण का समर्थ असू नये? अशा विचारांनी माझ्या समवयस्कांना आणि इतरांनाही माझा परदेश प्रवासाचा हेतु मी पटवीत असे आणि परदेश गमनामुळे होणारा विरह सहन करण्याचे मनोधैर्य उत्पन्न करीत असे. काहींना वाटत असे की मी बॅरिस्टर होऊन येईन आणि सुखात रहाण्यास समर्थ होईन. अशा परिस्थितीचे वर्णन, 'जगत् अनुभव योगे. . . येईन त्वरे कथूनि' असे केले आहे. पण दुर्दैवाने म्हणा किवा कसेही म्हणा 'येईन त्वरे' हे माझे म्हणणे काही खरे होऊ शकले नाही. माझ्या क्रांतीच्या कार्यक्रमात मी इतका गढून गेलो, त्यात स्वतःला इतके संपूर्णपणे गोवून घेतले की मी जेव्हा परत आलो तेव्हा काय होते? कांहीच नव्हते. घरेदारे ओसाड पडलेली, नातेवाईक देशोधडीला लागलेले, सुहृदांचा पत्ता नाही अशी परिस्थिती होती. हे सर्व संकट आम्ही जाणूनबुजून ओढून घेतले. त्यामुळे त्यांचे आम्हांस विशेष वाईट वाटले नाही. आमच्या वेळचे इतर विद्यार्थी हे आज मोठमोठे अधिकारी आहेत. मी तसा होऊ शकलो असतो पण ते माझे ध्येयच नव्हते. त्यावेळी जे लोक परदेशांत जात ते साहेब बनण्यासाठीच. कांही कांही जण तर अठराव्या वर्षापासूनच आपले मुले हॅरोमध्ये ठेवीत असत. हेतू हा कि ती साहेबाप्रमाणेच बनावीत! दुर्दैव त्यांचे की

जन्मापूर्वीच मुलगा साहेब बनविण्याचे त्यांना जमत नसे! लंडनमधील हिंदी विद्यार्थ्यांची परिस्थिती ही अशी होती, पण आम्ही, क्रांतिकारकांनी ती पालटली.

आमचे कार्य इतके वाढले की आमचे निवासस्थान असलेले भारत भवन (India House) हे क्रांतिकारकांचा अड्डाच बनले, गुप्तहेरांचे डोळ्यांत ते सलू लागले, इकडे भारतात माझे बंधू पकडले गेले, भाऊ तोही पकडला गेला, भर लंडनमध्ये मदनलाल धिग्राने कर्झन वायली ह्या ब्रिटिश सत्तेच्या सेवकांस मारल्याने तिकडे भयंकर खळबळ उडाली. त्या हत्येमागे माझा हात आहे असे म्हणून मला कुठेही रहावयास निवासस्थान मिळणे कठीण झाले. ज्यांच्याकडे मी नंतर रहात होतो ते पालबाबूही मला घरी ठेवण्यास सिद्ध नव्हते. अशा परिस्थितीत घर शोधण्याचे काम मी करित होतो. माझ्या बरोबर पालबाबूंचा मुलगा निरंजन पाल हाही होता. घराच्या शोधात असतांनाच कांही दिवस विश्रांती मिळावी म्हणून मी समुद्रकिनारी गेलो असतां तिथे ही कविता लिहिली. अशा त्या सर्व बाजूनी निराश झालेल्या मनाचे प्रतीक म्हणून 'शुकपंजरी वा. . . .' ह्या ओळी लिहिल्या गेल्या आहेत. त्यांत हे स्पष्ट आहे की मी जी विद्या घेत होतो ती स्वतःच्या वैयक्तिक उद्धारासाठी नव्हती तर जे गुण मी वेचले आहेत ते मायभूमीला त्याचा उपयोग व्हावा म्हणून आहेत. त्याच वेळी आपण परत आपल्या देशांत जाऊ शकणार नाही; हे स्पष्ट असल्याने त्या देशवीरांची टिळक, परांजपे, माझे वडील बंधू आदींची ती आम्रवृक्षासारखी वत्सलता आदींचा उल्लेख आला आहे. त्याचप्रमाणे माझी वहिनी, पत्नी, त्यांच्या सर्व मैत्रिणी या नवकुसुमयुता सुलता आणि माझा भाऊ बाळ आणि त्याचे मित्र हे ते बालगुलाब, आदींच्या आठवणीने त्यावेळी माझे हृदय भरून आले. ते कवितेत वर्णिले आहे.

अतिकठोर अंतःकरण अतिकोमल असते.

अनेक लोक असे समजतात की शूर पुरुषांना कोमल अन्तःकरणच नसते. पण त्यांचा तो समज पूर्णपणे निराधार आहे, चुकीचा आहे. ज्याचे मन अतिशय कोमल असते, तोच प्रसंगी अतिशय कठोर होऊ शकतो. स्वतःची किंवा आपल्या बायकोमुलांची दुःखे पाहून केवळ ज्यांची अंतःकरणे पाझरतात ते फारतर कोमल अंतःकरणाचे असतील, पण दुसऱ्यांची दुःखे पाहून जे हळहळतात ते अती कोमल अंतःकरणाचेच असले पाहिजेत. त्या अतिकोमलपणामुळेच त्यांना दुसऱ्यांची दुःखे कळतात आणि ती नाहीशी करण्यासाठी त्यांना अतिकठोर व्हावे लागते. श्रीरामचंद्रांचे उदाहरण याविषयी देण्यासारखे आहे. सीता त्यागाने ते हळहळले, झाडांना, पशुपक्षांना, भेटेल त्याला त्यांनी सीता कुठे आहे म्हणून विचारून आकांत केला. त्याठिकाणी त्याचे अतिकोमल अंतःकरण दिसते, पण पुढे ज्याने

तिला अन्याय केला त्याचा सूड घेतांना श्रीराम अतिशय कठोर होऊ शकले. कर्तव्य नि सीता ही एक होती तोपर्यंत त्यांची वृत्ति पहा, पण कर्तव्य की सीता हा प्रश्न पुढे आल्यावर त्याच श्रीरामांना, सीतेकरिता ढळढळा रडणाऱ्या त्या श्रीरामचंद्रांना कर्तव्यासाठी सीतात्याग करतांना अतिकठोर व्हावे लागले. अतिकोमल अंतःकरणाचेच लोक अतिकठोर होऊ शकतात आणि अतिकठोर अंतःकरणाचेच लोक अतिकोमलही असू शकतात. अंतःकरणाच्या या अशा अतिकोमल भावनेचे वेळीच 'आम्रवृक्ष वत्सलता. . .'आदी ओळी लिहिल्या.

पुढे मनांत आले की आपण हा मार्ग सोडला तर? शत्रुपक्षालाच जर आपण मिळालो तर? अमेरिका, फ्रान्स आदी देशांत आपण गेलो तर आपणाला मान मिळू शकेल असे मनांत आले. आज नाही का श्री. खानखोज्यांसारखे क्रांतिकारक शेतकीप्रमुख म्हणून परदेशांत आहेत. मलाही तसे काही मिळाले असते. पण तो विचार मनाला पटेना. याच विचारांचे द्योतक म्हणजे 'नभी नक्षत्रं बहुत एक. . .'आदी ओळी आहेत.

नंतर मनांत आले की सागर आपणास घरी नेत नाही, तो आपणाकडे पाहून केवळ उपहासाने हंसतो आहे. कारण काय तर तो आंग्लभूमीचा दास असून मी दुर्बळ आहे म्हणून त्याला धाक घातला की माझी माता दुबळी असल्याची तुझी समज चुकीची आहे. त्यासाठी मी त्याला आठवण दिली की माझ्या मातेचा सुपुत्र जो अगस्ति, ज्याने तुला एका आचमनांत गिळंकृत केले, त्याला मी ही गोष्ट सांगेन! आणि आश्चर्य पहा की माझा तो धाक आज खराच ठरला असून तो पाहण्यास मी जिवंत आहे. ज्या इंग्रजाला भिऊन हा सागर मला पाठीवरून येथे आणीत नव्हता, त्या इंग्रजांचे राज्य नामशेष झाले आहे. माझा देश आज स्वतंत्र झाला आहे. स्वतंत्र देशाच्या रणतरी त्याच्यावर फिरत आहेत. मला आता केव्हा असेही वाटते की या स्वतंत्र झालेल्या परिस्थितीत पुन्हा आपण त्याच समुद्राचे काठी बसावे आणि सागराला हे सर्व सांगावे!

पण विद्यार्थ्यांनो! यापुढचे उत्तरदायित्व तुमचे आहे. हे स्वातंत्र्य रक्षिणे हे कार्य तुमच्या पिढीचे आहे. ३/४ भारत स्वतंत्र आहे तो संपूर्णच स्वतंत्र करून जगांतील मोठ्या तीन राष्ट्रांबरोबर (Big Three) बरोबर तुमचे राष्ट्रही बसले पाहिजे. ते आज का बसत नाही? तुमच्यापाशी काय उणे आहे? लोकसंख्या? नाही. ती भरपूर आहे! क्षेत्रफळ पुष्कळ आहे. तत्वज्ञान विपुल आहे. पण नाही काय तर सैनिक सामर्थ्य! मोठ्या तिघांपाशी अणुध्वम् (अॅटम बॉब) आहे तो तुमच्यापाशी नाही! त्यासाठी तुम्ही परिश्रम करा. रशिया, अमेरिका जर एकमेकांची अणुगुपिते चोरीत आहे, तर ज्या तुमच्या पूर्वज क्रांतिकारकांनी हातबाँब चोरून सिद्ध केले त्या त्यांच्या पुत्र वा पौत्रांचे पिढीने अणुध्वमचे सिद्धांत का

मिळवू नयेत? तिकडे जरा तुम्ही लक्ष द्या. त्यासाठी सैनिक व्हा. त्यातच कविता शिकल्याचे सार्थक!

(हिंदु साप्ताहिक, कार्तिक वद्य ३, शालीवाहन शके १८७५.)

३६. 'संन्यस्तखड्ग' नाटक कां लिहिले?

शिवाजी मंदिर-दादर येथे दिनांक १६-१-१९५४ ला संन्यस्तखड्ग नाटकांतील तीन प्रवेश नटवर्य चिंतामणराव कोल्हटकर यांनी सादर केले. त्यावेळी हे नाटक का लिहिले ते सांगतांना सावरकर म्हणाले:

“बुद्धाचा काल २५०० वर्षापूर्वीपासून धरला तर गेल्या पंचवीसशे वर्षांतील भारताच्या इतिहासावर बुद्धाच्या आत्यंतिक अहिंसातत्वाचा पगडा बसलेला आहे हे आपणांस दिसून येईल. मानवाची कलह-प्रवृत्ती नाहीशी करावी या सदबुद्धीने गौतम बुद्धाने प्रामाणिकपणे प्रयत्न केले हे मान्य करूनही असे दिसते की जगांत हिंसाचार नष्ट झाला नाही. बुद्धाचे शिष्यत्व मानणाऱ्या जपानने नि आता चीनने बलिष्ठ शस्त्रबलाचीच कास धरली. भारताने बुद्धाच्या विचारसरणीचा आश्रय केला आणि शत्रूंनी आमच्या सामरिक असिद्धतेचा लाभ घेऊन आम्हांस पराजित केले. इतके सर्व स्पष्ट असतांनाही या देशांत मी अंदाजमानमधून हिंदुस्थानांत परत आलो तेव्हा एका नव्या प्रयोगाला प्रारंभ झालेला होता. रत्नागिरीस गौतमबुद्धाच्या धर्मसूत्रांचे वाचन करीत असतांना 'शत्रूशी विरोध करू नये. कारण विरोधाने वैर वाढते आणि मूळ भांडण मिटत नाही. म्हणून शत्रूला प्रतिकार न करणारे लोक श्रेष्ठ आहेत. यासाठी कोणाशीही वैर न करता संन्याशाने शांतपणे झोपावे' अशा अर्थाचे वचन माझ्या अवलोकनांत आले. जगत् कल्याणाची दृष्टी ठेवणाऱ्या गौतमबुद्धाने 'हिटलरपेक्षा अधिक प्रभावी शस्त्रबल वापरणाऱ्या अमेरिकेने आणि रशियानेच तो पराभव केला ना? तो पराभव काही चरख्याने केलेला नाही!! शेवटी हिटलरचाही पराभव झालाच ना! असा अभिप्राय देणाऱ्या लोकांच्या विचारांत आणखीही एक दोष आहे. जगांत शाश्वत अशी एखादी शक्ती असावी असे ते मनात असतात. पण या जगांत शाश्वत असे काहीच नाही. परिवर्तनशीलता हाच जगाचा नियम आहे. नेहमी शस्त्रबलांत अग्रेसर रहाणे आणि आपल्यापेक्षा दुसऱ्याला वरचढ होऊ न देणे हीच यशस्वी राजकारणाची आजवरची दिशा ठरलेली आहे.

लक्षांत ठेवा, हिटलरचा पराभव अहिंसेच्या उपदेशाने झाला नाही. तो रशिया-अमेरिका यांच्या संयुक्त झालेल्या सवाई शस्त्रबलाने केला. ख्रिस्त वा बुद्ध यांच्या उपदेशाने नव्हे!

(हिंदु साप्ताहिक, पौष व ॥ ६ शके १८७५)

३७. पृथ्वीवरील मानव एक केव्हा होतील?

सर्वांनी मानव तेवढा एक असे मानणे हे ध्येय उत्तम आहे. ते मला प्रियही आहे. कोणीही आपल्या दाराला कुलूप घालू नये हा नियमही आदर्श आहे. पण जगांत चोर आहेत हे जाणून ज्याप्रमाणे आपण 'कुलूप घालू नये' हा आदर्श नियम दूर ठेवून आपआपल्या घराला कुलूप लावतो त्याचप्रमाणे जगात इतर धर्मीय नि राष्ट्रीय लोक आपल्या धर्माचा आणि राष्ट्रीय राज्याचा विस्तार करित आहेत तोपर्यंत मी सुद्धा हिंदू म्हणून जगणे, माझ्या आणि राष्ट्राला हिंदुत्वाचे कुंपण घालणे आवश्यक आहे.

सध्या चंद्र, मंगळ आदी संबंधी शोध पृथ्वीवरील मानव करित आहे. त्याचप्रमाणे त्या त्या ग्रहांवरील तबकड्याही पृथ्वीभोवती भ्रमण करित आहेत. त्या मांगलीय लोकांनी उद्या जर पृथ्वीवर स्वारी केली तर पृथ्वीवरील सर्व मानव हे 'पृथ्वीवरील मानव' म्हणून एक होतील, अशा आशयाचे विचार दि. १२-१२-१९५३ रोजी हिगणे येथील स्त्रीसंस्थेत बोलतांना वीर सावरकरांनी मांडले.

३८. अखंड हिंदुस्थानसाठी लढण्याचा निर्धार करा

देशाचे एकीकडे विच्छेदन झाले आहे, सारी परिस्थिती भयानक आणि हिंदूंना मारक झाली आहे. अशा परिस्थितीत राष्ट्रध्वज कोणता असावा याची चर्चा करणारे मेलेले राष्ट्र हेच मी पाहातो आहे. राष्ट्रध्वजाची चर्चा कसली करता? राजसत्ता हाती असणाऱ्यांनी हयावेळी प्रथम कर्तव्य जर कोणते करावयाचे तर ते हे की, निजामच्या सरसीमेवर तोफखाने उभे करून वऱ्हाडच्या प्रश्नाला सहाय्य करायला हवे होते. (टाळ्या). निजामाशी त्याच रोखाने जेव्हा नेम रोखला जाईल, त्याचवेळी निजाम वळेल, एरव्ही नाही. पंजाब पेटला, शीखांचे सर्वस्व गेले, अशावेळी राष्ट्रध्वजाची चर्चा करण्यापेक्षा पंजाबच्या सरहद्दीवर सैन्य ठेवायचे सहाय्य द्यायला पाहिजे. नवरी पळवून नेली आणि बाकी सारा सोहळा सुरू आहे. असा हा हास्यास्पद प्रकार होत आहे. हे वंशषंडतेचे लक्षण आहे. लढाईविना आपण भारतातले तीन प्रांत पाकिस्तानात ढकलले. ही चूक आपलीच आहे. हया षंडतेला इतिहासांत तोड मिळणार नाही.

असा प्रसंग येऊ नये म्हणून आम्ही सर्व प्रयत्नांनी सांगितले. पण ते मंडळींनी ऐकले नाही. पाकिस्तान हे हया दुबळ्या दुर्बलाकडून दिले जाणार हे सुद्धा आम्ही सांगितले होते पण ऐकतो कोण? जसा समाज, तसे पुढारी! (हंशा नि टाळ्या), तसा त्यांचा इतिहास! (हंशा). ध्वजावर चक्र असावे की चरखा असावा अशी चर्चा आहे. हे सर्व व्यर्थ आहे. आज

जो राष्ट्रध्वज म्हणून पुढे आला आहे त्यासंबंधी मी थोडे सांगतो. त्या राष्ट्रध्वजावर चरखा जाऊन चक्र हे मला बरेच आवडले. राष्ट्रीय जीवनाच्या भावना पिसून पिसून काढलेला अर्क तोच राष्ट्रध्वज म्हणजे राष्ट्राच्या अंतर्भूत कल्पनेचे प्रतीक आणि त्या दृष्टीने अर्थशून्य चरख्यापेक्षा विजयशाली सामर्थ्यसंपन्न आणि पराक्रमाचे प्रतीक ठरलेले चक्र हे धर्मचक्र आहे. हे या लोकांच्या लक्षात आले नाही (हंशा). असो. ते चक्र राष्ट्रध्वजावर आहे; हेही कांही कमी प्रगतीचे लक्षण नव्हे. आज आपणास सर्वत्र दोन ध्वज दिसत आहेत. एक म्हणजे अखिल हिंदूंचा ध्वज आणि दुसरा म्हणजे अनेक लोकांना एकत्र आणणारा, आपू इच्छिणारा, घटना समितीने संमत केलेला अशोक धर्मचिन्ह चक्रधारी ध्वज! हा जो दुसरा ध्वज आहे तो इंडियन युनियनचा ध्वज आहे. ही घटना समिती आमची नाही. ब्रिटिश संगिनीवर उभी राहिलेली आणि जिच्यावर आमचा विश्वास नाही अशी ती घटना समिती आहे. देशाने नेमलेली ती घटना समिती नाही, हे लक्षांत ठेवा. परंतु असे जरी असले तरी तिने बनविलेल्या ध्वजावर धर्मचक्र आहे. हे भगवानाचे चक्र आहे. सम्राट हर्षाचे मानचिन्ह आहे. सम्राट चंद्रगुप्त आणि चाणक्य यांच्या सैन्यांनी आपली सरहद्द हिंदुकूश गांधारापर्यंत नेली त्याचे हे मानचिन्ह. म्हणजे हे चक्र सम्राट अशोकाचे चक्र नाही असे इतिहास सांगतो. रंग जातीवाचक नाहीत असे आम्हाला सांगण्यांत येते. मग याच तीन रंगांवर प्रेम कां? सौंदर्याच्या दृष्टीने विचार करावयाचा असल्यास मला काहीच म्हणायचे नाही. त्या ध्वजाचा आपल्याला अपमान करायचा नाही. त्याचा मानसन्मान केल्यास मला काही त्याचे वाटणार नाही. परंतु हा इंडियन युनियनचा ध्वज आहे हे मात्र विसरू नका. पण जिथे पाकिस्तान देऊ केल्यावर, उरलेले इंडियन युनियन हेच मान्य नाही, तिथे त्याच्या ध्वजाचा प्रश्नच काय? आम्हाला अखंड हिंदुस्थान माहित आहे. (टाळ्या) आणि त्याचा राष्ट्रध्वज हा भगवाच राहिला पाहिजे. (भगव्या ध्वजाचा जयघोष आणि टाळ्या) शीर देऊन आईचे धड मिळविण्याचा हा प्रकार आहे. मोठा खेदकारी आहे. खैबरखिड देऊन टाकली नि उरलेल्यांचे संरक्षण करण्याचा घाट घालण्यांत येत आहे. ही केवढी नामुष्कीची गोष्ट आहे!

स्वातंत्र्यवीर सावरकर म्हणाले, तो ध्वज भूतकाळी, वर्तमानकाळी आणि भविष्यकाळीही आम्हांला पूर्वजांच्या पराक्रमाची स्मृती करून देत आहे, देऊ शकतो नि देईल. तोच आमचा कृपाण कुंडलिनीयुक्त भगवा ध्वज आणि हाच ध्वज आमचा राष्ट्रध्वज म्हणूनच राहिला पाहिजे. ज्याला ज्याला म्हणून हिंदुस्थान अखंड करायचा आहे. पाकिस्तान परत मिळवायचे आहे, त्याला त्याला हिंदुराष्ट्राचा ध्वज म्हणून कृपाणकुंडलिनीयुक्त भगवा ध्वज हाच मानला पाहिजे. (टाळ्या) हिंदुधर्माचा जर कोणता ध्वज असेल तर तो हाच भगवा ध्वज. काही लोक म्हणतात हा ध्वज पेशव्यांचा आहे (हंशा). आधी पेशवे झाले की आधी शिवाजी महाराज झाले? आधी पेशवे झाले की आधी

भगवा ध्वज? ज्यांना माहीत नाही, त्यांच्या ज्ञानाची मला कीव येते (टाळ्या नि हंशा) पण ते काही असो. पेशव्यांनी ह्याच ध्वजाच्या स्फूर्तीने दिल्लीचे तखत फोडले. शीखांचा अन्याय थांबविला, हिंदूंची लाज राखली. असा हा पराक्रमशाली भगवा ध्वज पेशव्यांचा म्हटला तरी चालेल. पेशवे तरी हिंदूंकरीताच लढले ना? चोहीकडून चढाई करून मुस्लीमांच्या दिल्लीत हिंदु बहुसंख्य दिसते त्याला हाच भगवा ध्वज कारणीभूत झाला ना? भगव्या ध्वजाची परंपरा पुराणकालापासून आहे. शरीरातल्या चैतन्याचे ते प्रतीक आहे. अटकेवर झेंडा फडकविला तो पेशव्यांचा पराक्रमशाली ध्वज म्हणून का होईना तोच आम्ही मानणार! भगव्या ध्वजाची परंपरा विचारणाऱ्यांना मी प्रश्न विचारतो की तुमच्या ध्वजाला काय परंपरा आहे? सत्तावीस वर्षांची प्रचंड परंपराच की नाही? (हंशा नि टाळ्या). तुम्ही आमच्या ध्वजाचा मान राखाल तर आम्ही तुमच्या ध्वजाचा अवश्य राखू. शत्रूच्या हिरव्या ध्वजाचा प्रतिकार होईल तर तो भगव्या ध्वजानीच. (टाळ्या) हिरव्या ध्वजाच्या चिधड्या भगव्या ध्वजानीच उडवल्या आहेत. त्या काही तुमच्या इंडियन युनियनच्या ध्वजांनी नव्हे! भगव्या ध्वजासाठी मरा, फाशी जा, संबंध पिढी गारद होऊ द्या! उद्या असेही होण्याचा संभव आहे की घटना समितीने ठरविलेल्या इंडियन युनियनच्या ध्वजाला राष्ट्रध्वज न मानता जो कोणी भगव्या ध्वजाला राष्ट्रध्वज मानील तो राजद्रोही ठरेल. पण लक्षांत ठेवा, तसा प्रसंग आला तर भगव्या ध्वजाच्या मानासाठी, स्फुल्लिगासाठी, त्याच्या सन्मान संरक्षणासाठी तुरुंगात जा, मरा, फांसावर लटका. ही समोर बसलेली संबंध पिढीच्या पिढी गारद होऊ द्या. पण भगवा ध्वज हाच हिंदुराष्ट्राचा ध्वज म्हणून कायम ठेवा.

३९. शुद्धीयज्ञ प्रज्वलित करा

त्यांतूनच खरे हिंदुराष्ट्र निर्माण होईल!

२३ ऑगस्ट १९५५ रोजी मुंबई येथे झालेल्या शब्दीसमारंभाचे वेळी भाषण करतांना हिंदुसंघटक वीर सावरकर म्हणाले, “आजच्या ह्या समारंभाला मी उपस्थित राहिलो याचे कारण इतकेच की मला शुद्धीचे अतीव महत्व वाटते. पांच-पंचवीस हिंदुधर्मात येणे इतकाच शुद्धीचा अर्थ नाही. हिंदू समाजच बेशुद्धीत राहिल्यामुळे, आपल्या अज्ञानामुळे नि भ्रामक चालीरीतीमुळे असंख्य लोक परधर्मात गेले, ती बेशुद्धीची झोप आता डोळ्यांवरून जात आहे. ही आपल्या समाजाची नि राष्ट्राची शब्दी आहे. शुद्धीमध्ये इतका मोठा अर्थ असल्यामुळे मी मेलो तरी जिवंत होऊन अशा समारंभाला उपस्थित राहीन.

बेशुद्धीचा परिणाम

आज ही बेशुद्धी कमी होत आहे हे खरेच. पण वेळीच आपण जर जागे होऊन शुद्धीचा नेट धरला असता तर काश्मीरचा किवा गोमंतकाचा आज प्रश्न उपस्थितच झाला

नसता. काश्मीरमध्ये बाटून मुसलमान झालेले पूर्वहिंदू 'आम्हाला पुन्हा हिंदू करून घ्या' असे महाराजा हरीसिंगांना विनवित होते. महाराज अनुकूल होते पण हिंदुसमाजाने आपली दारे बंद करून घेतली आणि तेथे मुसलमानांचा नवा प्रश्न निर्माण झाला.

गोमांतकातही प्रायः आपल्या दुबळ्या समजुतीपायीच इतके हे लोक ख्रिस्ती म्हणून राहिले नि आज तेथील राज्यकर्ते पोर्तुगीज, ख्रिस्ती राष्ट्राच्या वल्गना करीत आहेत. आज गोमांतकांत सर्वच्या सर्व हिंदूच असते तर सालाझार तेथे राज्य करूच शकला नसता. शुद्धीचा प्रश्न अशाप्रकारे राष्ट्राच्या जीवनाशीच निगडीत आहे.

शुद्धीकार्याची आवश्यकता

परकी मिशनरी आपल्या देशांत पैसा ओततात. तितकाच निधी जर आपण हिंदू लोक शुद्धीकार्यासाठी उभारू शकलो तर चार वर्षांत आपले हिंदूराष्ट्र हे यथार्थतेने राष्ट्र होईल. प्रचलित सरकारचे यासंबंधी कांहीही मत असो; आमच्या मताचेही सरकार आज ना उद्या येईलच. म्हणून शुद्धी संघटनेचा नेट धरला पाहिजे. आज येथे जमलेले जुने कार्यकर्ते निरनिराळ्या पक्षाचे आहेत, काही कम्युनिस्टही आहेत पण केवळ ह्या शुद्धीकार्यावरील निष्ठेने ते कोणीही न बोलावता आले आहेत.

नव हिंदूंना आवाहन

तुम्ही आज हिंदू झालात म्हणून परकीयांच्या दारांत आलो असे मुळीच समजू नका. कारण वस्तुतः तुम्ही आपल्याच पूर्वजांच्या घरांत आला आहात. आता रोटीव्यवहाराचा प्रश्न राहिलेला नाही. बेटीव्यवहाराबाबतही अडचण नाही. हिंदुसमाजांतील जाती-जातींत मिश्रविवाहसुद्धा वाढत्या प्रमाणांत होत आहेत. नि त्यांना माझा आशिर्वाद आहे.”

(प्रबोध, धुळे दिनांक २८-८-१९५५)

४० हिंदुमहासभेने केवळ निवडणुकांकडे लक्ष देऊ नये.

हिंदुसभा कार्यकर्त्यांचे सभेत भाषण करतांना सावरकर म्हणाले, “काही हिंदुमहासभावाल्यांत जे वैफल्य आलेले दिसते याचे कारण ते असे समजतात की निवडणुका हेच आपले एकमेव कार्य आहे आणि त्यांत उभे राहून ते पडले म्हणजे निराश होतात. तुम्हा सर्वांना माझे सांगणे आहे की हिंदुमहासभेच्या अनेक कार्यापैकी निवडणुका हे एक कार्य आहे. जोपर्यंत मतदार अज्ञ आहेत तोपर्यंत तुमचा कार्यक्रम कितीही बरोबर असला तरी ते तुम्हास निवडून देणार नाहीत. पण मार्ग दाखविण्याचे आपले कर्तव्य करण्याचे दृष्टीनेच जयापजयाची क्षिती न बाळगता आपण निवडणुका एक कार्य म्हणून लढवा. त्यात अपयश आले तरी खचून न जाता उरलेल्या काळांत आपआपले विधायक

कार्य, शुद्धी, अस्पृश्यता निवारण, आर्थिक कार्यक्रम, सैनिकीकरण, अनाथाश्रम आणि वेळोवेळी उदभवणारे प्रश्न आदी कार्य अंगावर घ्या.

४१. शत्रूचा शत्रू मित्र होतो ही चाणक्यनीती आचरा!

स्वातंत्र्यरक्षणाची चाणक्य नीति.

(पुण्याच्या फर्ग्युसन महाविद्यालयांत शिकत असतांना सन १९०५ मध्ये सावरकरांनी परदेशी कापडाची होळी केली होती. यासाठी त्यांना १० रुपये दंड करून वसतिगृहांतून काढून टाकले होते. त्याच महाविद्यालयांत दि. १३ डिसेंबर १९५३ रोजी वीर सावरकरांचा सत्कार करण्यांत आला. ह्या समारंभाला १५ सहस्र तरी श्रोते होते. तीन स्तरी सभागृह तर संपूर्ण भरलेलेच होते, पण बाहेरही अनेक श्रोते उभ्याने किवा झाडांवर बसून त्यांचे भाषण ऐकत होते. यावेळी ते केवळ पाच मिनिटेच बोलतील असे ठरलेले होते, पण श्रोत्यांचा प्रचंड उत्साह, आग्रह नि आतुरता पाहून सावरकर एक तास बोलले. त्या भाषणांतील मुख्य भाग असाः)

“आपल्या शत्रूचा शत्रू तो आपला मित्र हे चाणक्याचे सूत्र आहे. सध्या पाकिस्तानने अमेरिकेशी करार केला आहे. पाकिस्तानचे आणि हिंदुस्थानचे शत्रुत्व आपल्यापैकी बहुसंख्यांकांनी मानले नाही तरी पाकिस्तान मानीतच आहे. त्यामुळे अमेरिकेला आपले शत्रुत्व पत्करावेच लागेल. त्यावाचून फ्रेंच, इंग्लंड, पोर्तुगाल आदी आपले सारे जुने शत्रू अमेरिकन गटांतीलच आहेत. तेव्हां या सर्व गटाचा प्रबळ शत्रू जो रशिया आणि चीन त्यांचे आणि आपले सख्य आता होणे अगदी शक्य आहे. रशिया तशी बोलणी आता आपणाशी करील आणि त्याला होकार देण्यास कांहीच प्रत्यवाय नसावा असे माझे तरी स्पष्ट मत आहे. कम्युनिस्ट नेते आणि रशिया यांस मी अगदी १९०८ पासून ओळखत आहे. मी लंडनमध्ये भारतीय स्वातंत्र्यासाठी प्रयत्न करित असताना लेनिन, स्टालिन आदी तेथेच होते. अनुभवाने त्यांनाही कम्युनिझममधील चुका कळून त्यांचा कम्युनिझम आता बराचसा व्यवहार्य झाला आहे.

स्वातंत्र्य मिळवून आम्ही कृतार्थ झालो आहोत. मागल्या पिढीने पराक्रम करून जे स्वातंत्र्य मिळविले, ते स्वातंत्र्य वाटेल त्या रितीने बळकट करा. काँग्रेसवाले असाल तर निधर्मी रितीने, समाजवादी असाल तर औद्योगिक रितीने आणि तुम्ही कम्युनिस्ट असाल तरीही चालेल. देशरक्षणाचे उत्तरदायित्व तुमच्यावरही आहे.

तरुणांनी स्वातंत्र्य मिळतांच सोन्याचा पाऊस आकाशांतून पडेल असे मानू नये. स्वातंत्र्याचा अर्थ एवढाच की पारतंत्र्यातून सुटका. बंदिवासातून बंदिवासाची सुटका होणे एवढाच स्वातंत्र्याचा अर्थ आहे. तुमची शस्त्रास्त्रे काढून घेण्यांत आली आहेत. अर्थशोषण झालेले आहे. आणि समाज रचना विस्कळीत झालेली आहे. या वाताहात झालेल्या सर्व

गोष्टी परत मिळवून स्थिरस्थावर करणे हेच तुमच्या शिरावरील दायित्व आहे. स्वातंत्र्याचा उपभोग तुम्हाला पराक्रमाने घेता आला पाहिजे. म्हणून विफलतेची भावना टाकून देऊन, माझ्या तरुण मित्रांनो, आता आपापल्या देवतांसमोर अशा प्रतिज्ञा घ्या की, “माझ्या राष्ट्रावर जर परकीय आक्रमण आले तर मी लढत लढत मरेन! उपवास करून नव्हे!” आणि या प्रतिज्ञापूरीसाठी तुम्हांस या आमच्या पिढीपेक्षा तिपटीने त्याग करावा लागेल. सत्ता टिकविण्यासाठी कां असेना, अहिंसेच्या तत्वावर उभे रहाणाऱ्या राज्यकर्त्यांना सैन्याची जरूरी भासते आणि सैन्याची सर्व प्रकारची दले सुसज्ज असावीत असे त्यांना वाटू लागले आहे. पण हे सैन्य येणार कोठून? पुण्याला आता सैनिक-प्रबोधिका (मिलिटरी अॅकॅडमी) स्थापन होत आहे. ते केन्द्र महाराष्ट्रीय तरुणांनी गजबजलेले मला पाहू द्या. तुमच्या पूर्वजांनी अटकेपर्यंत तलवारी गाजविल्या आहेत. पंजाब प्रांतावरील आक्रमण त्यांनीच परतवून लावले आहे. आपणांस आता भारतीय साम्राज्य स्थापन करावयाचे आहे. महाराष्ट्राचे स्वातंत्र्य यांतच सामावले आहे.

शिरगणतीच्या दृष्टीने या देशांत ८० टक्के हिंदू आहेत. ८० टक्क्यांचे बहुमत असलेले हे राष्ट्र हिंदुराष्ट्रच आहे. असे आम्ही म्हणतो आणि तसे म्हणण्याचा आम्हांला लोकशाहीच्या दृष्टीनेही पूर्ण अधिकार आहे! खाणे, पिणे नि नंतर मरून जाणे हे मनुष्याचे जीवन नाही. मनुष्याला उच्च आकांक्षा असणे ही ईश्वरदत्त, निसर्गदत्त देणगी आहे, या सुप्त भावनांना चेतना द्या. उथळ गोष्टींच्या मागे लागू नका. राष्ट्राच्या सरसीमांचे संरक्षण करण्यासाठी तुम्हाला आगेकूच केली पाहिजे. शत्रूंचा संशय येताच आक्रमण करावे ही चाणक्याची राजनीती विसरता कामा नये. राष्ट्रजीवन समृद्ध करण्यासाठी सारे सर्वस्व पणाला लावणे हाच जीवनाचा खरा अर्थ आहे.”

महाराष्ट्र सैनिकीकरण मंडळात भाषण करतांना सावरकर म्हणाले, “ब्रिटिशांच्या राज्यांत अशा संस्थांना उत्तेजन मिळत नसे. ते त्यावेळी म्हणत की, आम्ही तुमचे संरक्षण करावयास तयार असतांना तुम्हाला हे सैनिकी शिक्षण घेऊन काय करावयाचे आहे! आजचे आपले सरकारही सुरवाती सुरवातीस अशा संस्थांना उत्तेजन देत नसे. पण आता ते देऊ लागले असल्याचे सांगण्यात येते आणि ते अपरिहार्यच आहे. त्यांना जिवंत रहावयाचे असेल तर त्यांनी ही गोष्ट केलीच पाहिजे. यापुढे अशा संस्थांना केवळ नैतिक सहाय्य देऊन भागणार नाही; तर आर्थिक सहाय्यही दिले पाहिजे.

देशात क्रांती झाल्याबरोबर जिकडे तिकडे सुखसमृद्धी होईल ही कल्पना चुकीची आहे. ज्या ज्या देशांत आतापर्यंत क्रांत्या झाल्या, त्या त्या देशांत क्रांतीनंतरच्या काळांत यादवी माजली. रशियांतही तेच झाले. अर्थात् रशियांतील क्रांती भारतांतील क्रांतीच्या मानाने क्षुद्र होती. किंबहुना ती क्रांती नव्हतीच; ते सत्तान्तर होते. आपला देश स्वतंत्र

झाला असला तरी खरे स्वातंत्र्य अद्याप पाळण्यांतच आहे. हल्लीचा काळ म्हणजे इंग्रजी साम्राज्याच्या उत्तरक्रियेचा काळ आहे.

यापुढे आपल्या स्वातंत्र्याचे रक्षण आपणांस करावे लागेल नि ते करण्यासाठी क्रान्तिकारकांप्रमाणे आजकालच्या तरुणांनी स्वातंत्र्य रक्षणाच्या प्राणपणाने शपथा घेण्यास पुढे आले पाहिजे. प्रत्येक पालकाने आपल्या मुलांपैकी एक मुलगा तरी सैन्यांत धाडला पाहिजे. असे झाले तर दहा वर्षांच्या अवधीत आपला देश उदयास आलेला दिसून येईल. यापुढे तर आपण तोफांचे मंत्र शिकले पाहिजेत नि अणुध्वमचे शास्त्र काय आहे याकडे जरा लक्ष दिले पाहिजे.”

(हिंदु साप्ताहिक, मार्गशीर्ष व ॥, ८ शके १८७५)